ISSN 2707-5249 (Online)
ISSN 1682-3540 (Print)
https://doi.org/10.15407/ukrmova

Українська мова

4(96)
2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

Українська мова

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

4(96) 2025

ЗАСНОВАНИЙ
У ЖОВТНІ 2001 р.

ВИХОДИТЬ
4 РАЗИ НА РІК

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор Катерина ГОРОДЕНСЬКА

Заступник головного редактора Павло ГРИЦЕНКО

Відповідальний секретар Оксана ЯЦЕВСЬКА

Ніна ГОРГОЛЮК
Василь ҐРЕЩУК
Світлана ГРИЦЕНКО
Світлана ЄРМОЛЕНКО
Євгенія КАРПІЛОВСЬКА
Андрій КОЛЕСНИКОВ
Мирослава МАМИЧ
Людмила МАРЧУК
Марина НАВАЛЬНА
Світлана СОКОЛОВА
Микола СТЕПАНЕНКО
Фелікс ЧИЖЕВСЬКИЙ
Марія ЧІЖМАРОВА
Світлана ШАБАТ-САВКА
Ірина ШКІЦЬКА
Віктор ШУЛЬГАЧ

Засновники
Національна академія наук України
Інститут української мови НАН України

Ідентифікатор медіа R30-01171

Унесено до Переліку друкованих наукових фахових видань України категорії «Б» (наказ МОН України № 420 від 15.04.21)

Адреса редакції

Україна. 01001, Київ-1, вул. Михайла Грушевського, 4, к. 706

Електронна пошта: movajournal@ukr.net

сайт: ukrmova.iul-nasu.org.ua

Тел.: +38 (044) 278-12-09, 279-18-85

У Києві кореспонденцію, адресовану редакції журналу, можна передавати через експедицію Президії НАН України

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту української мови НАН України,
протокол № 17 від 23.12.2025

Редагування
Валентина Фурса

Комп'ютерне верстання
Катерина Васильковська

Підписано до друку 23.12.25. Формат 70 × 108/16.
Гарн. Newton C. Ум. друк. арк. 10,50. Обл.-вид. арк. 11,35.
Тираж 114 прим. Зам. 7930.

Видавець та виготовлювач ВД «Академперіодика» НАН України, вул. Терещенківська, 4, м. Київ, 01024

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001 р.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025

https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.003
УДК 811.161.2'367.625.43

О.Я. ЛАВРІНЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04655
E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-6363-1502

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ СИНТАКСИЧНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ ІЗ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПАСИВНИМИ ДІЄПРИКМЕТНИКАМИ І ФОРМАМИ НА *-НО*, *-ТО* В УКРАЇНСЬКИХ НОВИННИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ

У статті на матеріалі новинних телеграм-каналів проаналізовано особливості вживання речень із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на -но, -то, спеціалізованими в українській мові на вираженні значення результативного стану як наслідку раніше виконаної дії. Визначено два основних типи співвідношень таких речень, для першого з яких характерна корелятивна пара «предикативний пасивний дієприкметник — предикативна форма на -но, -то», а для другого — уживання без кореляції зазначених дієслівних утворень. Установлено тенденції у функціюванні цих синтаксичних конструкцій у новинному жанрі медійного дискурсу.

***Ключові слова**: двоскладні речення з пасивними дієприкметниками на -ний, -тий, односкладні речення з предикативними формами на -но, -то, значення результативного стану, синтаксичні синоніми, корелятивні пари, медійний дискурс.*

На початку XXI ст., коли вкрай важливим стало відновлення самобутности української мови на всіх мовних рівнях, зокрема й синтаксичному, який тривалий час уважали наднаціональним (Харченко, 2017, с. 136), у функційно-категорійній граматиці скориговано парадигму пасиву. Пасивне значення дієслова пов'язане з творенням не форми слова, а нової

Цитування: Лаврінець О.Я. (2025). Співвідношення між синтаксичними конструкціями із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но*, *-то* в українських новинних телеграм-каналах. *Українська мова, 4* (96), 3—26. https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.003

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

лексеми, бо відбувається семантичне перетворення предиката дії на предикат результативного стану, що є наслідком виконання дії (Вихованець, 1987, с. 65; Загнітко, 1996, с. 194; Городенська, 2004, с. 243; Городенська, 2017, с. 445). Пасивними корелятами перехідних дієслів із семантикою дії та виразниками значення результативного стану як наслідку виконаної дії визначено предикативні пасивні дієприкметники недоконаного або доконаного виду. Значення результативного стану, за визначенням К.Г. Городенської, «передають також співвідносні з пасивними дієприкметниками предикативні форми на *-но*, *-то*» (Городенська, 2004, с. 243; Городенська, 2017, с. 446).

На думку Ю.В. Шевельова, конструкції з предикативними формами на *-но*, *-то* запозичено до української мови в XV—XVI ст. з польської мови, у якій цей тип речень з'явився в XIV ст. (Шевельов, 2008, с. 435, 445). На матеріалі пам'яток староукраїнської мови XIV—XV ст. спостережено давню традицію вживання та питоме походження конструкцій із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но*, *-то* (Щербатюк, 1983, с. 59; Арполенко, 1983, с. 279; Пугач, 1996, с. 3). Диференціацію між дієслівними утвореннями пасивного стану зафіксовано в літературній мові з кінця XVII ст., коли афікс *-о* — показник предикативних форм, що розвинулися з пасивних дієприкметників середнього роду, — став окремою категорійною морфемою (Русанівський, 1971, с. 145).

Двоскладні речення з предикативними пасивними дієприкметниками, позицію суб'єкта при яких формально зредуковано, й односкладні речення з предикативними формами на *-но, -то*, що їх кваліфіковано як синтаксично нормативні в українській літературній мові, — це один із виявів синтаксичної синонімії. Однак паралельне функціювання цих конструкцій не означає їхньої тотожности, зокрема про структурно-змістову відмінність між двоскладними й односкладними реченнями зазначено у працях мовознавців 20—30-х рр. XX ст. (Горецький, Шаля, 1929, с. 238; Гладкий, 1930, с. 52—53; Курило, 2004, с. 53—54; Синявський, 1931, с. 203—207; Смеречинський, 1932, с. 14—16 та ін.) і сучасних лінгвістів (Півторак, 1970, с. 54—55; Непийвода, 1997, с. 254, 258—259; Городенська, 2004, с. 243—245; Куньч, Голубінка, 2004, с. 26; Караванський, 2008, с. 39—40; Гінзбург, 2008, с. 29; Городенська, 2017, с. 446—448 та ін.) [1].

Між реченнями з предикативними дієприкметниками на *-ний*, *-тий* (вихідні конструкції) та реченнями з предикативними формами на *-но*, *-то* (похідні конструкції) є однобічний трансформаційний зв'язок, що репрезентує не лише структурну, а й змістову відмінність між ними і неможливість заміни одних речень іншими без зміни їхньої семантики. У реченнях із предикативними пасивними дієприкметниками акцентовано увагу на суб'єкті-підметі й дію подано в транспозиційному атрибутив-

[1] Дискусійні питання структурно-змістової синонімії / несинонімії та можливої / неможливої взаємозамінности речень із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но*, *-то* відбито у статті (див.: Лаврінець, 2013).

ному плані, а в реченнях із предикативними формами на *-но, -то* домінує результативна дія, співвідносна з поняттям «хтось зробив». Отже, якщо дія не корелює з поняттям «хтось зробив», то й уживання речень із формами на *-но*, *-то* є неправильним (Курило, 2004, с. 54). Дієвим і сьогодні видається спосіб розмежування пасивних конструкцій, що його запропонували українські граматисти на початку XX ст.: за допомогою запитання *Коли це зробили (зроблено)?* до речень із предикативними формами на *-но*, *-то*; *Який є* (*був, буде*) *підмет?* до речень із предикативними пасивними дієприкметниками (Горецький, Шаля, 1929, с. 238). З огляду на зазначене не рекомендована заміна дієслівного утворення пасивного стану корелятивною формою в реченнях на зразок: *У 2021 році Послом України в США* ***призначено*** (= призначили) *випускницю НаУКМА — Фінансова допомога* ***призначена*** *для покриття невідкладних потреб біженців; Громадянку, обвинувачену в отриманні хабаря, вчора виправдано* (= виправдали) — *Уживання цієї лексеми* ***виправдане*** *контекстом.*

Речення з предикативними пасивними дієприкметниками не суперечать синтаксичним нормам української літературної мови, тому що становлять «проміжну ланку в перетворенні особових речень у безособові на позначення результативного стану» (Городенська, 2001, с. 14). Водночас переважання їх над органічними для української мови активними дієслівними конструкціями (неозначено-особовими реченнями) і конструкціями з предикативними формами на *-но*, *-то* як їхніми синтаксичними синонімами зумовлене традицією вживання спільних для російської та української мов синтаксичних моделей і засвідчує поширену тенденцію нівелювання синтаксичної самобутности української мови — зосередження предикативности в основній формі дієслова — дієвідмінюваному дієслові, до якого тісно прилягають предикативні форми на *-но*, *-то*.

Новітня парадигма пасивних конструкцій охоплює двоскладні речення з предикативними пасивними дієприкметниками недоконаного й доконаного виду та односкладні речення з предикативними формами на *-но*, *-то*, що спеціалізовані на вираженні значення результативного стану та співвідносні з вихідними перехідними дієсловами зі значенням дії як лексичні деривати (Городенська, 2004, с. 243; Городенська, 2017, с. 446). Комунікативно вмотивоване функціювання цих типів пасивних конструкцій залежить від урахування їхньої структурно-семантичної специфіки.

Попри теоретично обґрунтовані відмінності між конструкціями з дієслівними утвореннями пасивного стану в сучасних книжних текстах першої чверти XXI ст., зокрема науковому й офіційно-діловому, та в мовній практиці студентів-філологів закладів вищої освіти України, спостережено «конкурування» речень із предикативними формами на *-но*, *-то* як національного семантико-граматичного явища української мови і речень із предикативними дієприкметниками на *-ний*, *-тий* у вираженні результативного стану, що є наслідком раніше виконаної дії (Лаврінець, 2013; Лаврінець, 2018; Лаврінець, 2024). Новинні тексти мережевих медіа, які через зручність і швидкість доступу інформації популярні переважно се-

ред молодого покоління, ще не були об'єктом вивчення в цьому аспекті. Актуальність їх дослідження зумовлена насамперед тим, що медіа формують мовний смак мовців і їхнє уявлення про мовний стандарт, а для лінгвістів вони є «надійним джерелом для вивчення динаміки мовних змін, активних процесів у мові й мовній свідомості наших сучасників» (Єрмоленко, 2013, с. 123).

Мета пропонованої статті — проаналізувати особливості вживання речень із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но*, *-то*, спеціалізованими в українській мові на вираженні значення результативного стану як наслідку раніше виконаної дії, визначити співвідношення цих речень в українських новинних телеграм-каналах і встановити тенденції їх функціювання.

Джерелом для дослідження слугували шість українських новинних телеграм-каналів, що мають різну кількість підписників (від 25 тис. до 2,6 млн): «Київ 24/7» (далі — Київ), «Тим часом Україна» (далі — ТЧУ), «Ukraine NOW» (далі — UN), «Український телеграм» (далі — УТ), «Реальна війна | Україна | Новини» (далі — РВ), «Times of Ukraine: Новини | Україна» (далі — TU). Картотеку зібрано за допомогою суцільного вибирання протягом січня—серпня 2025 року.

У новинних текстах мережевих медіа виявлено два основних типи співвідношень між реченнями з предикативними пасивними дієприкметниками та реченнями з предикативними формами на *-но*, *-то*: для першого типу характерна корелятивна пара «предикативний пасивний дієприкметник — предикативна форма на *-но*, *-то*», а для другого — уживання без кореляції зазначених дієслівних утворень.

Визначальною рисою медіатекстів телеграм-каналів є функціювання конструкцій із предикативними пасивними дієприкметниками та формами на *-но*, *-то* як синтаксичних синонімів, що зумовлено, переконані, ототожненням мовцями морфологійної природи та функційного призначення дієслівних утворень пасивного стану. Спільнокореневих пар «предикативний пасивний дієприкметник — предикативна форма на *-но*, *-то*» нараховано понад 160, найуживанішими поміж яких є пари *атакований — атаковано, в(ви/від/з/роз/у)битий — в(ви/від/з/роз/у)бито, ви(під)писаний — ви(під)писано, ви(до/за)пущений — ви(до/за)пущено, в(у)ражений — в(у)ражено, в(ви)трачений — в(ви)трачено, госпіталізований — госпіталізовано, завершений — завершено, за(пере)критий — за(пере)крито, запланований — заплановано, запрошений — запрошено, застосований — застосовано, за(о)триманий — за(о)тримано, зафіксований — зафіксовано, звільнений — звільнено, знеструмлений — знеструмлено, зне(по)шкоджений — зне(по)шкоджено, зу(при)пинений — зу(при)пинено, ліквідований — ліквідовано, оголошений — оголошено, підтверджений — підтверджено, подавлений — подавлено, по(про)довжений — по(про)довжено, скасований — скасовано* та ін. Паралельне використання корелятивних дієслівних утворень пасивного стану зафіксовано насамперед у новинних текстах про ту саму подію, пор.: *Азербайджанський пасажирський* ***літак****...* ***був збитий***

російською системою ППО «Панцир-С», — Reuters[2] (UN, 04.02.2025) — *...**літак** у Казахстані **було збито** російським ЗРК «Панцир-С», — пише Reuters із посиланням на джерела в уряді Азербайджану* (РВ, 04.02.2025); ***Втрата** Україною території **буде зафіксована** у спеціальній угоді, — Кіт Келлог* (ТЧУ, 13.02.2025) — ***Втрату** Україною території **буде зафіксовано** у спеціальній угоді, — спецпредставник Келлог в інтерв'ю Fox News* (УТ, 13.02.2025); *Прем'єр-міністр сподівається, що **припинення вогню** в Україні **може бути оголошене** до літа* (UN, 25.04.2025) — ***Припинення вогню** в Україні **може бути оголошено** до літа, — прем'єр Британії Стармер* (ТЧУ, 25.04.2025); ***Бій** Усик — Дюбуа 2 офіційно **підтверджений*** (ТЧУ, 27.04.2025) — *Офіційно! **Бій** Усик — Дюбуа **підтверджено**!* (РВ, 27.04.2025); *Кривава помста почалася: червоний **прапор піднятий** над мечеттю Джамкаран в Ірані* (РВ, 13.06.2025) — *Червоний **«прапор помсти» піднято** над мечеттю Джамкаран в Ірані...* (TU, 13.06.2025); *Сильна пожежа на ЗАЕС — гасіння пожежі на цій території неможливе, тому що вся **берегова лінія** там **замінована*** (РВ, 12.08.2025) — *Місцеві ЗМІ пишуть, що гасіння на цій території — неможливе, бо весь **берег заміновано*** (TU, 12.08.2025) та ін. Такі вживання репрезентують поширену тенденцію значеннєвої близькости речень із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на -*но*, -*то* та їх взаємозамінности.

Аналіз медіатекстів про ту саму новину засвідчив непослідовне вживання дієслівних утворень пасивного стану в телеграм-каналах: в одному реченні використано предикативний пасивний дієприкметник, в іншому — предикативну форму на -*но*, -*то*, пор.: ***Переговори** в Лондоні **були зірвані** через відмову України віддати свої території, — WP* (РВ, 23.04.2025) — ***Переговори** в Лондоні **було зірвано** через небажання України віддати свої території, — WP* (ТЧУ, 23.04.2025) і ***Перемир'я** офіційно **завершено**...* (РВ, 21.04.2025) — *Великоднє **перемир'я завершене*** (ТЧУ, 21.04.2025); *Також до Саудівської Аравії має прибути Зеленський, і, ймовірно, **буде підписано угоду** про корисні копалини із США* (УТ, 06.03.2025) — ***Угода** про копалини **буде підписана** в найкоротші терміни* (TU, 03.03.2025) і ***Воєнний стан** та **мобілізація продовжені** на 90 діб — до 6 серпня* (УТ, 16.04.2025) — *Офіційно: в Україні ще на 90 днів **продовжено мобілізацію** та **воєнний стан** — до 6 серпня...* (TU, 16.04.2025); ***Вулиці**, прилеглі до маршруту проведення акції, частково **перекриті**, на вхід та вихід **закрито станцію** метро «Театральна»* (UN, 14.06.2025) — *У центрі міста **перекрито частину вулиці** Богдана Хмельницького, а **станція** метро «Театральна» **закрита** на вхід і вихід* (Київ, 14.06.2025) та ін. Двоскладні речення з предикативними пасивними дієприкметниками не порушують синтаксичної норми, але конструкції з предикатом дії для української мови природніші, що пов'язано з близькістю української літературної мови до живої народної (Непийвода, 1997, с. 254).

---

[2] Велику / малу літеру і пунктуаційні знаки в ілюстративному матеріалі зафіксовано за першоджерелом. До ненормативних уживань у квадратних дужках подано нормативні.

Функціювання речень із парами спільнокореневих аналітичних дієслів пасивного стану в тому самому телеграм-каналі та вибір тієї чи тієї пасивної конструкції залежить від уподобань авторів новинних медіатекстів, які вживають ці речення як взаємозамінні, напр.: *Загроза застосування балістичного озброєння в областях, де* ***оголошена тривога****, — ПС* (UN, 09.03.2025) — *Загроза застосування балістичного озброєння в областях, де* ***оголошено*** *повітряну* ***тривогу****, — ПС* (UN, 08.03.2025); ***Відмічені пуски*** *крилатих ракет типу «Калібр» з акваторії Чорного моря* (РВ, 24.04.2025) — ***Відмічено пуски*** *великої кількості «шахедів»...* (РВ, 14.06.2025); *Легковик зіткнувся з фурою: ДТП на вулиці Олени Теліги,* ***рух*** *транспорту* ***ускладнений*** *у напрямку станції метро «Почайна»* (Київ, 24.02.2025) — *Потрійна ДТП на Новоірпінській трасі:* ***ускладнено рух*** *у напрямку Києва...* (Київ, 03.03.2025); ***Підсумки*** *переговорів поки що* ***не оприлюднені*** (УТ, 16.05.2025) — *На офіційному сайті Конгресу США* ***оприлюднено законопроєкт*** *про ленд-ліз для України* (УТ, 11.02.2025); ***Столиця обстріляна*** *залпами балістики...* (TU, 04.07.2025) — ***Місто обстріляно*** *за сьогодні вже вдруге* (TU, 03.07.2025); ***Зафіксовані проблеми*** *в роботі терміналів Приватбанку* (ТЧУ, 15.04.2025) — ***Зафіксовано 40 випадків*** *гепатиту А в Києві...* (ТЧУ, 14.05.2025) та ін. Водночас деякі дієслівні утворення пасивного стану з виокремлених спільнокореневих пар, за нашими спостереженнями, уживано частіше, що ілюструє, припускаємо, свідомий вибір авторами медіановин двоскладного (акцентовано на підметі та його ознаці) чи односкладного (зосереджено увагу на дії, співвідносній із поняттям «хтось зробив») речення. Зокрема, кількісно переважають речення з предикативними формами *вилучено, відбито, в(у)ражено, вручено, дозволено, завершено, заборонено, зав(по)дано, за(по)значено, зареєстровано, за(о)тримано, зафіксовано, збито, звільнено, знешкоджено, знищено, оголошено, перевищено, підтверджено, помічено, розглянуто, скасовано* і з предикативними пасивними дієприкметниками *виконаний, втрачений, запланований, захищений, мобілізований, приурочений, стабілізований.* Домінування речень із предикативними формами на *-но*, *-то* демонструє позитивну тенденцію віддалення книжного синтаксису української мови, зокрема новинного жанру медійного дискурсу, від книжного синтаксису російської мови, якому, за визначенням Н.Ф. Непийводи, притаманний іменний (виразник предикативности — складений іменний присудок), а не дієслівний (виразник предикативности — простий і складений дієслівні присудки) характер (Непийвода, 1997).

Частим є вживання в новинних медіатекстах про ту саму подію різнокореневих синонімійних дієслівних утворень пасивного стану, що увиразнює спостережувану тенденцію використання речень із предикативними пасивними дієприкметниками та формами на *-но, -то* як синтаксичних синонімів у досліджуваних телеграм-каналах, напр.: *У кількох регіонах України* ***застосовані*** *аварійні* ***відключення*** [вимкнення] *світла* (UN, 06.02.2025) — *У 4 областях України* ***було запроваджено*** *аварійні* ***відключення*** [вимкнення] *світла...* (УТ, 06.02.2025); *Офіційно: в одному з БпЛА рф* ***виявлена капсула*** *з концентрованою бойовою отруйною речовиною...* (УТ, 16.04.2025) — *Офіцій-*

но: тепер «Шахеди» дійсно споряджені отруйними речовинами — в одному з БПЛА ***знайдено капсулу*** *з іритантом...* (TU, 16.04.2025); ***Трамп номінований*** *на Нобелівську премію миру за врегулювання війни Ірану та Ізраїлю...* (УТ, 24.06.2025) — ***Трампа*** *офіційно* ***висунуто*** *на Нобелівську премію миру 2026 року...* (УТ, 21.06.2025); ***14 шкіл*** *та* ***дитячих садків розбиті*** *після обстрілу Дніпра* (РВ, 24.06.2025) — *Ще* ***14 шкіл*** *та* ***дитячих садків понівечено*** *після обстрілу Дніпра* (ТЧУ, 24.06.2025); *Ця* ***війна*** *має і* ***буде закінчена*** *скоро* (ТЧУ, 11.02.2025; РВ, 11.02.2025) — *Цю* ***війну буде завершено*** *найближчим часом* (УТ, 11.02.2025); *Вибори в Україні скасовані. Церкви закриваються. Політична* ***опозиція заглушена****...* (ТЧУ, 03.03.2025) — *В Україні вибори скасовані, церкви закриваються, політичну* ***опозицію придушено****...* (УТ, 03.03.2025); ***13 чоловіків****... вже* ***передані*** *до ТЦК, — місцеві ЗМІ* (УТ, 02.08.2025) — ***13 чоловіків****... уже* ***доставлено*** *до ТЦК, — місцеві ЗМІ* (TU, 02.08.2025); ***57 українців будуть депортовані*** *з Польщі...* (РВ, 12.08.2025) — ***57 українців буде виселено*** *з Польщі...* (TU, 12.08.2025) та ін.

У новинних текстах телеграм-каналів аналітичні дієслова пасивного стану без корелятивної пари вжито зрідка. Кількісно незначну групу становлять предикативні пасивні дієприкметники і форми на *-но*, *-то* (*вкритий, виправлений, вирваний, від(за)вантажений, захований, начинений, очищений, перебудований, перекладений, розосереджений, розморожений, страчений; (до)дано, деблоковано, накрито, оплачено, присуджено, проголосовано*), які спільнокореневі з виокремленими парами дієслівних утворень пасивного стану, але не мають еквівалента з тотожним префіксом, напр.: ***Слова*** *Буданова* ***вирвані*** *з контексту* (ТЧУ, 27.01.2025); ***Слова*** *Буданова про нібито загрозу існування України* ***вирвані*** *з контексту...* (TU, 27.01.2025) і ***Слова*** *про «удари по москві»* ***були вирвані*** *з контексту...* (UN, 15.07.2025); ***Зрадники були розосереджені*** *по 3 регіонах України...* (UN, 26.02.2025) і *...ще за кілька хвилин до удару майже весь* ***особовий склад був розосереджений*** *і перебував в укриттях* (РВ, 22.06.2025); *Військова* ***допомога*** *США* ***розморожена****!* (РВ, 09.07.2025); *Сподіваюсь, ця* ***помилка буде виправлена****, — прокоментував призначення військовий Олексій Гриценко* (ТЧУ, 15.04.2025; УТ, 15.04.2025); ***Бомбардувальники завантажені****...* (РВ, 23.02.2025; ТЧУ, 23.02.2025; УТ, 23.02.2025); *Пізніше* ***дрони були заховані*** *під дахи будиночків...* (РВ, 01.06.2025; TU, 01.06.2025; ТЧУ, 01.06.2025); *Скоро в Туреччині* ***буде накрито мирний стіл****...* (TU, 28.07.2025); ***Більше 3,5 трильйона доларів додано*** *до фондового ринку США...* (РВ, 09.04.2025) і ***Дві доби буде додано*** *для навчання військовослужбовців протидії ударним БпЛА противника* (РВ, 01.07.2025; ТЧУ, 01.07.2025); *Депутатам монобільшості* ***дано команду*** *публічно не підтримувати ініціативи опозиції...* (TU, 25.06.2025); *Нагадаємо, якщо* ***штраф оплачено*** *вчасно — то необхідно «погасити» лише 50 % від 17 000 грн, тобто 8500* (РВ, 30.06.2025) та ін.

Більшу за обсягом групу формують предикативні пасивні дієприкметники і форми на *-но*, *-то*, уживані без спільнокореневого корелята. Предикативні форми на *-но*, *-то* без корелятивного предикативного пасивного дієприкметника (*анонсовано, вигнано, виселено, висунуто, відтермі-*

новано, в(роз)крадено, діагностовано, ексгумовано, екстрадовано, залишено, застрелено, звинувачено, інвестовано, наказано, накопичено, намальовано, облаштовано, перевищено, перейменовано, покалічено, присвоєно, пройдено, протестовано, ратифіковано, скеровано, спростовано, утеплено) кількісно поступаються предикативним пасивним дієприкметникам без корелятивної предикативної форми на *-но*, *-то* (*адаптований, активізований, виокремлений, випробуваний, відремонтований, врегульований, забутий, завербований, заживлений, закатований, заокруглений, заштрихований, націлений, номінований, об'єднаний, оскаржений, оточений, переселений, підозрюваний, поінформований, попереджений, посічений, пояснений, працевлаштований, припаркований, приречений, прострочений, розбомблений, справджений*), але не істотно, що увиразнює спостережувану тенденцію «конкурування» речень з аналітичними дієсловами пасивного стану в новинних текстах телеграм-каналів, напр.: ***Україна не приречена*** *на поразку у війні проти рф...* (UN, 04.04.2025); *Якщо під час готівкової оплати в покупця або продавця не буде монет по 10 копійок,* ***сума*** *в чеку* ***буде заокруглена*** *за загальними правилами...* (ТЧУ, 29.07.2025); *Як повідомляє іспанський енергооператор Red Eléctrica, іспанські* ***споживачі заживлені*** *на 99,95 %* (UN, 29.04.2025); *В Україну* ***екстрадовано екскерівника*** *Держгеокадастру Київщини, — НАБУ* (Київ, 21.05.2025); *Між США та Україною не буде угоди про копалини:* ***підписання відтерміновано*** *на невизначений термін* (УТ, 28.02.2025) і ***Підписання*** *угоди про рідкоземельні* [рідкісноземельні] *метали також* ***відтерміновано*** (РВ, 28.02.2025; ТЧУ, 28.02.2025); *За її* (Урсули фон дер Ляєн. — *О.Л.*) *словами, уже* ***інвестовано понад два мільярди євро*** *в оборону України за рахунок прибутків від заморожених активів рф* (UN, 03.07.2025) та ін.

Констатувати, що автори медіатекстів свідомо обирають двоскладне чи односкладне речення з дієслівними утвореннями пасивного стану без корелятивної пари, які формують периферію нашої картотеки, немає підстав. Припускаємо, що ці лексеми через функційну специфіку не поширені в мережевих медіа загалом і їх не вжито в новинних медіатекстах досліджуваного періоду зокрема, а в новинних текстах попередніх років їх зафіксовано, пор.: *На період виконання ремонту трубопроводу цей* ***будинок буде підключено*** [під'єднано] *до резервної лінії постачання холодної води* (Київ, 30.11.2024) — ***Запорізька АЕС буде підключена*** [під'єднана] *до російської енергосистеми найближчими тижнями...* (РВ, 22.05.2025); ***Питання*** *про мобілізацію I, II та III груп людей з інвалідністю* ***буде врегульовано****...* (РВ, 10.03.2024) — *У терміни від 3 до 6 місяців* ***війна*** *в Україні* ***буде «врегульована»****...* (РВ, 22.01.2025); *На підприємствах корпорації* ***працевлаштовано понад 56 тисяч людей****...* (УТ, 30.04.2024) — *У Києві* ***працевлаштовані лише 27 % переселенців*** (УТ, 17.06.2025); *В експрем'єра Італії Сильвіо Берлусконі* ***діагностована лейкемія*** (TU, 06.04.2023) — *У нього* (Михайла Маймана. — *О.Л.*) ***діагностовано тромбоз****...* (TU, 20.07.2025); *А державний* ***кордон*** *між Україною і росією* ***намальований*** *кульковою ручкою...* (РВ, 18.07.2022; UN, 18.07.2022) — *Таймер уже встановлено,* ***карти*** *наступу* ***намальовано****, а армія вже «на низькому старті»* (РВ, 26.05.2025); *Після численних робочих зу-*

стрічей ***був анонсований виступ*** *президентів України та Польщі на подвір'ї Королівського замку* (UN, 05.04.2023) — ***Анонсовано заяву*** *міністра оборони Рустема Умєрова орієнтовно на 18:00* (UN, 16.05.2025) та ін.

Пари спільнокореневих дієслівних утворень пасивного стану, що їх зрідка вживано в тому самому новинному медіатексті, слугують, на нашу думку, засобом уникнення структурної одноманітности саме через семантичну близькість предикативних пасивних дієприкметників і форм на *-но*, *-то* та синтаксичну синонімію речень із ними, напр.: ***Документи*** *про вбивство Кенеді* ***будуть розсекречені*** *— Трамп підписав указ. Також* ***буде розсекречено справу*** *про вбивство Мартіна Лютера Кінга-молодшого* (РВ, 23.01.2025); ***Зафіксовано пуск*** *Калібрів із Чорного моря. Також* ***зафіксований зліт*** *Ту-95мс з аеродрому «Оленья»* (ТЧУ, 24.04.2025); *У Білоцерківському районі* ***пошкоджено 8*** *приватних* ***будинків*** *та* ***4 автомобілі****. У будинках* ***вибиті вікна, двері, пошкоджені покрівлі*** *та* ***фасади****. Також* ***вибито скління*** *у квартирах багатоквартирного житлового будинку* (Київ, 20.02.2025); *Станом на зараз відомо про 7 постраждалих,* ***усі госпіталізовані****. UPD 04:52: уже 14 постраждалих,* ***12 госпіталізовано****. UPD 06:42: станом на зараз 19 постраждалих,* ***14 госпіталізовано*** (УТ, 04.07.2025); ***ТЦ*** *площею понад 11 000 м²* ***було*** *повністю* ***знищено****. <...> Нагадаємо, що від початку повномасштабного вторгнення* ***були*** *повністю* ***знищені 7 торгових центрів*** *компанії в Маріуполі, Чернігові, Бучі, Нікополі, Харкові та* ***два*** *в Херсоні загальною площею понад 125 600 кв. м* (UN, 26.07.2025) та ін. Прикметно, що як стилістичний засіб синтаксичної дисиміляції, про доцільність якого зазначала О.Б. Курило в 30-ті рр. XX ст. (Курило, 1930, с. 22) і який спостережувано, зокрема, у сучасних текстах наукового стилю (Лаврінець, 2013, с. 28—29), використано переважно різнокореневі дієслівні утворення пасивного стану в тому самому новинному тексті, напр.: *Пакистан посилює армію: усі* ***відпустки скасовано****, а* ***ВПС переведені*** *в режим повної бойової готовності...* (УТ, 24.04.2025); ***Реалізовано*** *першу* ***частину домовленості*** *про обмін 1000 на 1000. Ця* ***домовленість була досягнута*** *на зустрічі в Туреччині...* (Київ, 23.05.2025; РВ, 23.05.2025); *Також* ***обмеження запроваджено*** *щодо 58 людей. Відповідний* ***указ опублікований*** *на сайті Офісу президента* (UN, 09.05.2025); *SPF-крем Garnier може викликати рак — у складі крему* ***виявлено*** *потенційно небезпечний* ***компонент****, — фахівці. У складі* ***знайдений бензоат натрію****...* (УТ, 26.04.2025); ***Кримський міст*** *знову* ***атаковано****, це вже друга атака за день, схоже, що* ***застосовані*** *підводні* ***дрони****...* (ТЧУ, 03.06.2025); *У документі* ***росія названа «безпосередньою і нагальною» небезпекою****, а уроки війни в Україні відіграли ключову роль у його підготовці.* ***Китай визначено як «витончений і наполегливий виклик»****...* (UN, 31.05.2025); *Навіть якщо* ***буде укладено мир*** *або* ***війна заморожена****, ми повинні постійно готуватися до війни...* (РВ, 18.08.2025) та ін.

У тому самому новинному тексті зафіксовано функціювання тотожних дієслівних утворень пасивного стану. Предикативні форми на *-но*, *-то*, за нашими спостереженнями, уживано частіше, ніж предикативні пасивні дієприкметники, що зумовлено структурно-семантичною специфікою односкладних речень, яка корелює з комунікативною настановою новинно-

го медіатексту повідомити про завершення дії безвідносно до її виконавця, який або невідомий, або відомий, проте неважливий, напр.: *Усі* ***занурення*** *прогулянкових батискафів у Хургаді* ***скасовано, екскурсії призупинено*** (РВ, 27.03.2025); *Під час обшуків* ***було вилучено близько 1000 колод*** *деревини загальним об'ємом понад 350 м³ вартістю понад 5 млн грн. <...> На майно обвинувачених* ***накладено арешт*** (UN, 03.02.2025); *В операції* ***було використано 117 дронів. Уражено 34 %*** *стратегічної* ***авіації*** *рф* (ТЧУ, 01.06.2025); *У Тель-Авіві* ***зафіксовано прильоти*** *ракет —* ***запущено 100 гіперзвукових цілей****...* (УТ, 13.06.2025); ***Було встановлено щонайменше 126 фактів*** *незаконного переправлення чоловіків. Нині* ***ідентифіковано 21 учасника*** *цієї схеми* (Київ, 02.06.2025); *У Німеччині* ***оголошено*** *наймасштабнішу* ***евакуацію*** *з часів Другої світової: у центрі Кельна* ***виявлено 3*** *американські* ***авіабомби*** (TU, 04.06.2025) та ін. Речення з предикативними формами на *-но*, *-то* «допомагають висловлювати думку чітко, стисло й точно» (Куньч, Голубінка, 2004, с. 26), що пояснює обмежене функціювання речень із предикативними пасивними дієприкметниками, у яких наголошено на ознаці, а не на дії, напр.: ***Роботи спрямовані*** *на покращення санітарного та технічного стану будівлі, при цьому* ***діяльність*** *ринку* ***не буде порушена*** (Київ, 07.04.2025); *Спецоперація ССО:* ***порушена логістика*** *окупантів у тимчасово окупованому Криму. <...> Внаслідок спеціальних дій* ***ускладнене забезпечення*** *південного угруповання російських військ* (UN, 21.08.2025); *На сайті Білого Дому* ***видалена сторінка*** *про 10-річну безпекову угоду між США та Україною.* ***Документ*** *не потребує ратифікації Конгресом і* ***був підписаний Байденом*** *у червні 2024 року.* ***Угода може бути скасована*** *в односторонньому порядку* (РВ, 06.03.2025); *Всі* ***Ту-95МС*** *на аеродромі «Оленья»* ***знищені, частина з них*** *уже* ***була озброєна*** *крилатими ракетами Х-101, — монітори* (УТ, 01.06.2025) та ін. Однак уживання того чи того аналітичного дієслова пасивного стану залежить від уподобань авторів новинних текстів телеграм-каналів, пор.: *У квартирі, де він* (підозрюваний у вбивстві. — *О.Л.*) *переховувався,* ***виявлено зброю, яку****, ймовірно,* ***було використано*** *під час злочину* (УТ, 14.03.2025; Київ, 14.03.2025) — *У квартирі, де він переховувався,* ***знайдена зброя****, за допомогою якої, ймовірно,* ***був скоєний злочин*** (TU, 14.03.2025; UN, 14.03.2025); *Каву на АЗС не купити:* ***картки заблоковані, рахунки заморожені****, активи під арештом...* (УТ, 17.02.2025) — *Я не можу купити каву на заправці, бо мої* ***картки, рахунки*** *та* ***активи заблоковано****...* (TU, 17.02.2025); *У Києві* ***18 червня оголошене Днем жалоби****. У цей день* ***будуть приспущені прапори*** *на всіх комунальних будівлях міста. Також будь-які* ***розважальні заходи*** *в цей день у столиці —* ***заборонені*** (Київ, 17.06.2025) — ***18 червня оголошено днем жалоби*** *в Києві. Завтра* ***будуть приспущені прапори*** *на всіх комунальних будівлях міста й* ***заборонено*** *будь-які* ***розважальні заходи*** (UN, 17.06.2025); *267 шахедів запустила росія цієї ночі:* ***138 із них — збито, 119*** *— локаційно* ***втрачені****...* (Київ, 23.02.2025) — ***138 цілей збито, 119*** *— локаційно* ***втрачено****...* (TU, 23.02.2025) та ін.

У новинних медіатекстах проаналізованих телеграм-каналів спостерігаємо синтаксичну синонімію не лише речень із предикативними пасивними дієприкметниками та формами на *-но*, *-то*, а й активних і пасивних конструкцій, уживання яких здебільшого непослідовне і засвідчує

поширену тенденцію нерозмежування речень із дієслівними утвореннями активного та пасивного стану, напр.: *Сьогодні вранці в Києві на території шпиталю, біля входу до лікарні,* ***виявили*** *підозрілу* ***знахідку*** (Київ, 03.03.2025) — *У Печерському районі Києва на кількох поверхах 18-ти поверхової недобудови* ***виявлені уламки*** *збитого ворожого дрона...* (Київ, 04.02.2025) — *У квартирі, де він* (підозрюваний у вбивстві. — *О.Л.*) *переховувався,* ***виявлено зброю****...* (Київ, 14.03.2025); *Розкрито деталі угоди США та України щодо копалин:* ***договір підпишуть*** *упродовж найближчої доби...* (УТ, 30.04.2025) — ***Угода*** *про копалини* ***буде підписана*** *найближчим часом...* (УТ, 03.03.2025) — *Вже наступного четверга* ***буде підписано угоду*** *щодо корисних копалин з Україною...* (УТ, 17.04.2025); *На дослідження пошкоджень арки ЧАЕС після рашистської атаки* ***спрямують € 400 тисяч*** (UN, 04.03.2025) — ***Половина коштів****, вирученних від продажу,* ***буде спрямована*** *на підтримку медиків...* (UN, 17.07.2025) — ***Кошти буде спрямовано*** *на пріоритетні потреби держбюджету...* (UN, 13.03.2025); *До літа в Україні* ***можуть оголосити припинення вогню****, — заявив Стармер* (PB, 25.04.2025) — *Прем'єр-міністр Британії сподівається, що* ***припинення вогню може бути оголошене*** *до літа* (UN, 25.04.2025) — ***Припинення вогню*** *в Україні* ***може бути оголошено*** *до літа, — прем'єр Британії Стармер* (ТЧУ, 25.04.2025); ***57 українців буде виселено*** *з Польщі...* (TU, 12.08.2025) — ***57 українців будуть депортовані*** *з Польщі...* (PB, 12.08.2025) — ***57 українців депортують*** *із Польщі...* (УТ, 12.08.2025) та ін.

За нашими підрахунками, дієслова активного стану, репрезентовані в новинних текстах, становлять понад 70 % виокремлених спільнокореневих пар «предикативний пасивний дієприкметник — предикативна форма на *-но*, *-то*». Уважаємо цей відсоток високим і таким, що демонструє сучасну тенденцію повернення активних конструкцій до книжного синтаксису української мови. Переконливим доказом поширення цієї тенденції в мовленні мережевих медіа є функціювання неозначено-особових речень із перехідними дієсловами, пасивних корелятів яких не зафіксовано в новинних текстах досліджуваних телеграм-каналів. Таких перехідних дієслів активного стану нараховано близько 20: *акредитували, заплатять, висадили, вшанували, гідроізолювали, дискваліфікували, замінили, згорнули, інкримінували, конфіскували, мініснули, нагадали, приватизували, прокоментували, відремонтували, спростили, транспортували, ув'язнили*, напр.: *Вибухонебезпечну* ***знахідку транспортували*** *на спеціальний майданчик для подальшого знищення* (Київ, 14.03.2025) і *У Суджі приліт по газорозподільній системі, через яку російський* ***газ транспортували*** *до Європи...* (TU, 21.03.2025); *Чоловікам від 18 до 60 років за кордоном* ***спростили оформлення паспортів*** (UN, 01.04.2025) і ***Спростили отримання паспортів*** *для чоловіків за кордоном* (УТ, 18.05.2025); *Ринг пам'яті: На Хмельниччині* ***вшанували честь*** *Героя України Дмитра «Абрамса» Селезньова* (TU, 21.05.2025; PB, 21.05.2025) і *У столиці* ***вшанували*** *перших* ***загиблих*** *учасників Революції Гідності* (UN, 22.01.2025); *Представників рф не буде на Мюнхенській конференції з безпеки —* ***їх не акредитували*** (PB, 14.02.2025) і ***Росіян не акредитували*** *на Мюнхенську безпекову конференцію...* (ТЧУ, 14.02.2025); *Це відповідає чинному законодавству: в ОК*

«Захід» ***прокоментували штрафування*** *мерів на Львівщині за «зрив планів мобілізації»* (РВ, 29.01.2025); *У ДБР* ***прокоментували обшуки*** *у Віталія Шабуніна* (UN, 11.07.2025) і *...у Сухопутних військах* ***прокоментували удар*** *по Полтаві* (ТЧУ, 03.07.2025); *...****фінансування згорнули*** *через урядові скорочення* (УТ, 11.06.2025) і *У Трампа* ***згорнули групу****, яка формувала стратегію тиску на рф...* (UN, 17.07.2025). Див. ще: ***Приміщення*** *в центрі столиці* ***приватизували*** *зі збитком 2,7 млн грн...* (Київ, 11.07.2025); ***Засновника*** *фонду Help Ukraine* ***ув'язнили*** *на 5,5 років за розтрату допомоги для українських біженців* (UN, 14.04.2025); ***Мінуснули*** *цей важливий* ***об'єкт*** *рашистів* (склад зберігання термобаричних боєприпасів. — *О.Л.*) *на тимчасово окупованій території Донецької області...* (РВ, 28.02.2025); ***Ліс пам'яті висадили*** *на Київщині там, де стояли артустановки окупантів* (Київ, 04.05.2025) та ін. Припускаємо, що використання активної конструкції без синонімійної пасивної конструкції зумовлене суб'єктивним чинником, оскільки автори новинних текстів, за нашими спостереженнями, обирають неозначено-особові речення переважно спорадично.

Речення з предикативними пасивними дієприкметниками перебувають у відношеннях синтаксичної синонімії з неозначено-особовими реченнями зрідка, напр.: *В Україні* ***впровадять*** *американський* ***досвід*** *для підсилення ветераноцентричності у громадах* (РВ, 22.02.2025) — *Ігнатьєв зазначив, що ймовірно* ***будуть впроваджені*** *стабілізаційні* ***відключення*** [вимкнення] *вранці та ввечері* (УТ, 30.01.2025); ***Вагон перебудували****, враховуючи потреби пасажирів на кріслі колісному...* (UN, 08.07.2025) — ***Вагон перебудований*** *для потреб пасажирів з інвалідністю* (УТ, 08.07.2025); *В Україні скоротять кількість міністерств —* ***п'ять об'єднають*** *у два...* (УТ, 16.07.2025) — ***ФОПи*** *другої та третьої груп* ***будуть об'єднані*** *в одну...* (TU, 16.03.2025; ТЧУ, 16.03.2025); *У Туреччині* ***випробували*** *найпотужнішу неядерну* ***авіабомбу*** *GAZAP...* (УТ, 26.07.2025; РВ, 26.07.2025; ТЧУ, 26.07.2025) — *Українська крилата* ***ракета*** *«Фламінго», яка літає на 3000 км,* ***була*** *успішно* ***випробувана*** *кілька місяців тому...* (UN, 18.08.2025) та ін. Речення з предикативними пасивними дієприкметниками виражають констатацію постійної закономірности перебігу дії, тривання стану, що зумовлює домінування неозначено-особових речень, семантика яких співвідносна з комунікативною настановою новинного медіатексту повідомити про завершення дії без вказівки на її виконавця.

Переважання синтаксичної синонімії між неозначено-особовими реченнями і реченнями з предикативними формами на *-но*, *-то* засвідчує синтаксичну самобутність української мови й наближення мовлення мережевих медіа до живої народної мови, у якій виразником предикативности є дієслово. Вибір авторами новинних медіатекстів неозначено-особового чи безособового речення здебільшого інтуїтивний, що репрезентує функціювання цих конструкцій у різних телеграм-каналах про ту саму новину або в тому самому телеграм-каналі, однак не суперечить внутрішнім законам синтаксичного ладу української літературної мови загалом та книжної мови зокрема, напр.: *Як повідомляє агенція, з посиланням на джерело в уряді Азер-*

байджану, Баку має ***фрагмент*** *цієї ракети,* ***який вилучили*** *з уламків літака та* ***ідентифікували*** *за допомогою міжнародної експертизи* (UN, 04.02.2025) — *Зазначається, що «азербайджанська сторона має у своєму розпорядженні* ***фрагмент*** *ракети «Панцир-С»,* ***який було вилучено*** *з літака та* ***ідентифіковано*** *в процесі міжнародної експертизи»* (PB, 04.02.2025); ***Рахунки заблокували*** *26 тисячам українців за порушення правил мобілізації...* (PB, 27.03.2025) — *Уже* ***26 тис. рахунків*** *людей* ***було заблоковано*** *за порушення мобілізації* (TU, 27.03.2025); ***Близько 500 добровольців*** *без бронювання та відстрочки, які боронили небо Львова,* ***перекинули*** *на фронт, — ДФТГ* (УТ, 25.07.2025) — ***500 добровольців****, які закривали небо над Львовом,* ***відправлено*** *на фронт...* (TU, 25.07.2025); ***Викрили одного з топпосадовців*** *КМДА...* (Київ, 29.01.2025) — ***Викрито співробітника*** *Державного космічного агентства України...* (Київ, 08.03.2025); *Їхню* (агентів військової контррозвідки. — *О.Л.*) *підривну* ***діяльність задокументували*** (UN, 22.01.2025) — *Підривну* ***діяльність*** *зловмисників* ***задокументовано*** (UN, 19.02.2025); ***Законопроєкт*** *про кримінальну відповідальність для ТЦК* ***зняли*** *з порядку денного* (УТ, 09.03.2025) — ***Обмеження*** *на передачу розвідданих Україні майже* ***знято****...* (УТ, 10.03.2025); *Прямо зараз* ***торнадо помітили*** *біля Києва...* (TU, 11.06.2025) — *В Україні* ***помічено*** *надзвичайно небезпечного для людини* ***жука****...* (TU, 05.04.2025); ***Андрія Сибігу*** *повторно* ***призначили*** *міністром закордонних справ України* (PB, 17.07.2025) — *Головою делегації* ***призначено секретаря*** *РНБО Рустема Умєрова* (PB, 23.07.2025) та ін.

За нашими спостереженнями, лише в телеграм-каналі «Тим часом Україна» надано перевагу неозначено-особовим реченням на противагу іншим каналам, пор.: *У Пентагоні* ***відсторонили*** *й* ***звільнили всіх****, хто займався* [опікувався] *питаннями допомоги Україні* (ТЧУ, 21.01.2025) — *У Пентагоні* ***звільнено*** *та* ***відсторонено всіх****, хто відповідав за Україну та допомогу нам* (PB, 22.01.2025); *В Україні* ***запустили 5G****, мережа вже працює у Львові...* (ТЧУ, 01.07.2025) — *В Україні нарешті* ***запущено Інтернет 5G****: він уже працює у Львові...* (TU, 01.07.2025); ***Подію кваліфікували*** *як умисне вбивство, вчинене на замовлення...* (ТЧУ, 14.03.2025) — ***Подію кваліфіковано*** *як умисне вбивство, вчинене на замовлення* (UN, 14.03.2025); *У столиці завтра* ***обмежать рух*** *транспорту через приїзд іноземних делегацій* (ТЧУ, 21.08.2025) — *Завтра в Київ приїжджають іноземні делегації, тому в центрі столиці* ***буде обмежено рух****...* (УТ, 21.08.2025); *У парламенті* ***зареєстрували законопроєкт*** *про повне скасування заборони на виїзд із країни для громадян віком 18—60 років* (ТЧУ, 26.08.2025) — *У Верховній Раді* ***зареєстрований законопроєкт*** *про дозвіл на виїзд за кордон чоловікам до 24 років* (Київ, 25.08.2025) та ін.

Уживання дієслів активного й пасивного стану в тому самому новинному медіатексті, як і паралельне функціювання предикативних пасивних дієприкметників та форм на *-но*, *-то*, слугує засобом уникнення структурної одноманітности, напр.: *Екстрені* ***відключення*** [вимкнення] ***ввели*** *на Донеччині та Дніпропетровщині — ДТЕК. UPD:* ***Графіки*** *аварійних відключень* [вимкнень] *також* ***уведені*** *в Сумській та Кіровоградській області, — пишуть в обленерго* (PB, 04.02.2025); *Для військово-морської бази Перл-Харбор США*

в центральній частині Тихого океану ***оголосили загрозу*** *затоплення. Також потенційна* ***небезпека оголошена*** *для Японії, Чилі, Мексики, Перу, Еквадору та Соломонових островів* (УТ, 30.07.2025); ***Документи*** *про вбивство Кенеді* ***будуть розсекречені****, а всі «дурні»* ***розпорядження*** *Байдена* ***скасують*** *протягом доби, — Трамп на мітингу до інавгурації* (РВ, 20.01.2025); *Ще 7* ***instagram-акаунтів заблокували*** *за незаконну рекламу казино — серед них відома блогерка Сімбочка. <...> Це пряме порушення закону, тому* ***акаунти були заблоковані*** *спільними діями Meta та PlayCity* (UN, 20.08.2025); *На сайті ЦВК* ***відновили доступ*** *до інформації про вибори, — рух «Чесно». З початку повномасштабного вторгнення ці* ***дані були закриті*** (ТЧУ, 05.02.2025); *За минулий тиждень у столиці* ***зареєстрували 19 390 випадків*** *захворювання на грип та ГРВІ, — КМДА. <...> Водночас за відповідний період* ***було зафіксовано сім*** *летальних* ***випадків*** *від ускладнень грипу* (Київ, 17.03.2025); *У Глибоцькій громаді* ***запровадили обмеження*** *на пересування мотоциклів і мопедів з 22:00 до 8:00. Також* ***заборонено їздити*** *цілодобово, якщо транспорт із несправним або модифікованим глушником* (УТ, 16.07.2025); *У підземному шпиталі від Метінвесту* ***врятували*** *вже* ***тисячі життів*** *військових. <...>* ***«Андеграунд» обладнано*** *всім необхідним...* (РВ, 25.04.2025; TU, 25.04.2025); ***Гайдая звільнено*** *з Мукачівської РДА, — Свириденко.* ***Рішення ухвалили*** *на тлі розслідування НАБУ і САП...* (ТЧУ, 02.08.2025) та ін. Прикметно, що домінують природніші для української мови речення, предикати яких виражені дієвідмінюваним дієсловом або предикативною формою на *-но*, *-то*, напр.: *У Генштабі* ***підтвердили ураження складу*** *боєприпасів у Брянській області. <...> Наразі* ***підтверджено ураження цілі*** *та* ***пожежу*** *на території об'єкта* (UN, 28.06.2025); *Екскомбригу «Люті», який загинув у ДТП на Донеччині,* ***присвоїли звання*** *Героя. Указом президента № 551/2025* ***присвоєно звання*** *Герой України з орденом «Золота Зірка» командиру, полковнику поліції Максиму Казбану* (UN, 26.07.2025); ***Затримано агентку*** *рф, яка готувала теракт у центрі Києва. <...>* ***Зловмисницю затримали*** *«на гарячому», коли вона забрала зі схованки сумку з вибухівкою і прямувала до орендованої квартири* (UN, 01.02.2025); ***Вихід*** *№ 8 на станції метро «Святошин» знову* ***відкрито*** *після атаки рф. Після обстрілу 23 червня* ***відкрили вихід*** *до Чорнобаївської площі* (Київ, 24.06.2025) та ін.

Позитивною тенденцією в новинних медіатекстах усіх телеграм-каналів є обмежене функціювання трикомпонентних конструкцій не лише з предикативними пасивними дієприкметниками, що нівелюють синтаксичну самобутність української мови, а й із предикативними формами на *-но*, *-то*, ненормативне вживання орудного суб'єкта дії в яких відбувається за зразком тричленних пасивних конструкцій із предикативними дієприкметниками російської та української мов, напр.: *...****законопроєкт прийнятий Верховною Радою*** (РВ, 05.06.2025) — *...****законопроєкт схвалено Радою*** (УТ, 30.04.2025); ***Пожежі*** *вже* ***були ліквідовані рятувальниками*** (Київ, 12.02.2025) — *Наразі* ***підрозділами*** *ДСНС* ***пожежу ліквідовано****...* (Київ, 07.04.2025); ***Чоловіка*** *редакторки Ukraine NOW* ***затримано ТЦК****, місцеперебування невідоме.* ***Павло Рибальський****...* ***був затриманий Гайсинським районним територіальним центром комплекту-***

вання та соціальної підтримки *29 липня* (UN, 31.07.2025); ***Половина ресурсів*** *України* ***окупована росією****...* (TU, 27.01.2025) — ***Близько 50 %*** *українських* ***родовищ*** *рідкоземельних* [рідкіснoземельних] *елементів* ***окуповано росією*** (PB, 07.02.2025); *Ймовірно,* ***ракети були запущені*** *з району Енгельса* ***літаками*** *Ту-95...* (УТ, 01.06.2025) — *Попередньо,* ***здійснено пуски*** *крилатих* ***ракет*** *«Х-101/555» стратегічними* ***бомбардувальниками*** (PB, 25.02.2025) та ін. Пасивні дієприкметники у функції предиката зберігають усі валентні позиції вихідних дієслів, а тому речення з ними можуть бути три- і двокомпонентними, принципова відмінність між ними полягає в тому, що у других, які переважають у мововжитку, зредуковано позицію суб'єкта у формі орудного відмінка, і це «посилює комунікативний і формально-синтаксичний ранги об'єкта дії» (Городенська, 2004, с. 244, 288; Городенська, 2017, с. 447, 487). Предикативні форми на *-но*, *-то* не пов'язують результативний стан «навіть із формально не вираженим носієм» (Городенська, 2004, с. 243; Городенська, 2017, с. 446), оскільки при них утрачена валентна позиція суб'єкта дії та «у структурі цих незмінних предикативних форм немає будь-яких граматичних афіксів, які б указували на особу виконавця дії» (Городенська, 2004, с. 244; Городенська, 2017, с. 447), а тому речення з предикативними формами на *-но*, *-то* можуть бути лише двокомпонентними. Пор. пари речень «ненормативне — нормативне»: ***Прокурором*** *у суді* ***доведено, що****...* (Київ, 06.02.2025) — ***Прокурор*** *у суді* ***довів, що****...; «****План*** *щодо припинення війни в Україні»* ***буде оголошено*** *сьогодні* ***Трампом*** *під час анонсованої промови в Конгресі...* (PB, 04.03.2025) — *Сьогодні під час анонсованої промови в Конгресі* ***Трамп оголосить «план*** *щодо...»;* ***41*** *військовий* ***літак знищено СБУ*** *під час недільної операції «Павутина»...* (УТ, 03.06.2025) — *Під час недільної операції «Павутина»* ***СБУ знищила 41*** *військовий* ***літак****; Новий* ***склад*** *Кабінету Міністрів України* ***проголосовано Радою****...* — (УТ, 17.07.2025) — ***Рада проголосувала*** *новий* ***склад*** *Кабінету Міністрів України.*

Суб'єкт дії у трикомпонентних пасивних конструкціях репрезентують іменники, що є назвами істот (особа) і неістот (країна, місто, установа, організація, штучний інтелект), напр.: ***Закон****... вже* ***підписаний Зеленським*** (УТ, 13.02.2025); *Ці БТР* ***були обіцяні прем'єр-міністром*** *Латвії під час її попередньої зустрічі з Президентом Зеленським* (UN, 16.07.2025); ***Американець*** *тікав із Литви в Білорусь та* ***був затриманий*** *тамтешніми* ***митниками*** (PB, 31.03.2025); ***План*** *видворення біженців* ***був розроблений адміністрацією*** *Трампа* (PB, 20.05.2025); *45-річна* ***харків'янка була завербована росією*** *через Telegram за її проросійські коментарі* (UN, 17.07.2025); *У соцмережах з'явилася теорія, що новий* ***план*** *взаємних тарифів Трампа* ***міг бути розроблений ШІ*** (PB, 03.04.2025) та ін. Прийменниково-іменникова сполука — це нормативний, але непродуктивний засіб вираження синтаксеми із синкретичним, зокрема суб'єктно-локативним та суб'єктно-об'єктним, значенням у пасивних конструкціях сучасної української літературної мови загалом і новинних телеграм-каналів зокрема, напр.: ***Більшість із них*** (компонентів балістичної ракети. — *О.Л.*) ***вироблена в США****...* (UN, 25.04.2025); *У ракеті, що вбила киян, було щонайменше 116 компонентів,* ***більшість із них вироблена в США****...*

(УТ, 25.04.2025; ТЧУ, 25.04.2025); ***Понад 40 % зброї,*** *яка застосовується на фронті,* ***вироблено в Україні****...* (UN, 16.04.2025); ***До 1000 / 3000 БПЛА*** *зараз* ***накопичено в росіян*** *на всіх точках пусків...* (TU, 18.07.2025; TU, 11.08.2025); ***Законопроєкт*** *щодо криптовалюти* ***буде розглянуто на комітеті*** *в четвер* (УТ, 22.04.2025); ***Ухвалено на РНБО*** *і* ***рішення*** *щодо санкцій* (UN, 04.02.2025) та ін. За спостереженнями дослідників, у староукраїнській мові XVI—XVIII ст. форма орудного відмінка субстантива починає переважати над іншими способами вираження суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях (Русанівський, 1971, с. 291—292; Щербатюк, 1983, с. 129). У сучасній українській літературній мові орудний відмінок — єдиний засіб вираження суб'єкта дії в пасивних конструкціях, позиція якого факультативна в реченнях із предикативними пасивними дієприкметниками, проте граматично неможлива в реченнях із предикативними формами на *-но*, *-то*.

Активна дієслівна та трикомпонентна пасивна конструкції вживані як синтаксичні синоніми, зокрема й у тому самому медіатексті, упевнені, тому, що автори не розмежовують семантичної відмінности активної конструкції від пасивної, а також синтаксичних особливостей української та російської літературних мов. У відношеннях синтаксичної синонімії з активними конструкціями перебувають здебільшого ненормативні трикомпонентні односкладні речення з предикативними формами на *-но*, *-то*, замість яких правильно вживати двоскладні речення із суб'єктною синтаксемою у формі називного відмінка субстантива. Пор. пари речень «нормативне — ненормативне»: ***Сили ППО збили / подавили 224 цілі*** *над Україною вночі...* (ТЧУ, 21.07.2025) — ***Силами ППО*** *вночі* ***було збито 138 із 267*** *ворожих* ***БпЛА*** (ТЧУ, 23.02.2025); *Українська протиповітряна* ***оборона*** *успішно* ***збила*** *або* ***подавила 311*** *ворожих* ***цілей****...* (UN, 28.07.2025) — *Станом на 09:00 протиповітряною* ***обороною знешкоджено 79*** *ворожих* ***БпЛА*** (UN, 02.07.2025); ***ЄС схвалив 17-й пакет*** *санкцій проти рф...* (УТ, 14.05.2025) — ***17-й пакет*** *санкцій проти росії* ***схвалено ЄС****...* (РВ, 14.05.2025); ***Окупанти*** *також* ***атакували*** *і* ***Запорізьку АЕС****...* (УТ, 14.02.2025) — *Сьогодні вночі* ***ЧАЕС було атаковано росіянами*** (УТ, 14.02.2025); *У 2025 році* ***українці задекларували 326 млрд грн*** *доходів, що на 49 % перевищує показник попереднього року.* ***Найбільші суми задекларовано мешканцями****...* (UN, 05.05.2025). Трикомпонентні двоскладні речення з предикативними пасивними дієприкметниками, за нашими спостереженнями, зрідка вступають у відношення синтаксичної синонімії з активними конструкціями в новинних медіатекстах, напр.: ***Київ*** *уже* ***порушив перемир'я*** (УТ, 21.03.2025) — ***Перемир'я*** *вже* ***порушене Києвом*** (ТЧУ, 21.03.2025); *Президент Франції Емманюель Макрон: «Усім відомо: ця* ***війна була ініційована лише Росією****. І сьогодні очевидно, що* ***тільки росія вирішила продовжувати її****...»* (ТЧУ, 13.04.2025; UN, 13.04.2025). Узагальненість змісту двокомпонентних речень із предикативними пасивними дієприкметниками, позиція суб'єкта дії в яких не заповнена, зумовлює обмежене функціювання трикомпонентних двоскладних речень із цими дієслівними утвореннями пасивного стану в сучасній українській літературній мові загалом і новинних текстах телеграм-каналів зокрема.

Констатуємо, що автори новинних медіатекстів проаналізованих телеграм-каналів надають перевагу активним дієслівним конструкціям, якщо виконавець дії відомий, і двокомпонентним пасивним конструкціям, якщо йдеться про знаряддя або засіб дії, напр.: *Саме зараз* ***Росія*** *вчергове* ***атакує Україну. Харків атаковано десятками «шахедів»*** (UN, 03.05.2025); ***росіяни авіабомбами атакували село*** *Верхня Терса в Запорізькій області* (UN, 29.05.2025) — ***Будинок*** *в одному з районів столиці* ***був атакований*** *саме балістичною* ***ракетою*** (UN, 17.06.2025); *Потужно:* ***СБУ*** *ударними* ***дронами знищила*** *російський* ***ЗГРК «Панцир-С1»*** *та* ***три гелікоптери*** *в Криму* (PB, 28.06.2025) — *Далекобійними* ***дронами знищено 2*** *російські* ***СУ-34*** *на ае Маринівка у Волгоградській області...* (PB, 27.06.2025); ***Сили оборони*** *України* ***вразили ППД*** *448-ї ракетної бригади армії рф на Курщині...* (PB, 15.04.2025) — *У Харкові* ***дронами вражено*** *деревообробне* ***підприємство*** *та приватні* ***будинки...*** (PB, 28.01.2025); *Більше ніяких скупчень військових:* ***Сирський заборонив*** *масово* ***збиратися*** *особовому складу, військовій техніці, а також* ***розміщувати*** *військових у наметових містечках чи навчальних центрах* (ТЧУ, 01.07.2025) — ***Слухати російську музику*** *в машині з відкритими вікнами —* ***заборонено законом...*** (ТЧУ, 29.04.2025); ***РНБО заборонив перевірки*** *бізнесу й будь-яке* ***втручання*** *державних структур у підприємницьку діяльність...* (PB, 21.07.2025) — ***Рішенням*** *РНБО* ***запроваджено*** *реальний* ***мораторій*** *на перевірки бізнесу державними органами...* (UN, 21.07.2025) та ін. Функціювання таких речень відповідає синтаксичним нормам української літературної мови: якщо суб'єкт дії відомий і виникає потреба його назвати, правильними є активні дієслівні конструкції; якщо немає потреби або можливости назвати виконавця, правильними будуть двокомпонентні речення з дієслівними утвореннями пасивного стану. Зауважимо, що перевагу слід надавати реченням із предикативними формами на *-но*, *-то*, при яких можливе вживання орудного відмінка субстантива, але тільки на позначення знаряддя чи засобу дії.

У новинних медіатекстах синтаксема зі значенням знаряддя чи засобу дії може бути виражена формами орудного відмінка субстантива (семантика орудного інструментального) у двокомпонентній пасивній конструкції та називного відмінка субстантива (семантика називного суб'єктно-інструментального) в активній конструкції, у якій відбувається «внутрішня суб'єктна транспозиція орудного інструментального» (Вихованець, 1987, с. 178). Паралельне вживання таких конструкцій репрезентує різноманітність синтаксичних засобів української літературної мови, використаних у новинних мережевих медіа, напр.: *Мова про «Комбінат Крістал»,* ***який*** *напередодні* ***був атакований*** *українськими* ***дронами*** (UN, 17.01.2025) — ***Дрони атакували*** *електромеханічний* ***завод*** *«Купол» на росії* (UN, 01.07.2025); ***19 із них*** (ворожих БпЛА. — *О.Л.*) ***знищено засобами ППО...*** (Київ, 13.04.2025) — *Харківську друкарню «Фактор-Друк»,* ***яку*** *у травні 2024 року* ***знищила російська ракета,*** *відновили* (UN, 20.03.2025); ***Потяг*** *окупантів із паливом біля Токмака* ***був*** *ефективно* ***знищений FPV-дронами*** *великої дальності* (УТ, 19.08.2025) — ***FPV-дрон*** *ЗСУ* ***знищив Ка-52*** *на Курщині* (УТ, 16.05.2025);

Такі ***дії не передбачені Законом*** *«Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»* (РВ, 23.01.2025) — ***Проєкт*** *також* ***передбачає, що****...* (РВ, 24.02.2025); *...також цим* ***законопроєктом передбачено, що****...* (UN, 10.04.2025) — ***Документ передбачає створення*** *Фонду інвестицій у відбудову України...* (UN, 18.04.2025); ***Слухати російську музику*** *в машині з відкритими вікнами —* ***заборонено законом****...* (ТЧУ, 29.04.2025) — ***Конституція України не забороняє*** *депутатам* ***мати*** *інше* ***громадянство****...* (РВ, 06.05.2025) та ін.

Ще однією позитивною рисою новинних текстів проаналізованих телеграм-каналів є нечасте функціювання в них складних для розуміння речень із пасивними дієприкметниками, один із яких функціює як невідокремлене означення, інший — як присудок, напр.: ***Виділені*** *США* ***кошти*** *для України* ***закладені*** *в бюджет до жовтня* (РВ, 07.03.2025); ***Запланована*** *на середу* ***зустріч*** *у Лондоні між провідними дипломатами Великої Британії, США, Франції, Німеччини та України* ***відкладена****...* (UN, 23.04.2025); ***Запланована пресконференція*** *Трампа і Зеленського* ***скасована*** (УТ, 28.02.2025); *У Гвардії наголосили, що в найкоротші терміни неточності були виправлені,* ***оновлене подання*** *на нагородження вже* ***направлене*** *до Офісу Президента для подальшого розгляду...* (UN, 11.04.2025); *Відставка Зеленського не є умовою рф, однак* ***підписані*** *ним* ***документи можуть бути оскаржені****...* (УТ, 23.04.2025) та ін. Ці конструкції, на думку Н.Ф. Непийводи, нівелюють синтаксичну самобутність української мови, у якій, на відміну від російської мови, немає розмежування короткої та повної форм дієприкметників і виконуваних ними відповідно функцій присудка та означення (Непийвода, 1997, с. 446). Паралельно з такими пасивними конструкціями зафіксовано односкладні безособові речення та двоскладні речення з невідокремленим / відокремленим означенням. Домінантну позицію мають посісти безособові речення, бо в них «відбувається чіткий розподіл семантико-синтаксичного навантаження між членами речення» (предикативности — у головному предикативному члені, атрибутивности — в означенні), «а відтак досягається ясність, синтаксична прозорість висловлення, що дає змогу легко зрозуміти зміст» (Непийвода, 1997, с. 258—259), пор.: ***Заплановану*** *після цього* ***прес-конференцію*** [пресконференцію] ***було скасовано*** *на прохання американської сторони* (Київ, 20.02.2025); *У Верховній Раді* ***зареєстровано ініційований*** *Зеленським* ***законопроєкт*** *щодо НАБУ та САП* (UN, 24.07.2025); *Раніше* ***заплановане інтерв'ю*** *Зеленського Fox News* ***скасовано****...* (РВ, 19.08.2025); ***Затримано організовані групи паліїв****...* (Київ, 09.04.2025); ***Відключення*** [вимкнення] *електроенергії,* ***застосовані Укренерго зранку, скасовано*** *по всій Україні* (РВ, 17.02.2025); *Балістична* ***ракета, випущена по Харкову, була начинена*** *суббоєприпасами...* (УТ, 18.04.2025; ТЧУ, 18.04.2025); *Вперше сьогодні* ***виявлено «Шахед», оснащений камерою****...* (РВ, 19.06.2025) та ін.

Предикативні пасивні дієприкметники та форми на *-но*, *-то* в новинних медіатекстах проаналізованих телеграм-каналів виражають результативний стан у трьох часових параметрах аналітично, тобто у сполученні з власне-зв'язкою *бути*. Її функціювання у формі майбутнього часу з дієслівними утвореннями пасивного стану послідовне, а такі пасивні

конструкції акцентують на «майбутній, бажаній, передбачуваній, прогнозованій чи уявній дії, бажаному факті тощо» (Харченко, 2011, с. 54). Зауважимо, що речення з пасивними дієслівними утвореннями майбутнього часу часто вживано паралельно з активними дієслівними конструкціями — неозначено-особовими реченнями, — що увиразнює позитивну тенденцію зорієнтованости авторів новинних медіатекстів на дієслівний характер викладу, напр.: *Із 1 квітня у Києві* ***буде відкрито*** *доступ для подачі онлайн-заяв на вступ до 1 класу* (Київ, 06.03.2025) — *Цими вихідними в ботсаду імені Гришка* ***відкриють*** *Сад троянд* (Київ, 30.05.2025); *З 1 серпня* ***буде введено*** *верифікацію через Дія. Підпис на рейси...* (УТ, 29.07.2025) — *Для них* (громадян віком 18—24 роки. — *О.Л.*) ***уведуть*** *обов'язковий річний контракт із високими виплатами та пільгами* (УТ, 07.02.2025); *На полігонах* ***буде створено*** *нові укриття й бліндажі...* (TU, 01.07.2025) — *В Україні* ***створять*** *аналог департаменту Маска DOGE...* (УТ, 18.07.2025); *Завтра* ***буде перекрито*** *центр Києва: приїжджають іноземні гості...* (TU, 20.07.2025) — *Завтра в Київ приїдуть іноземні делегації, тому центр Києва тимчасово* ***перекриють****...* (УТ, 20.07.2025); *Все майно 5-го президента України* ***буде передано*** *АРМУ* (УТ, 13.02.2025); *Всі кошти від продажу книги в Литві* ***будуть передані*** *у фонд Литовського союзу письменників для підтримки України* (UN, 30.01.2025) і *Матеріали* ***передадуть*** *до суду* (Київ, 27.05.2025) та ін.

Дієслівна зв'язка *бути* у формі теперішнього та минулого часу здебільшого є засобом розмежування значення теперішньої та минулої (передминулої) результативности, пор.: *SPF-крем Garnier може викликати рак — у складі крему* ***виявлено*** *потенційно небезпечний* ***компонент****, — фахівці. <...> Цей же* ***канцероген раніше було виявлено*** *в кремах La Roche-Posay* (УТ, 26.04.2025); *У Бориспільському районі внаслідок ворожої атаки* ***пошкоджено два*** *приватні* ***будинки*** (Київ, 13.03.2025) — *У Макарівській громаді, де внаслідок російської агресії* ***було пошкоджено 3 940 об'єктів****..., на сьогодні* ***вже відновили 75 % зруйнованого*** (Київ, 08.05.2025); *В Україні* ***відкрито 17*** *кримінальних* ***справ*** *щодо застосування сили під час мобілізації...* (ТЧУ, 19.06.2025) — ***З 2019 року*** *відносно співробітників КМДА* ***було відкрито понад 1500*** *кримінальних* ***проваджень, проведено понад 1200 обшуків, вручено більше 300 підозр*** (ТЧУ, 11.07.2025); *Апокаліпсис у Чилі: масштабні лісові пожежі охопили Арауканію,* ***зафіксовано понад 10 осередків*** *займання* (УТ, 25.03.2025) — *Захворюваність на ГРВІ зросла майже на 25 %:* ***за останній тиждень було зафіксовано понад 150 тисяч випадків****...* (УТ, 05.02.2025) та ін. Однак трапляється семантично не обґрунтоване й надлишкове вживання власне-зв'язки *бути* у формі минулого часу з дієслівними утвореннями пасивного стану, речення з якими контекстно виражають значення теперішньої результативности. Пор. пари речень «правильно — неправильно»: ***Опубліковано фото*** *головного підозрюваного в нальоті дронів на російські авіабази* (ТЧУ, 02.06.2025) — ***Було опубліковано*** *повний* ***текст*** *«Угоди про корисні копалини» між Україною та США* (ТЧУ, 26.02.2025); ***Внаслідок атаки*** *рф у Києві* ***пошкоджена*** *головна* ***мечеть*** *Духовного управління мусульман України* (UN, 31.07.2025) — *У ДТЕК розповіли, що* ***внаслідок*** *ракетно-дронової* ***атаки*** *рф*

було пошкоджене електрообладнання *ДТЕК Київські електромережі* (UN, 04.07.2025); ***Щойно завершено перемовини*** *рф і України...* (TU, 16.05.2025) — ***Щойно було завершено перемовини*** *делегацій рф та США в Саудівській Аравії...* (TU, 24.03.2025); ***Вперше сьогодні виявлено «Шахед»,*** *оснащений камерою...* (PB, 19.06.2025) і ***Вперше*** *за час повномасштабної війни* ***зафіксовано використання «Шахеда»,*** *оснащеного камерою* (УТ, 18.06.2025) — ***Сьогодні вперше було виявлено «шахед»*** *із камерою...* (ТЧУ, 18.06.2025); *«Офіс» нашої операції був на території росії, поруч з управлінням ФСБ:* ***використано 117 дронів****...* (TU, 01.06.2025) — *В операції* ***було використано 117 дронів*** (ТЧУ, 01.06.2025) та ін.

Отже, у новинних текстах телеграм-каналів синтаксичні конструкції з предикативними дієприкметниками на *-ний*, *-тий* і формами на *-но*, *-то* як виразники результативного стану, що є наслідком раніше виконаної дії, перебувають здебільшого в корелятивних відношеннях. Спільнокореневих пар «предикативний пасивний дієприкметник — предикативна форма на *-но*, *-то*» нараховано понад 160, що засвідчує їх використання як синтаксичних синонімів та як засобів уникнення структурної одноманітности. Вибір авторами тієї чи тієї синтаксичної конструкції зумовлений традицією ототожнення морфологійної природи та синтаксичного призначення дієслівних утворень пасивного стану. Водночас односкладні речення з предикативними формами на *-но*, *-то* кількісно переважають над двоскладними реченнями з предикативними пасивними дієприкметниками, що збігається з комунікативною настановою новинного медіатексту повідомити про завершення дії безвідносно до її виконавця і репрезентує нинішню тенденцію активного використання синтаксичних конструкцій, питомих за походженням і тому природних для української літературної мови. Обмежене вживання дієслівних утворень пасивного стану, що не мають корелятивної пари, спричинене функційною специфікою цих лексем у мережевих медіа загалом і в новинних медіатекстах зокрема.

Спорадичне функціювання трикомпонентних двоскладних речень із предикативними пасивними дієприкметниками і ненормативних трикомпонентних односкладних речень із предикативними формами на *-но*, *-то* засвідчує зорієнтування авторів новинних медіатекстів на відновлення однієї із самобутніх синтаксичних рис української літературної мови — двоскладних речень із суб'єктною синтаксемою у формі називного відмінка субстантива, якщо діяч відомий і є потреба його назвати. Наближення синтаксису мережевих медіа до живої народної мови увиразнює також уживання односкладних неозначено-особових речень переважно як синтаксичних синонімів до речень із предикативними формами на *-но*, *-то*. Вибір неозначено-особового чи безособового речення залежить здебільшого від уподобань авторів, які використовують ці конструкції для врізноманітнення синтаксичної організації новинного медіатексту, проте їх паралельне використання демонструє позитивну тенденцію до зосередження предикативности в дієвідмінюваному дієслові (основна форма дієслова), до якого тісно прилягають предикативні форми на *-но*, *-то*.

Перспективу виконаного дослідження вбачаємо в подальшому вивченні динаміки співвідношення між синтаксичними конструкціями із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но*, *-то* в інших жанрах медійного дискурсу.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Київ — *Київ 24/7*. https://surl.li/swyger (дата звернення: 15.09.2025).

РВ — *Реальна війна | Україна | Новини*. https://t.me/voynareal (дата звернення: 15.09.2025).

ТЧУ — *Тим часом Україна*. https://surl.li/ztofzv (дата звернення: 15.09.2025).

УТ — *Український телеграм*. https://surl.lu/hmpamx (дата звернення: 15.09.2025).

TU — *Times of Ukraine: Новини | Україна*. https://t.me/times_ukraina (дата звернення: 15.09.2025).

UN — *Ukraine NOW*. https://t.me/UkraineNow (дата звернення: 15.09.2025).

ЛІТЕРАТУРА

Арполенко Г.П. (1983). Односкладні речення. *Історія української мови. Синтаксис* (с. 232—290). Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1987). *Система відмінків української мови*. Київ: Наукова думка.

Гінзбург М. (2008). Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 620*, 26—32. Львів: Львівська політехніка.

Гладкий М. (1930). *Мова сучасного українського письменства*. Харків: Держ. вид-во України.

Горецький П., Шаля І. (1929). *Українська мова. Практично-теоретичний курс*. Київ: Книгоспілка.

Городенська К. (2001). Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність, IV*, 11—15.

Городенська К. (2004). Дієслово. І. Вихованець, К. Городенська, *Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови* (с. 217—297). Київ: Універс. вид-во «Пульсари».

Городенська К.Г. (2017). Дієслово. І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова, *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 364—414; 442—492). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Єрмоленко С. (2013). Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова, 2* (79), 123—125.

Загнітко А.П. (1996). *Теоретична граматика української мови. Морфологія*. Донецьк: ДонДУ.

Караванський С. (2008). *До зір крізь терня, або хочу бути редактором*. Львів: БаК.

Куньч З., Голубінка Н. (2004). Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології, 503*, 24—26. Львів: Львівська політехніка.

Курило О. (1930). Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на *-но*, *-то*. *Збірник секції граматики української мови. Книга 1* (с. 1—39). Київ.

Курило О. (2004). *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».

Лаврінець О. (2013). Пасивні конструкції з предикативними формами на *-но*, *-то* та предикативними пасивними дієприкметниками на *-ний*, *-тий* у сучасній українській науковій мові. *Українська мова, 1* (45), 24—39.

Лаврінець О. (2018). Структурно-семантична специфіка та динаміка функціювання пасивних конструкцій у сучасному адміністративно-канцелярському підстилі. *Українське мовознавство, 1* (48), 152—167. https://doi.org/10.17721/um/48(2018)

Лаврінець О.Я. (2024). Активні та пасивні конструкції в мовній практиці студентів-філологів закладів вищої освіти України. *Українська мова, 3* (91), 58—75. https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.03.058

Непийвода Н.Ф. (1997). *Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)*. Київ: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція».

Півторак Г.П. (1970). Оповідання написано — оповідання написане. *Питання мовної культури, 4*, 52—55.

Пугач В.М. (1996). *Історія формування та функціонування предикативних форм на -но, -то в українській мові* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Київ.

Русанівський В.М. (1971). *Структура українського дієслова*. Київ: Наукова думка.

Синявський О. (1931). *Норми української літературної мови*. Харків: Київське державне видавництво «Література й мовознавство».

Смеречинський С. (1932). *Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою)*. Харків: Радянська школа.

Харченко С. (2011). Проблема дієслівного зв'язкового компонента *бути* у структурі речення з предикативом на *-но*, *-то*. *Українська мова, 2* (38), 44—56.

Харченко С.В. (2017). *Синтаксичні норми української літературної мови XX — початку XXI ст*. Київ: Міленіум.

Шевельов Ю. (2008). Історичні перипетії однієї синтаксичної конструкції у східнослов'янських мовах (безособові речення на *-но*, *-то* із знах. відмінком додатка). *Вибрані праці: у 2-х кн.* (Кн. 1: *Мовознавство*, с. 432—452). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Щербатюк Г.Х. (1983). Просте речення. *Історія української мови. Синтаксис* (с. 11—131). Київ: Наукова думка.

Статтю отримано 29.10.2025

REFERENCES

Arpolenko, H.P. (1983). Mononuclear sentences. *The history of the Ukrainian language: Syntax* (pp. 232—290). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Hinzburh, M. (2008). Syntactic constructions in professional texts: practical conclusions from linguists' recommendations. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian terminology, 620*, 26—32. Lviv: Lvivska Politechnika (in Ukrainian).

Hladkyi, M. (1930). *The language of contemporary Ukrainian literature*. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukrainian).

Horetskyi, P., & Shalia, I. (1929). *Ukrainian language. Practical and theoretical course*. Kyiv: Knyhospilka (in Ukrainian).

Horodenska, K. (2001). Syntactic specifics of the Ukrainian scientific language. *Ukrainian terminology and modernity, IV*, 11—15 (in Ukrainian).

Horodenska, K. (2004). Verb. I. Vykhovanets, & K. Horodenska, *Theoretical morphology of the Ukrainian language. Academic grammar of the Ukrainian language* (pp. 217—297). Kyiv: Univers. vyd-vo "Pulsary" (in Ukrainian).

Horodenska, K.H. (2017). Verb. I.R. Vykhovanets, K.H. Horodenska, A.P. Zahnitko, S.O. Sokolova, *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 364—414; 442—492). Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

Karavanskyi, S. (2008). *To the stars through the thorn, or I want to be an editor*. Lviv: BaK (in Ukrainian).

Kharchenko, S. (2011). The problem of the verbal linking component *бути (to be)* in the structure of sentences with predicative forms *-но*, *-то*. *Ukrainian language, 2* (38), 44—56 (in Ukrainian).

Kharchenko, S.V. (2017). *Syntactic norms of the Ukrainian literary language of the 20th and the beginning of the 21st centuries*. Kyiv: Milenium (in Ukrainian).

Kunch, Z., & Holubinka, N. (2004). Passive Verb Constructions in Ukrainian Scientific Speech. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian terminology, 503*, 24—26. Lviv: Lvivska Politechnika (in Ukrainian).

Kurylo, O. (1930). About Ukrainian non-subject constructions with predicate verbal adverbs with *-no*, *-to* endings. *Collection of the Ukrainian grammar section. Book 1* (pp. 1—39). Kyiv (in Ukrainian).

Kurylo, O. (2004). *Attention to the modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy" (in Ukrainian).

Lavrinets, O. (2013). Passive constructions with predicative forms with *-no*, *-to* and predicative passive participles with *-nyi*, *-tyi* in the modern Ukrainian scientific language. *Ukrainian language, 1* (45), 24—39 (in Ukrainian).

Lavrinets, O. (2018). Structural and semantic specificity and dynamics of the performance of passive constructions in the modern committee Ukrainian. *Ukrainian linguistics, 1* (48), 152—167. https://doi.org/10.17721/um/48(2018) (in Ukrainian).

Lavrinets, O.Ya. (2024). Active and passive constructions in the language practice of philology students of Universities of Ukraine. *Ukrainian language, 3* (91), 58—75. https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.03.058 (in Ukrainian).

Nepyivoda, N.F. (1997). *Language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspects)*. Kyiv: TOV "Mizhnarodna finansova ahentsiia" (in Ukrainian).

Pivtorak, H.P. (1970). The story was written — The story is written. *The issue of linguistic culture, 4*, 52—55 (in Ukrainian).

Puhach, V.M. (1996). *The history of the formation and functioning of predicative forms with -no, -to in the Ukrainian language* [abstract. diss. ... Cand. Philol. Sciences]. Kyiv (in Ukrainian).

Rusanivskyi, V.M. (1971). *Structure of the Ukrainian verb*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Shcherbatiuk, H.Kh. (1983). Simple sentence. *History of the Ukrainian language. Syntax* (pp. 11—131). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Shevelov, Yu. (2008). Historical vicissitudes of one syntactic construction in East Slavic languages (impersonal sentences ending in *-no*, *-to* with the accusative case of the complement). *Selected works: in 2 vol.* (Vol. 1: *Linguistics*, pp. 432—452). Kyiv: Vydavnychyi dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" (in Ukrainian).

Smerechynskyi, S. (1932). *Essays on Ukrainian syntax (in relation to phraseology and stylistics)*. Kharkiv: Radianska shkola (in Ukrainian).

Syniavskyi, O. (1931). *Norms of the Ukrainian literary language*. Kharkiv: Kyivske derzhavne vydavnytstvo "Literatura i movoznavstvo" (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1987). *System of cases of the Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Yermolenko, S. (2013). Mass Communication and the Language Consciousness of Modern Ukrainians. *Culture of the word, 2* (79), 123—125 (in Ukrainian).

Zahnitko, A.P. (1996). *Theoretical grammar of the Ukrainian language. Morphology*. Donetsk: DonDU (in Ukrainian).

Received 29.10.2025

Olena Lavrinets, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor in the Department of Ukrainian Language
National University of Kyiv-Mohyla Academy
2 Hryhoriia Skovorody St., Kyiv 04655, Ukraine
E-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-6363-1502

THE RELATIONSHIP BETWEEN SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH PREDICATIVE PASSIVE PARTICIPLES AND FORMS ON *-НО*, *-ТО* IN UKRAINIAN NEWS TELEGRAM CHANNELS

Despite established theoretical distinctions between passive verb forms and their constructions in contemporary academic and official texts (early 21st century) and in the linguistic practices of Ukrainian philology students, sentences featuring predicative forms ending in *-но* or *-то* often compete with sentences using predicative participles ending in *-ний* or *-тий* to express a resultative state following a prior action. This phenomenon has not yet been systematically examined within the news genre of media discourse. The study is relevant primarily because the media shape speakers' linguistic tastes and their perception of linguistic norms. For linguists, it serves as a reliable source for observing the dynamics of linguistic change.

News texts in online media represent two main types of relationships between sentences with predicative passive participles and sentences with predicative forms ending in *-но*, *-то*: the first type is characterised by the correlative pair 'predicative passive participle — predicative form ending in *-но*/*-то*', while the second type is characterised by the use of these verb forms without correlation.

Syntactic constructions with predicative participles ending in *-ний*, *-тий* and forms ending in *-но*, *-то* are mostly in correlative relationships. There are over 160 cognate pairs of 'predicative passive participle — predicative form ending in *-но*/*-то*', which confirms their use as syntactic synonyms and as a means of avoiding structural monotony. The authors' choice of a particular syntactic construction is determined by the tradition of identifying the morphological nature and syntactic function of passive verb forms. At the same time, simple sentences with predicative forms ending in *-но*, *-то* quantitatively prevail over two-part sentences with predicative passive participles, which coincides with the communicative orientation of news media texts to report on the completion of an action regardless of its performer and demonstrates the current trend of active use of syntactic constructions that are indigenous in origin and therefore natural for the Ukrainian literary language The limited use of passive verb forms that lack a correlative pair is attributed to the functional specificity of these lexemes in online media, in general, and in news media texts, in particular.

The sporadic use of three-part compound sentences with predicative passive participles and non-standard three-part simple sentences with predicative forms ending in *-но*, *-то* attests to the orientation of the authors of news media texts towards restoring one of the distinctive syntactic features of the Ukrainian literary language — two-part sentences with a subject syntactic unit in the nominative case of a noun, if the agent is known and needs to be named.

We envision the prospect of the completed study in further research into the dynamics of the relationship between syntactic constructions with predicative passive participles and forms ending in *-но*, *-то* in other genres of media discourse.

***Keywords**: two-part sentences with passive participles in -ний, -тий, simple sentences with predicative forms in -но, -то, meaning of the effective state, syntactic synonyms, correlative pairs, media discourse.*

https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.027
УДК 811.161.2'373.611:801.323.2

І.В. ДЕНИСОВЕЦЬ, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
пр. Віталія Грицаєнка, 24, м. Полтава, 36000
E-mail: denysovets.ira@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-1424-1652

УНІВЕРБАЦІЯ: СПОСІБ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ ЧИ РІЗНОВИД ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті досліджено історію виокремлення та тлумачення універбації в українському мовознавстві на тлі її вивчення в європейському та слов'янському мовознавстві. Простежено спільну для них тенденцію вживати термін ***універбація*** *для загального позначення всіх способів компресійного словотворення від аналітичних найменувань. Констатовано термінну невпорядкованість явища універбації, подано терміни-синоніми. Виокремлено два основних підходи до трактування статусу універбації: як способу словотворення загалом або лише суфіксального словотворення і як різновиду вторинної номінації, пов'язаного із трансформацією розгорнутої синтаксичної конструкції (перифрази деривата) у словесне найменування. Зроблено висновок про універбацію як спосіб творення однослівних назв від аналітичних конструкцій — атрибутивних словосполучень та прийменниково-відмінкових форм.*

Ключові слова*: універбація, семантична конденсація, компресійне словотворення, суфіксальне словотворення, вторинна номінація, універби, аналітичні найменування.*

У європейську лінгвістичну практику термін *універбація* вперше ввів 1904 року німецький мовознавець К. Бругман (Brugmann, 1904), позначивши ним звукові одиниці, які постали на основі словосполучень, зовні цілісно оформлених, але таких, що не мають змістової ізольованости.

У середині XX ст. це поняття набуло поширення у слов'янському мовознавстві під впливом праць О.В. Ісаченка, який паралельно з терміном

Цитування: Денисовець І.В. (2025). Універбація: спосіб українського словотворення чи різновид вторинної номінації. *Українська мова, 4* (96), 27—39. https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.027

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

універбація використовував термінне словосполучення *семантична конденсація*, позначивши ним процеси, пов'язані з утратою семантичної розчленованости найменувань, що призвело до «згущення семантичного змісту в одному слові» (Исаченко, 1958, с. 340). Він витлумачив універбацію як різновид словотворення внаслідок згортання атрибутивних аналітичних найменувань, для яких твірною базою слугують ад'єктивні і прийменниково-іменникові форми. Результати цього процесу назвав різними термінами: *універбоване суфіксальне утворення, еліптична форма, еліптичний пропуск* (там само). О.В. Ісаченко виокремив кілька способів універбації: основота словоскладання, еліптичний пропуск одного із членів словосполучення, зрощення, афіксальне словотворення, усічення, абревіацію (там само, с. 342), на підставі чого Є.А. Карпіловська зробила закономірний висновок: «у трактуванні О.В. Ісаченка, універбація становить загальне позначення всіх способів компресивного словотворення на базі аналітичних найменувань» (Карпіловська, 2018, с. 171).

Універбацію ґрунтовно вивчали також чеські й польські мовознавці (Szczepańska, 1994; Dyszak, 2019). Зокрема, польська дослідниця Е. Щепанська термін *універбація* витлумачила, спершись на критерії, сформульовані М. Докулілом (Dokulil, 1962). Вона визначила універбацію як процес, унаслідок якого з усталеного словосполучення формується однослівна номінація. На думку дослідниці, між вихідним словосполученням та утвореним універбом синонімійні відношення. До того ж словосполучення, що є мотивувальною основою для універба, має бути усталеним у лінгвістичній системі та закріпленим у мовній практиці, а не оказіональним (Szczepańska, 1994, с. 16).

Явище універбації отримало низку синонімійних термінонайменувань: *семантична конденсація* (Исаченко, 1958, с. 340); *включення* (Янко-Триницкая, 1964, с. 19); *еліпсис, еліптизація* (Винокур, 1965, с. 29); *універбація* (Земская, 1973, с. 82; Кубрякова, 1981, с. 60); *універбізація* (Сахарный, 1977, с. 28); *синтетичне стиснення* (Виноградов, 1975, с. 164; Лопатин, 1978, с. 73).

Термінна невпорядкованість у найменуванні самого явища універбації призвела до синонімійности термінів на означення результатів цього процесу, тобто деривати, що постали на ґрунті словосполучення внаслідок стискання його компонентів до опорно значущого з конденсацією семантики розгорнутого найменування, називали різними термінами: *універб* (Віняр, 1997, с. 30; Олексенко, 2010, с. 52; Думчак, 2014, с. 18; Лагута, Вержанська, 2015, с. 132; Карпіловська, 2018, с. 171; Цигвінцева, 2021, с. 130), *універбат* (Навальна, 2009, с. 599), *слова з включеннями* (Янко-Триницкая, 1964, с. 18), *конденсат, компресив* (Лагута, Вержанська, 2015, с. 132).

У другій половині XX ст. в українській дериватології термін *універбація* фактично не функціонував. Лише в академійній праці «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979) названо аналітичний спосіб словотворення, суть якого полягає в тому, що «поряд зі словом у мові можуть виникати нові номінативні словосполучення як роздільно оформлена дериватемна єдність» (Жовтобрюх, 1979, с. 34), а також зафіксовано дерива-

ти, що постали на основі універбації, проте її не виокремлено в різновид суфіксального словотворення, хоч ці деривати подано в розділі «Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові» у контексті аналізу словотвірного типу із суфіксом *-к-а* (*-івк-а, -анк-а, -янк-а, -авк-а*), пор.: «Утворення з суфіксом *-к-а*, мотивовані прикметниками простими, суфіксальними, префіксальними та складними, представляють продуктивний словотвірний тип. Семантика цих утворень часто дорівнює семантиці словосполучень «мотивуючий [мотивувальний] прикметник + означуваний іменник» (*читальний зал — читалка, білява дівчина — білявка*)» (там само, с. 110). «Утворення на *-к-а* виступають [функціонують] також як розмовні еквіваленти власних назв, що складаються з прикметника й іменника (*«Вечірній Київ» — «Вечірка»*). Взагалі значна частина дериватів цього типу належить до розмовної лексики» (там само, с. 111). Однак у цій праці вжито ще й термін *семантична конденсація*, який використано для пояснення однослівного найменування від атрибутивного словосполучення, напр.: *«лісопильний завод — лісопильня, стінна газета — стінгазета — стіннівка.* Наявність паралельних назв одного денотата пов'язана із законом семантичної конденсації» (там само, с. 323).

На початку 90-х років XX ст., очевидно під впливом російської дериватології, термін *універбація* почали активно використовувати в українському мовознавстві (Ґрещук, 1989, с. 45; Ґрещук, 1995, с. 40; Нелюба, 1992, с. 67; Сидоренко, 1992, с. 42; Віняр, 1997, с. 30; Думчак, 1998, с. 3; Горпинич, 1999, с. 113 та ін.). За спостереженнями В.П. Олексенка, процес універбації, основною ідеєю якої є «полегшення» і «прискорення» слововживання, простежуємо ще з пам'яток IX ст., та особливо він поширився в мовній практиці XX ст., у період бурхливого розвитку економіки, науки, культури (Олексенко, 2010, с. 53). Явище універбації на прикладах мови сучасних українських масмедіа та розмовної лексики досліджено у працях М.І. Навальної (Навальна, 2009), В.П. Олексенка (Олексенко, 2010), Т.М. Лагути, О.М. Вержанської (Лагута, Вержанська, 2015), Є.А. Карпіловської (Карпіловська, 2018) та ін.

Мовознавці одностайно акцентували на тому, що явище універбації породжене як позамовними, так і внутрішньомовними чинниками, зокрема реалізацією глобальної тенденції до економії мовних зусиль і засобів, проникненням розмовних елементів до літературного вжитку, а також прагненням до експресивізації найменування, наданням йому більшої природности, представленням раціоналізації в мовному вираженні (Нелюба, 2007, с. 236; Думчак, 2014, с. 17; Шаряк, 2018, с. 28). У цьому контексті, як слушно зауважував В.П. Олексенко, «економію мовних зусиль варто розглядати одночасно із прямо протилежною тенденцією в мові — надлишком мовних засобів. Семантична конденсація, результатом якої є утворення синонімічної аналітичній форми однослівної синтетичної назви, виступає [слугує] одним із засобів економії мовних зусиль. З іншого боку, у результаті конденсації виникають дублетні (надлишкові) найменування, що утворюють із вихідними одиницями синонімічні ряди "словосполучення — слова"» (Олексенко, 2010, с. 52). На думку Г.М. Ві-

няр, причиною формування дериватів-універбів є загальномовна тенденція до «ощадливого використання мовних засобів, що реалізується на рівні усного мовлення. Однак часто вживані універби, витісняючи синонімічну складену назву, поступово входять до загальновживаного словника» (Віняр, 1997, с. 30—31). Ці процеси також пов'язані з демократизацією літературної мови, адже універби найчастіше потрапляють до неї з мови преси, радіо, телебачення, художніх творів.

Досі в українській дериватології поняття «універбація» витлумачують неоднаково: як словотвірно-стилістичне явище, що репрезентує вторинну номінацію (Нелюба, 1992, с. 67; Сидоренко, 1992, с. 42; Віняр, 1997, с. 31; Думчак, 2014, с. 17), як різновид суфіксального способу словотворення, унаслідок якого словосполучення за допомогою суфіксації згортається у слово (Стишов, 2003, с. 209; Клименко, 2007, с. 776; Навальна, 2009, с. 599; Шаряк, 2018, с. 26).

Утрадиційнено два підходи до кваліфікації поняття «універбація». Згідно із ширшим його витлумаченням до дериватів, що їх утворено способом універбації, зараховано складні слова: *добридень, зерносклад, автовокзал, телевежа*; деякі типи абревіатур: *педінститут, соцстрах, медсестра*; еліптичні субстантиви: *збірна, вихідний, контрольна*; нульсуфіксальні деривати: *марафон, демісезон* (Шаряк, 2018, с. 27). Такого трактування універбації в українській дериватології дотримується також Ю.О. Цигвінцева, яка серед універбатів виокремила не тільки суфіксальні утворення, а й «нові слова, форма яких уже наявна в мові», згрупувала їх на конкретні та абстрактні назви в шість підгруп: 1) назви технічних приладів, знарядь та деталей (*материнка, читалка, плазма, цифра*); 2) назви одягу (*афганка*); 3) назви установ (*гума*); 4) назви внутрішнього стану людини, рис характеру (*совок, негатив, позитив*); 5) назви хвороб (*корона*); 6) назви явищ фінансової сфери (*комуналка*) (Цигвінцева, 2021, с. 130).

На думку В.П. Олексенка, широке значення поняття «універбація» передбачає її витлумачення як підґрунтя поповнення словникового складу мови, «як джерела творення дериватів номінативного словотвору. Появу будь-якого похідного розглядають як трансформацію розгорнутої синтаксичної конструкції (перифрази деривата) в однослівне найменування — слово-універб» (Олексенко, 2010, с. 54).

У широкому аспекті універбацію кваліфікувала і Є.А. Карпіловська, яка наголошувала, що «внутрішня форма терміна *універбація* дає підстави трактувати це явище широко — як прояв закону економії мовних засобів, мовних зусиль, компресії будь-якого аналітичного найменування в синтетичне, однослівне» (Карпіловська, 2018, с. 178). Водночас вона виокремила ті ознаки універбації, що вможливлюють її витлумачення у вузькому значенні — як способу компресивного словотворення, серед яких: «а) структурна та б) семантична компресія (конденсація) базової словосполуки до лише одного з її членів; в) модель і спеціалізовані формальні засоби творення універба; г) прозорість семантичного зв'язку універба з базовим аналітичним найменуванням» (там само).

Є.А. Карпіловська, кваліфікуючи універбацію як наслідок згортання аналітичного найменування — словосполуки чи висловлення, зауважувала, що її доречно аналізувати «в колі інших способів мовної компресії, скерованих на створення однослівної назви: композиції, юкстапозиції, абревіації, усічення, субстантивації, голофразису», адже «наявність найменувань того ж об'єкта або поняття різними способами мовної компресії, творення універбів за аналогією дають підстави для широкого трактування універбації як прояву закону мовної економії та різновиду компресивного словотворення» (там само, с. 169).

Іншої думки дотримувався А.П. Загнітко, суть якої полягає в тому, що термін *універбація* у вузькому витлумаченні позначає творення нового похідного (університерба) тільки за допомогою усічення (Загнітко, 2012, с. 68).

В енциклопедії «Українська мова» та в сучасних словниках словотвірних термінів універбацію кодифіковано як спосіб суфіксального словотворення та подано терміни-дублети цього явища, пор.: «Універбація..., універбізація — різновид суфіксального способу словотворення, при якому словосполучення за допомогою суфіксації згортається у слово: *записна книжка — записник, носова хусточка — носовик, вівсяна каша — вівсянка.* Універбація ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом. Основою слова стає той член мотивувального словосполучення, який виконує роль атрибута, функцію іменника бере на себе суфікс з предметним значенням...» (Клименко, 2007, с. 776); «Універбація (універбізація) — те, що спосіб словотворення універбальний. Утворення похідних слів шляхом [унаслідок] згортання словосполучення у слово з одночасним додаванням суфікса. Напр.: *манна крупа — манка, горохова солома — горохов'янка*» (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 221); «Спосіб словотворення універбальний (те, що універбація) — спосіб творення похідних шляхом [унаслідок] згортання словосполучення в одну вербальну одиницю (слово). Напр.: *вівсяна каша — вівсянка, декретна відпустка — декрет*» (там само, с. 197); «Універбація (універбізація, універбалізація, синтетичне стиснення, стягнення, конденсація семантична, компресія семантична, словотвір компресивний, включення) — утворення однослівної номінації з багатослівної, передання одним словом комплексу значень, що виражаються в аналітичних конструкціях сполуками слів. Універбацію розуміють широко — як будь-який різновид компресивного словотвору, що передбачає наявність однослівного найменування, яке функціонує поряд з багатослівним твірним. У рамках цього поняття розглядають явище абревіації, суфіксації, субстантивації, а також усічення (як суфіксальне: *ультрафіолет* ← *ультрафіолетові промені*; так і усічення однієї з основ: *метро* ← *метрополітен*)» (Загнітко, 2012, с. 68).

Серед українських дериватологів немає одностайности щодо єдиного витлумачення терміна *універбація*. В.П. Олексенко не визнав її окремим способом словотворення, а вважав лише явищем вторинної номінації, що «пов'язане з перетворенням двослівного стійкого найменування в синонімічне, здебільшого стилістично марковане, слово-університерб. Утворене по-

хідне мотивується повною назвою, є тотожним їй за значенням (або відрізняється лише стилістичним забарвленням), але відмінне за формою, напр.: *заліковка — залікова книжка*» (Олексенко, 2010, с. 55). На його думку, процеси універбації реалізують тільки трансформацію, верифікацію вже наявних найменувань того чи того поняття. Адже на відміну від словотворчих процесів універбація демонструє більший автоматизм, не потребуючи тих елементів когнітивної діяльности людини, які зумовлюють виникнення первинних назв будь-якого типу (там само). Наприклад, «при суфіксальній універбації немає необхідності вибору мотиваційної ознаки для повторного найменування предмета, оскільки ця ознака була знайдена вже в процесі конструювання складеного найменування й отримала фіксацію у вигляді атрибутивного компонента згаданого найменування (*вишнева наливка — вишнівка*)» (там само), тому «суфіксальна універбація є лише частковим випадком лексичної конкретизації певного словотвірного значення» (там само, с. 57). Отже, В.П. Олексенко логічно дійшов висновку, що, «незважаючи на специфічність явища семантичної конденсації, універбацію навряд чи можна вважати особливим способом словотвору, бо для творення універбів використовують ті самі словотворчі форманти, що й для утворення звичайних деад'єктивів (там само).

Універбацію як вторинну номінацію в сучасному новотворенні кваліфікувала також Г.М. Віняр (Віняр, 1997, с. 31).

В.В. Ґрещук так само заперечив універбацію як окремий спосіб словотвору і наголосив, що «...деад'єктивні універби утворилися шляхом [унаслідок] семантичної конденсації синонімічних до них атрибутивних словосполучень з узгодженим іменником. Вони, звичайно, відрізняються від інших відприкметникових іменників рядом особливостей, проте немає підстав вважати універбацію особливим способом словотвору» (Ґрещук, 1995, с. 40).

У підручниках із сучасної української літературної мови та навчальних посібниках зрідка подають поняття «універбація» як спосіб словотворення, пор.: «універбаційний спосіб словотворення» (*«Вечірка» — «Вечірній Київ»*) (Горпинич, 1999, с. 113); «Універбізація — це такий різновид деривації, який реалізується за допомогою еліптичного пропуску одного з елементів двослівної назви. Напр.: *декретна відпустка — декрет, учительська кімната — учительська, купальний костюм — купальник*» (там само, с. 87); «Універбаційний спосіб, універбація — спосіб словотворення, при якому шляхом [унаслідок] згортання словосполучень за допомогою суфіксів або без них утворюється похідне слово (*вечірня газета — вечірка, «Літературна газета» — літературка, Центральна бібліотека ім. В. Вернадського — Вернадка, Національний університет «Києво-Могилянська академія» — Могилянка, носова хусточка — носовик, читальний зал — читалка, пункт обміну валют — обмінка, залізна дорога — залізниця, багатотиражна газета — багатотиражка, десятирічна школа — десятирічка*) (Гримашевич, 2023, с. 138).

В українському мовознавстві паралельно з універбацією використовують термін *семантична конденсація*, пор.: «Семантична конденсація — універбація, тобто пропуск компонента словосполучення: *кімната для відпо-*

чинку — відпочивальня» (Горпинич, 1999, с. 89). Дехто з мовознавців явище семантичної конденсації витлумачує як процес стягнення, стику реально зафіксованих словосполук усіма можливими способами (словоскладанням, абревіацією) (Вовченко, 2006, с. 24).

Поняття «семантична конденсація» зафіксовано і в енциклопедії «Українська мова» з такою інтерпретацією — «скорочення кількості членів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, складу слова при збереженні того самого значення» (Тараненко, 2007, с. 277).

Проте в українській дериватології домінує тенденція до використання терміна *універбація*. Щодо похідних одиниць, які постали внаслідок цього процесу, то практика засвідчує найактивніше вживання термінонайменування *універб* (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 221; Олексенко, 2010, с. 52; Думчак, 2014, с. 20; Лагута, Вержанська, 2015, с. 132; Карпіловська, 2018, с. 176 та ін.), менш уживані — *універбат* (Навальна, 2009, с. 58), *деад'єктивний універб* (Ґрещук, 1995, с. 40), *деад'єктив-універб* (Віняр, 1997, с. 30), *іменник-конденсат* (Олексенко, 2010, с. 58).

У працях українських мовознавців обґрунтовано механізм творення дериватів-універбів, суть якого полягає у скороченні, стягненні вихідного словосполучення, його трансформації, пор. цитування: «Утворення універбів відбувається шляхом [унаслідок] скорочення компонента (або компонентів) словосполучення із подальшою афіксацією, маркованою (наявність форманта) чи немаркованою (без форманта)» (Лагута, Вержанська, 2015, с. 132); «Універбація дозволяє скоротити форму повідомлення за рахунок структурного переоформлення двокомпонентної структури в однокомпонентну, зберігаючи при цьому максимум комунікативно важливої інформації» (Олексенко, 2010, с. 53); «...універбація... — це словотвірний акт, у результаті якого декількаслівне найменування (здебільшого це стійке словосполучення) перетворюється в однослівний відповідник — універб» (Думчак, 2014, с. 17).

Попри різновекторні підходи до витлумачення поняття «універбація» деривати-універби все-таки активно інтегруються до загальнонародного лексичного фонду, причому нерідко внаслідок впливу публіцистичного або художнього стилю розмовні деривати набувають статусу елементів літературної мови (там само, с. 20).

За спостереженнями Є.А. Карпіловської, «українські словники й тексти XX — початку XXI ст. демонструють регулярність утворення універбів на основі сполук іменників з атрибутом-ад'єктивом» (Карпіловська, 2018, с. 176). Таку думку обстоює і В.П. Олексенко, зазначаючи, що мотивувальною базою суфіксальних універбів «є стійкі атрибутивні словосполучення, означуваний член яких виражений іменником, а означуючий — прикметником, числівником або формами непрямих відмінків іменника. Унаслідок універбації таких складених назв утворюються однослівні конденсати, структурно мотивовані твірною основою означуючого члена, семантично еквівалентні всьому словосполученню» (Олексенко, 2010, с. 57).

Універбізовані атрибутивні словосполучення найчастіше виражені: 1) прикметником (дієприкметником) + іменником: *громовиця* ← *громова*

блискавка; 2) іменником + іменником: *яфинівка ← наливка з яфин* (Думчак, 2014, с. 18).

На думку Є.А. Карпіловської, не всі атрибутивні словосполучення придатні виконати роль твірної основи університерба. Атрибут повинен мати низку рис, зокрема «набути вирізняльної, характеризувальної функції, стати прикметою, знаком впізнаваності такої синтетичної номінації» (Карпіловська, 2018, с. 177). Свої міркування вона проілюструвала порівняльним аналізом функціонування словосполучень із тим самим означуваним словом на прикладі «назв книжок для виконання спеціальних функцій — *домова книга, книга скарг та пропозицій, ощадна, чекова, трудова книжка, Червона книга*», зазначивши, що «в університерби згорнулися лише деякі з аналітичних назв таких книг для спеціальних потреб: *книга для читання — читанка, залікова книжка — заліковка, записна книжка — записник*» (там само).

В.П. Олексенко, проаналізувавши особливості творення та функціонування дериватів-університербів, дійшов висновку, що в українській мові тільки певні типи словосполучень зазнають університербації:

1. Університербація атрибутивних словосполучень, яка відбувається в напрямі сполучуваности основ, зумовлена їхніми значеннями, зв'язками, співвідношеннями між компонентами, що об'єднуються.

2. Скорочення залежить від енклітичного положення слова в реченні, коли основне смислове навантаження переходить на попереднє слово, унаслідок чого втрачається потреба в уживанні двох компонентів словосполучення, напр.: *академічна бібліотека — академка* (Олексенко, 2010, с. 56).

Водночас він виокремив різні способи згортання розчленованих номінацій у синонімійні університербізовані лексеми: 1) суфіксальна (нульсуфіксальна) деривація: *сольний концерт — сольник*; 2) еліптична субстантивація: *величальна пісня — величальна*; 3) композиція: *проєкт закону — законопроєкт*; 4) зрощення: *вічно зелений — вічнозелений*; 5) абревіація: *драмгурток — драматичний гурток* (там само).

Є.А. Карпіловська також наголосила на розмаїтті «засобів створення університербів на базі атрибута вихідного аналітичного найменування. Це може бути: а) суфіксація його основи; б) усічення атрибута з включенням позначуваного й генералізацією семантики університерба; в) субстантивація атрибута (позначення) з включенням позначуваного і наступною деталізацією такого субстантива та за допомогою різних суфіксів; г) заміна сполуки іменником зі значенням сукупності, спільнокореневим з атрибутом» (Карпіловська, 2018, с. 176). Вона проілюструвала їх прикладами університербів, що постали від сполук іменників з атрибутом-ад'єктивом: *медійка* (медійна реклама), *цифровик* (цифровий фотоапарат), *цифра* (будь-які цифрові прилади), *безліміт* (безлімітна послуга мобільного зв'язку, безлімітний Інтернет), *віртуал* (віртуальна реальність), *муніципал, муніципальник* (муніципальний працівник, працівник муніципальної адміністрації, представник муніципальної влади, гравець муніципальної футбольної команди), *корпоратив* (корпоративна вечірка) (там само, с. 175—176).

За спостереженнями декого з дослідників, у процесі творення універбів (універбатів) «можуть брати участь не тільки прикметники і прикметниково-іменникові словосполучення, але й інші частини мови, зокрема числівники: триста голосів — трьохсотка» (Навальна, 2009, с. 601). У лексико-семантичній групі «числівникових універбатів» А.М. Нелюба подав і ті деривати, що означають номери транспортних маршрутів, марки автомобілів (*вісімка — маршрут номер вісім, дев'ятка — дев'ята модель жигулів*) (Нелюба, 2007, с. 238).

Крім атрибутивних словосполучень, у творенні універбів спорадично беруть участь і прийменниково-іменникові форми. Є.А. Карпіловська, зокрема, зауважила: «Такі універби можуть поставати завдяки: а) суфіксації на базі атрибута: *книжка для читання — читанка, полиця (шафа) для мисок — мисник*; б) включенню позначення (атрибута) — *золото з домішками інших металів (міді, срібла) — золото без домішок (чисте, самородне)* або в) включенню позначення (атрибута) з додаванням оцінного компонента: *добрий/поганий смак їжі (напою) — тепер їжа (напої) має смак (+ добрий, приємний для мовця)*» (Карпіловська, 2018, с. 177).

Для утворення суфіксальних універбів використовують здебільшого суфікс *-к-(а)* (Навальна, 2009, с. 601). Твірною ж основою для нього є атрибутивний член складеної назви, а суфікс імпліцитно опредмечує опущений іменник: *дичка — дика яблуня, чвертка — четверта частина цілого* (Думчак, 2014, с. 18). Крім нього, у творенні таких іменників беруть участь також суфікси *-ик, -ак (-як), -иц-(я)*: *легковик (легковий автомобіль), гранчак (гранчастий стакан), залізниця (залізна дорога), просяниця (просяна солома)* (Олексенко, 2010, с. 57—58).

На підставі аналізу сучасного українського дискурсу дослідники диференціювали деривати-універби на різноманітні лексико-семантичні групи: назви доріг (*асфальтівка, ґрунтівка, підземка*), назви тканин (*джинсівка, плащовка*), назви конкретних предметів (*косметичка, заліковка, методичка*), назви приміщень (*багатоповерхівка, малосімейка*), назви газет (*«Вечірка», «Молодіжка», районка*) (Віняр, 1997, с. 31); назви, що прийшли з новітніми технологіями: *мобільний телефон — мобілка, флеш-карта — флешка*; назви спортивної тематики: *вишка — вища ліга, молодіжка — молодіжна збірна* (Навальна, 2009, с. 602—603); назви різних систем та мереж: *автономне опалення — автономка, системний адміністратор — системник*; назви механізмів та машин за призначенням чи певною характеристикою: *таксівка, десятитонка, маршрутка, інвалідка, підземка* (Нелюба, 2007, с. 236).

У сучасній українській літературній мові питання про кодифікацію дериватів-універбів остаточно ще не розв'язане, адже на ці процеси впливає низка чинників: частотність уживання, прозорість семантики, соціально-культурна значущість, модні тенденції, тому маємо підстави визнати, що окремі слова-універби варто кваліфікувати як узуальні, адже вони зафіксовані у тлумачних словниках і широко представлені в розмовному мовленні: *шкірянка, анонімка, методичка, підсобка, електричка* та ін. Проте, як засвідчують лексикографійні джерела, значна частка універбів не кодифікована

в новітніх словниках української мови (Олексенко, 2010, с. 55). Вони є здебільшого найменуваннями неофіційними, тоді як мотивувальні для них словосполучення — це офіційні назви відповідних понять (там само, с. 52).

Отже, на підставі аргументів, використаних у проаналізованих підходах до трактування універбації, робимо висновок, що в українському мовознавстві переважає виокремлення її в самостійний спосіб словотворення, суть якого полягає у творенні однослівних назв на основі аналітичних найменувань, виражених насамперед атрибутивними словосполученнями та прийменниково-відмінковими формами.

ЛІТЕРАТУРА

Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. (2007). *Український словотвір у термінах: словник-довідник*. Тернопіль: Джура.

Виноградов В.В. (1975). Вопросы современного русского словообразования. Избранные труды. *Исследования по русской грамматике*. Москва: Просвещение.

Винокур Т.Г. (1965). Об эллиптическом словоупотреблении в современной разговорной речи. *Развитие лексики современного русского языка* (с. 29—38). Москва: Наука.

Віняр Г. (1997). Способи універбації складених найменувань у мовленні. *Складні питання вузівського курсу української мови* (с. 30—37). Кривий Ріг.

Вовченко О.О. (2006). Компресія на словотвірному рівні: структурний та семантичний аспекти. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов, 4*, 22—27.

Горпинич В.О. (1999). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія*. Київ: Вища школа.

Гримашевич Г.І. (2023). *Морфемологія та дериватологія*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка.

Ґрещук В.В. (1989). Універбація в лексиці української народнорозмовної мови. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики народнорозмовної мови. Тези доповідей та повідомлень* (с. 45—46). Ужгород.

Ґрещук В.В. (1995). *Український відприкметниковий словотвір*. Івано-Франківськ: Плай.

Думчак І.М. (1998). *Універбація в українській мові* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Івано-Франківськ.

Думчак І.М. (2014). Суфіксальна універбація в гуцульському говорі. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово, 2* (26), 17—21.

Жовтобрюх М.А. (ред.). (1979). *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ: Наукова думка.

Загнітко А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ.

Земская Е.А. (1973). *Современный русский язык. Словообразование*. Москва: Просвещение.

Исаченко А. (1958). К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia, XXVII* (3), 334—352.

Карпіловська Є.А. (2018). Універбація в колі інших способів мовної компресії. *Univerbacija / Univerbizacija u slavenskim jezicima*, 169—180. Sarajevo.

Клименко Н.Ф. (2007). Універбація. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана.

Кубрякова Е.С. (1981). *Типы языковых значений: семантика производного слова*. Москва: Наука.

Лагута Т.М., Вержанська О.М. (2015). Універбація як вид компресивного словотвору. *Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов: материалы X Международной научно-практической конференции* (с. 132—135). Харьков: ХНАДУ.

Лопатин В.В. (1978). Суффиксальная универбация и смежные явления в сфере образования новых слов. *Новые слова и словари новых слов* (с. 72—80). Ленинград: Наука.

Навальна М.І. (2009). Універбати в мові сучасної української періодики. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Міжвуз. зб. наук. ст., XXI*, 599—606.

Нелюба А.М. (1992). Універбація як вторинний спосіб найменування реалій. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць, 2*, 67—71.

Нелюба А.М. (2007). *Явища економії в словотвірній номінації української мови*. Харків.

Олексенко В.П. (2010). Суфіксальна універбація в контексті усного мовлення. *Печатное слово, 4* (38), 51—60.

Сахарный Л.В. (1977). Структура слова-универба и контекст. *Словообразовательные и семантико-синтаксические процессы в языке*. Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та.

Сидоренко О.М. (1992). Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві. *Мовознавство, 4*, 42—47.

Стишов О.А. (2003). *Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*. Київ: КНЛУ.

Тараненко О.О. (2007). Конденсація. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана.

Цигвінцева Ю.О. (2021). Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова, 3* (79), 121—136. https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.121

Шаряк О.М. (2018). Тлумачення терміна «універбація» в сучасному мовознавстві. *Закарпатські філологічні студії, 4*, 26—30.

Янко-Триницкая Н.А. (1964). Процессы включения в лексике и словообразовании. *Развитие грамматики и лексики современного русского языка* (с. 18—35). Москва: Наука.

Brugmann K. (1904). *Kurze vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen. Auf Grund des fünfbandigen 'Grindrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. Brumgann und B. Delbrück verfasst*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.

Dokulil M. (1962). *Tvoření slov v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Dyszak A.S. (2019). Z badań nad zjawiskami słowotwyrczymi i adaptacyjnymi w "najmłodszej polszczyźnie". *Język Polski, 3* (99), 18—31. https://doi.org/10.31286/JP.99.3.2

Szczepańska E. (1994). *Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.

Статтю отримано 17.10.2025

REFERENCES

Brugmann, K. (1904). *A concise comparative grammar of the Indo-European languages. Written based on the five-volume work "Outlines of Comparative Grammar of the Indo-European Languages" by K. Brugmann and B. Delbrück*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner (in German).

Dokulil, M. (1962). *Word formation in Czech*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd (in Czech).

Dumchak, I.M. (1998). *Univerbation in the Ukrainian language* [abstract diss. ... Cand. Philol. Sciences]. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).

Dumchak, I.M. (2014). Suffixal univerbation in the Hutsul dialect. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Word, 2* (26), 17—21 (in Ukrainian).

Dyszak, A.S. (2019). Z badań nad zjawiskami słowotwyrczymi i adaptacyjnymi w "najmłodszej polszczyźnie". *Język Polski, 3* (99), 18—31. https://doi.org/10.31286/JP.99.3.2 (in Polish).

Greshchuk, V.V. (1989). Univerbation in the vocabulary of the Ukrainian vernacular. *Scientific and technological revolution and modern processes of development of the vocabulary of the vernacular. Abstracts of reports and reports* (pp. 45—46). Uzhhorod (in Ukrainian).

Greshchuk, V.V. (1995). *Ukrainian Adjective Word Formation*. Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).

Horpynych, V.O. (1999). *Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphonology*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

Hrymashevych, H.I. (2023). *Morphology and derivation*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka (in Ukrainian).

Isachenko, A. (1958). On the structural typology of the vocabulary of the Slavic literary languages. *Slavia, XXVII* (3), 334—352 (in Russian).

Karpilovska, Ye.A. (2018). Univerbation among other methods of speech compression. *Univerbacija / Univerbizacija u slavenskim jezicima*, 169—180. Sarajevo (in Ukrainian).

Klymenko, N.F. (2007). Univerbation. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" imeni M.P. Bazhana (in Ukrainian).

Kubriakova, Ye.S. (1981). *Types of linguistic meanings: semantics of a derivative word*. Moscow: Nauka (in Russian).

Lahuta, T.M., & Verzhanska, O.M. (2015). Univerbation as a type of compressive word for mation. *Problemy i perspektivy jazykovoj podgotovki inostrannyh studentov: materialy X Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii* (pp. 132—135). Kharkiv: KhNADU (in Ukrainian).

Lopatin, V.V. (1978). Suffixal univerbation and related phenomena in the sphere of formation of new words. *New words and dictionaries of new words* (pp. 72—80). Leningrad: Nauka (in Russian).

Navalna, M.I. (2009). Univerbation in the language of modern Ukrainian periodicals. *Current problems of Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies: Interuniversity collection of scientific articles, XXI*, 599—606 (in Ukrainian).

Neliuba, A.M. (1992). Univerbation as a secondary way of naming realities. *Linguistic Research. Collection of Scientific Papers*, 67—71 (in Ukrainian).

Neliuba, A.M. (2007). *Phenomena of economy in the word-formation nomenclature of the Ukrainian language*. Kharkiv (in Ukrainian).

Oleksenko, V.P. (2010). Suffixal univerbation in the context of oral speech. *The printed word, 4* (38), 51—60 (in Ukrainian).

Sakharnyi, L.V. (1977). The structure of the univerb word and context. *Word-formation and semantic-syntactic processes in language*. Perm: Izd-vo Perm. gos. un-ta (in Russian).

Shariak, O.M. (2018). Interpretation of the term "univerbation" in modern linguistics. *Transcarpathian Philological Studies, 4*, 26—30 (in Ukrainian).

Styshov, O.A. (2003). *Ukrainian vocabulary of the end of the 20th century (based on the language of mass media)*. Kyiv: KNLU (in Ukrainian).

Sydorenko, O.M. (1992). On the concept of univerbization in modern Slavic linguistics. *Linguistics, 4*, 42—47 (in Ukrainian).

Szczepańska, E. (1994). *Universalization in Czech and Polish*. Krakow: Society of Authors and Publishers of Scientific Works UNIVERSITAS (in Polish).

Taranenko, O.O. (2007). Condensation. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" imeni M.P. Bazhana (in Ukrainian).

Tsyhvintseva, Yu.O. (2021). Resources and methods of neosemantization of modern Ukrainian vocabulary. *Ukrainian language, 3* (79), 121—136. https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.121 (in Ukrainian).

Vakariuk, L.O., & Pantso, S.Ye. (2007). *Ukrainian word formation in terminology: a dictionary and reference guide*. Ternopil: Dzhura (in Ukrainian).

Vinogradov, V.V. (1975). Issues of modern Russian word formation. *Research on Russian grammar*. Moscow: Prosveshcheniie (in Russian).

Vinokur, T.G. (1965). On Elliptical Word Usage in Modern Colloquial Speech. *Development of the vocabulary of the modern Russian language* (pp. 29—38). Moscow: Nauka (in Russian).

Viniar, H. (1997). Methods of univerbation of compound nouns in speech. *Difficult questions of the university Ukrainian language course* (pp. 30—37). Kryvyi Rih (in Ukrainian).

Vovchenko, O.O. (2006). Compression at the word-formation level: structural and semantic aspects. *Current problems of philology and language teaching methods, 4*, 22—27 (in Ukrainian).

Yanko-Trinitskaia, N.A. (1964). Processes of inclusion in vocabulary and word formation. *Development of grammar and vocabulary of the modern Russian language* (pp. 18—35). Moscow: Nauka (in Russian).

Zahnitko, A. (2012). *Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms*. Donetsk: DonNU (in Ukrainian).

Zemskaia, Ye.A. (1973). *Modern Russian language. Word formation*. Moscow: Prosveshcheniie (in Russian).

Zhovtobriukh, M.A. (Ed.). (1979). *Word-formation of the modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Received 17.10.2025

Iryna Denysovets, Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor in the Department of Psychology and Pedagogy
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
24 Vitalii Hrytsayenko Ave., Poltava 36000, Ukraine
E-mail: denysovets.ira@gmail.com
https://orkid.org/0000-0002-1424-1652

UNIVERBATION: A METHOD OF UKRAINIAN WORD FORMATION OR A TYPE OF SECONDARY NOMINATION

History of univerbation in Ukrainian linguistics in the context of European and Slavic linguistics is explored. The common tendency for them to use the term univerbation for the general designation of all methods of compression word formation based on analytical names is traced. Terminological disorder is noted for the designation of univerbation phenomena, and an existing list of synonymous terms is presented. Two main approaches to interpreting the status of univerbation are distinguished: as a method of word formation in general or only suffixal word formation, and as a type of secondary nomination associated with the transformation of a developed syntactic construction (periphrase of a derivative) into a verbal name. The features of attributive word combinations that can serve as a motivating (formative) basis for univerbs are characterized. The suffixes used to form suffix univerbs are systematized by productivity: **-k-** is the most productive, **-yk**, **-ak**, **-yts-(-ia)** are less productive. Other means of forming univerbs are determined.

The colloquial nature of univerbs is emphasized as their differential feature, the limited composition of univerbs of a colloquial nature, already recorded in explanatory dictionaries and widely represented in colloquial speech, is outlined, and it is noted that a significant proportion of univerbs is not codified in modern dictionaries of the Ukrainian language, they are still unofficial (colloquial) names of concepts, while the motivating phrases for them are the official names of these concepts.

A conclusion is perfomed on univerbation as a way of creating one-word names based on analytical constructions — attributive word combinations and prepositional-case forms.

Keywords: *univerbation, semantic condensation, compression word formation, suffixal word formation, secondary nomination, univerbs, analytical names.*

https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.040
УДК 811.161.2'271:355.01

С.О. СОКОЛОВА, доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: a-senchuk@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-0052-6128
І.В. МАРТИНОВ, викладач мовного відділу
Київський інститут Національної гвардії України
вул. Оборони Києва, 7, м. Київ, 03179
E-mail: martynov28@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-0153-7779

МОВНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОЛОДІ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті схарактеризовано мовні процеси, спостережені у військовому середовищі під час повномасштабної війни Росії проти України, на тлі відповідних процесів в українському суспільстві загалом, визначено особливості ставлення військових до мовної взаємодії у війську та специфіку використання української і російської мов у зоні бойових дій за даними ЗМІ й соцмереж, вивчено мовну поведінку військових як соціальної групи та залежно від місця їх перебування (на фронті, у тилу, у навчальному закладі). На підставі аналізу результатів анкетування 264 курсантів військового закладу вищої освіти простежено зміну їхньої мовної свідомости та мовної поведінки після початку повномасштабної війни залежно від регіону походження. Установлено дещо активніший перебіг мовної трансформації у представників старшої вікової групи порівняно з молодшою.

Виявлено деякі проблеми у використанні української мови як державної, зокрема як мови навчання і офіційного спілкування у війську.

***Ключові слова**: мовна ситуація, мовна поведінка, мовна свідомість, мовна трансформація, військові, військовий заклад вищої освіти, національна ідентичність, мовна ідентичність.*

Поняття мовної трансформації, частіше вживане у множині — мовні трансформації, — у лінгвістиці здебільшого використовують стосовно власне мови, позначаючи процес змін у самій мові, тобто перетворення одних

Цитування: Соколова С.О., Мартинов І.В. (2025). Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни. *Українська мова, 4* (96), 40—62. https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.040

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

явищ на інші. Цим поняттям також послуговуються в інформатиці для позначення зміни мови в налаштуваннях операційної системи пристрою. Водночас трансформація (перетворення) може стосуватися і носія мови, який протягом життя змінює власні «мовні налаштування»: вивчає нові мови, змінює баланс використання мов, своє ставлення до них тощо. Саме з таким значенням уживаємо поняття «мовна трансформація», що його витлумачуємо як:

а) зміну мовної свідомости (власної національної та мовної ідентичностей, ставлення до мов; ставлення до культур, пов'язаних із мовами; вибір мови навчання для дітей та ін.);

б) зміну мовної поведінки (повну зміну основного мовного коду, зміщення балансу використання мов, розширення сфер використання української мови, зокрема споживання українськомовного культурного продукту).

Показовий приклад індивідуальної мовної трансформації — свідчення письменника Володимира Рафєєнка: «Після 24 лютого я вирішив більше ніколи в житті не видавати і не писати творів російською мовою. Я більше не хочу мати нічого спільного з культурою вбивць і ґвалтівників. Мені боляче навіть уявляти, що хтось раптом уважатиме мене російським письменником на підставі того, що я пишу російською. Я більше ніколи не хочу мати нічого спільного з дискурсом російськомовної літератури у світі. Досить. Від лютого дві тисячі двадцять другого і назавжди» (Рафєєнко, 2022).

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ДИНАМІКИ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Щоб говорити про мовну трансформацію як про явище суспільне, а не лише індивідуальне, варто насамперед пояснити, чому така трансформація в Україні потрібна і можлива, а саме про те, що Україні у спадщину від імперії (як царської, так і радянської) дісталася деформована мовна ситуація, за якої багато етнічних українців відмовилися від своєї національности і мови — і як від основної етнічної ознаки (*рідна мова*), і як від основного засобу спілкування (*мова повсякденного спілкування*). Така деформація з відновленням незалежности України дуже повільно, але змінювалася в бік посилення української ідентичности, особливо після початку російської агресії у 2014 році. Саме про це свідчать дані, відображені на рис. 1, за 2006 рік і 2017 рік відповідно.

На діаграмах відбито, що частка тих, хто назвав себе українцем за національністю, більша за тих, хто визнав українську мову рідною, а українська як мова повсякденного спілкування притаманна ще меншій кількості опитаних в обох дослідженнях. Утім відповідні показники 2017 року перевищують показники 2006 року.

Зміна мовних уподобань і мовних звичок українських громадян під впливом повномасштабної війни Росії проти України — уже доведений факт, підтверджений низкою наукових досліджень, як соціологічних, зок-

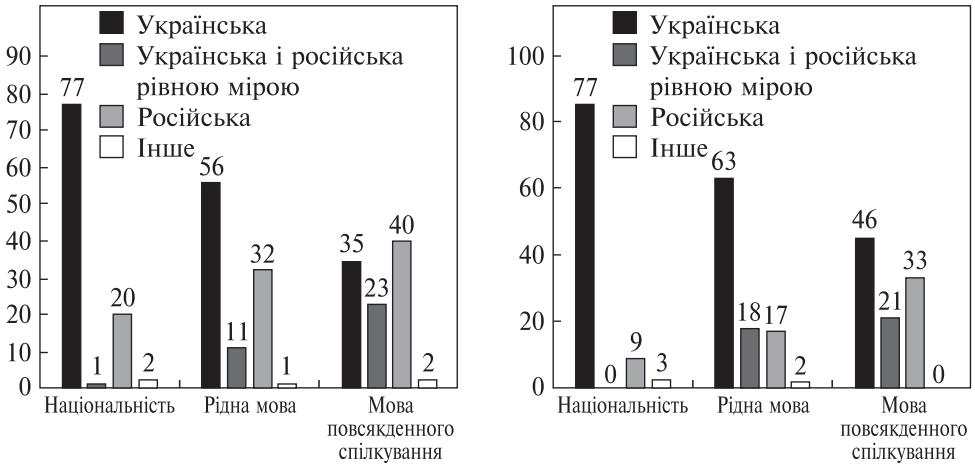

Рис. 1. Мовна деформація в Україні (2006 [1], 2017 [2])

Таблиця 1. **Динаміка мовної ситуації під час російсько-української війни за даними соцопитувань**

Рік	Джерело	Рідна мова			Мова спілкування в родині		
		Українська	Російська	Обидві	Українська	Російська	Обидві
2015	Кучерів [3]	60,0	15,0	22,0	50,0	24,0	25,0
2015	Рейтинг [4]	66	33	—	44	31	24
2017	Rate 1 [5]	63	17	18	47	31	21
2021	Ін-т соціології [6]	—	—	—	51,4	23,5	23,8
2022	Рейтинг [4]	76	19	—	51	13	34
2024	Кучерів [3]	78,0	6,0	13,0	70,5	11,0	18,0
2024	Ін-т соціології [6]	—	—	—	55,5	11,9	29,6
2025	Рейтинг [7]	—	—	—	62	10	27

рема масових опитувань (Рейтинг, 2022; Кулик, 2023; Опитування, 2024; Головаха, Дембіцький, 2024; National survey, 2025), так і мовознавчих, присвячених вивченню конкретних мовних практик (Соколова, Брага, 2024; Ажнюк, 2024; Дидик-Меуш, Голик, 2024; Степаненко, 2024; Kiss, Wingender, 2025; Shumytska, Krouglov, 2025 та ін.). Соцопитування ілюструють загальну картину зміни мовної ситуації у країні, а проведені в

[1] Бестерс-Дільгер (ред.), 2010, с. 344—363.
[2] Соколова (ред.), 2023, с. 761—779.
[3] Опитування, 2024.
[4] Рейтинг, 2022.
[5] ТОВ «Перша рейтингова система» на замовлення робочої групи проєкту Фонду Фольксваген «Бі- і мультилінгвізм між інтенсифікацією конфлікту та його розв'язанням. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в пострадянських Україні і Росії» ("Bi- and multilingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia") (2016—2019 рр.) (Соколова, 2023, с. 761—779).
[6] Головаха, Дембіцький, 2024, с. 423.
[7] National survey, 2025.

останні кілька років засвідчують, що за час війни зменшилася кількість тих, хто вдома (з родиною) спілкується переважно російською мовою, і тих, хто вважає її рідною. У табл. 1 подано результати соцопитувань за 2015—2024 роки щодо рідної мови та мови спілкування в родині.

Соцопитування, проведені різними колективами, засвідчують дещо відмінні результати навіть за той самий рік, що може залежати і від конкретного часу опитування, і від особливостей вибірки, і від формулювання запитань, але загальна тенденція в усіх опитуваннях є незмінною — зменшення спілкування російською мовою і збільшення українською після початку повномасштабної війни Росії проти України. Ці параметри значною мірою залежать від місця проживання інформантів. Так, за даними соціологічної групи «Рейтинг», у липні 2025 року українською мовою у приватному житті спілкувалися 89 % жителів у західних областях України, 65 % — у центральних, 37 % — у південних і 28 % — у східних, в останніх двох регіонах 44 % вживали вдома і українську, і російську мови. Якщо порівнювати ці цифри зі становищем до повномасштабної війни, то навіть у цих регіонах ситуація змінилася на користь української мови. Нагадаємо, у 2017 році українською послуговувалися вдома лише 16 % у південному регіоні і 11 % — у східному [8].

Найпоказовішим є порівняння результатів опитувань тієї самої установи за кілька років, оскільки зберігається єдність методології. Різні опитування засвідчують приблизно той самий рівень спілкування російською мовою у 2024—2025 роках — 11—13 %, що вдвічі менше за дані 2015 року, але джерела дещо неоднаково оцінюють спілкування переважно українською в той самий час (від 55,5 % за даними Інституту соціології до 70,5 % за даними Фонду Ілька Кучеріва) і, відповідно, двома мовами поперемінно (від 18 % до майже 30 %). Імовірно, інформанти цих опитувань по-різному оцінили ступінь переважання в їхньому спілкуванні української мови, оскільки і відповідь «переважно українською», і відповідь «іноді українською, іноді російською» передбачають, що людина не вилучає зі свого спілкування повністю жодну з мов. Саме тому дуже показове зменшення показника «переважно російською» у всіх опитуваннях.

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В ЗМІ І СОЦМЕРЕЖАХ

Повномасштабна війна вплинула на все суспільство, але різні групи людей неоднаково відчули цей вплив. Дехто перебував у зоні активних бойових дій, а згодом — в окупації чи змушений був виїхати до інших регіонів України або за кордон і опинився в незвичному мовному оточенні. Вимушена мі-

[8] В опитуванні ТОВ «Перша рейтингова система» у 2017 році Дніпропетровську область зараховували до східного регіону (Соколова, 2023, Додаток 1, с. 758), в опитуванні групи «Рейтинг» у 2025 році — до південного. У 2025 році територіальну належність респондентів — утікачів з окупованих територій, фіксували за місцем їх проживання до 2022 року (National survey, 2025, p. 3).

грація вплинула й на мовну ситуацію населених пунктів, що прийняли ВПО з іншими мовними звичками.

Військові — це частина українського суспільства. Дослідження змін серед цієї категорії мовців набуває особливої актуальности у зв'язку з активним обговоренням проблеми російськомовних військових. Чисельність ЗСУ на початок 2025 року зросла до 880 тис. осіб порівняно із 261 тис. у 2021 році (Гайдук, 2025). Ще близько 90 тис. служать у Національній гвардії України, яку з уведенням воєнного стану залучено до виконання бойових завдань і підпорядковано Головнокомандувачеві Збройних сил України (крім підрозділів, що охороняють дипломатичні представництва). Отже, загалом військові в Україні — це близько 1 млн осіб одночасно. Лише дехто з них обрав професію військового в мирний час, решта ще зовсім недавно була частиною цивільної спільноти, у якій і сформувалися їхні мовні звички.

Із погляду соціології ця група громадян має певні специфічні риси, а саме:

• вікові (військовозобов'язаними є громадяни віком 18—60 років, а середній вік мобілізованих — 40—45 років);

• гендерні (жінок у війську 15—16 %, у суспільстві загалом і відповідно до більшости соцопитувань — близько 55 %);

• щодо доступности для стандартних соцопитувань та інтерв'ювання.

Для цієї соціальної групи також характерне спілкування переважно в замкненому середовищі, відірваність від родини. Щодо місця розташування військових поділяють на тих, хто перебуває:

• у зоні бойових дій;

• у тилу (у частинах, на лікуванні/реабілітації, у навчальних закладах);

• за кордоном (на лікуванні/реабілітації, на навчанні).

Це може суттєво впливати на можливість контакту дослідника з ними.

У фокус суспільного обговорення постійно потрапляє тема російськомовних військових. Її дебатують як самі військові, так і цивільні. Спробуємо проаналізувати погляди військових — як українсько-, так і російськомовних. Проведений огляд публікацій на цю тему (соцмережі, електронні ЗМІ, інтерв'ю на телебаченні) засвідчив, що активного контенту від російськомовних військових мало, їхня позиція нечітка і суперечлива. Вони здебільшого усвідомлюють потребу переходити на українську, але вважають, що для них нині вивчення мови не на часі. Наведемо фрагмент інтерв'ю Олени Чабак 9 серпня 2023 року з прикордонником — кадровим військовим Євгеном Кетришем, який був тяжко поранений (утратив ногу) у перший день повномасштабної війни, тобто не встиг побути у військовому середовищі саме тоді, коли в суспільстві інтенсифікувалася українізація. Ось цей фрагмент [9]:

Є.К.: *І вот мне даже приходилось слышать, вот когда я был в Польше на реабилитации, женщины мне делали замечание.*

О.Ч.: *Тому що Ви спілкуєтеся російською.*

[9] Текстовий запис зробили автори статті з відеоролика: https://surl.li/cytfel

Є.К.: *Ну, да, ну. Честно говоря, я думаю, вы хотя бы вибирайте, кому вы это говорите, я не знаю, я люблю слушать* ***нашу українську мову, я вільно нею спілкуюсь****, ну я всю жисть говорю вот как я говорю.*

О.Ч.: *Давайте скажемо глядачам, що Ваша мала батьківщина — це Луганська область, Ви родом звідти. Звідки саме?*

Є.К.: *Родился я э-э-э поселок Меловое. Уже забыл. Поселок Меловое... Потом служил в Свердловске Луганской области. Свердловск — это один из первых городов, который отошел, скажем так, от Украины.*

О.Ч.: *Тимчасово окупована територія.*

Є.К.: ***Тимчасово окупована територія, так.***

О.Ч.: *Усе життя Ви спілкувалися російською. Для Вас це Ваша мова дитинства, так?*

Є.К.: *Ну, все равно, я скажу так. Мне ближе наша* ***украинска****, ну, я работаю над этим.*

О.Ч.: *Ви вчите?*

Є.К.: *Нет, ну я умею, все. Вот почему-то я так думаю, все равно на своем. Не все так сразу.*

Прикметно, що в мовленні військового трапляються окремі вкраплення українською мовою, переважно як реакція на репліку співрозмовниці. Він позитивно ставиться до української мови, уважає її своєю, але поки що йому комфортніше залишатися зі звичним мовним кодом.

У ЗМІ та соцмережах натрапляємо й на просування тези про те, що українська мова (як і одягнена вишиванка) не завжди є запорукою патріотизму, а багато російськомовних воюють. Прикладом є одне з інтерв'ю бійця з позивним АНАРХІСТ:

На одном патриотизме страна долго не выживет. Все эти лозунги, я их никогда не использую, честно. Потому что у нас много людей, говорящих на украинском языке, в вышиванках, но они делают такую ср@ку в стране <>, примерно 70 % русскоговорящих солдат находятся на передовой. Это то, что я слышал и как есть на самом деле (АНАРХІСТ, 2025).

Насправді з'ясувати, яка частка бійців на фронті говорить переважно російською мовою, практично неможливо, а залежати це може від багатьох, зокрема й суб'єктивних чинників, наприклад від «мовного минулого» військових. Зрештою, в українському війську є і етнічні росіяни, навіть громадяни РФ, які (ще) не вивчили української. Найчастіше російськомовні в соцмережах активні в коментарях до інших дописів, тому цілісну позицію практично не представлено, до того ж, із коментарів зазвичай незрозуміло, чи є сам коментатор військовим.

Від українськомовних військовослужбовців контенту багато, їхня позиція чітка і обґрунтована. Більшість ділиться досвідом власної мовної трансформації, як, наприклад, Андрій ГАВ, сержант ЗСУ. Спочатку він зняв фільм про власне мовне перетворення (Гладнєв, 2024а), а згодом записав кілька інтерв'ю зі своїми побратимами (6 осіб), які відповідали на низку запитань на зразок:

• *Що ти відчуваєш, коли чуєш російську мову?*

• *Як ти ставишся до побратимів, які спілкуються російською мовою?*

• *Як ти ставишся до цивільних, які продовжують спілкуватися російською мовою?*

• *Чому варто відмовитися від російської мови?*

• *Як мотивувати зросійщених українців відмовитися від російської мови?*

• *Що поганого в російській мові?*

• *Чи бувають хороші росіяни?* (Гладнєв, 2024б).

Підсумуємо основні тези від україномовних військових:

• Мова важлива для ідентифікації «свій — чужий» (уночі, на бойовому завданні, для поранених). Використання російської може спричинити непорозуміння.

• Російська може бути тригером для травмованих війною (з окупованих територій, після полону, поранених із затемненою свідомістю).

• Можна і треба використовувати мову ворога для воєнних цілей (розвідка, радіогра, маскування).

• Можна надати тимчасову «індульгенцію» від вивчення мови для військових у зоні бойових дій.

• «Судити» військових за невикористання української мови мають лише побратими.

• Цивільні повинні створити для військових, які повертаються чи повернуться згодом, таке мовне середовище, де ті легко заговорять українською, оскільки морально вони до цього вже готові.

Кожну із цих тез можна проілюструвати висловленнями конкретних військових у численних інтерв'ю.

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ З МОВНОГО ПИТАННЯ У ВІЙСЬКОВОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Є і ще один важливий аспект цієї проблеми. Армія постійно поповнюється, зокрема й випускниками військових ЗВО, які згодом прийдуть у військо на офіцерські посади, і їхня мовна поведінка має стати зразком для підлеглих, а готувати їх до цього треба вже сьогодні. У цьому контексті дуже цікавий матеріал, який удалося отримати анкетуванням курсантів одного з таких навчальних закладів — 264 анкети, травень 2025 року. Звісно, опитування не є статистично достовірним, тому його результати не можна поширювати ані на всю українську спільноту, ані на всіх військових чи навіть курсантів. Мета опитування була іншою — простежити процес мовної трансформації саме у військовому закладі, порівняти його з тим, що відбувається у країні загалом, і основне — виявити проблеми, які виникають на цьому шляху.

1. Національна та мовна ідентичності

Заклад розміщений у м. Києві, але курсанти — вихідці з різних регіонів України. Їхні відповіді на запитання, де вони проживали до 2014 року [10], дали змогу з'ясувати, що вони представляють усі регіони України, зокрема й Крим, Донецьку і Луганську області, хоч також проживали і в інших місцях. Кількісний розподіл інформантів за регіонами дещо відрізняється від того, що був застосований під час статистично достовірного опитування у проєкті за фінансування Фонду Фольксваген [11] на основі кореляції з реальним розподілом населення України натоді (2017 р.). Переважання серед курсантів вихідців із північного регіону, у якому й розташований навчальний заклад, цілком зрозуміле, але саме розподіл інформантів за регіонами походження дав змогу вияскравити деякі специфічні риси мовної поведінки, притаманні представникам різних регіонів.

Мовне оточення опитаних курсантів до 2014 року також було неоднорідним. Серед них приблизно така сама частка вихідців із переважно українськомовного та із двомовного середовища, як і серед інформантів опитування 2017 року. Дещо більше з місцевостей, де поширений суржик (на 10 %) і менше (на 12 %) — з російськомовного середовища.

Відповіді інформантів на запитання про те, з якою національністю вони себе ідентифікують, яку мову вважають рідною, яку засвоїли першою, якою була їхня мова повсякденного спілкування (МПС) і якою вона є тепер, відображені на рис. 3.

За майже стовідсоткової української національної самоідентифікації (99 %), рідною назвали українську мову 90 % (7 % — 2 рідні мови, 2 % — російська), лише 67 % засвоїли її першою (ще 22 % — засвоїли українську і російську одночасно, 3 % — не пам'ятають, 8 % почали життя з російською мовою). До 2022 року показник української мови як мови повсякденного спілкування серед опитаних був навіть дещо меншим (61 % проти 67 %), ніж першої засвоєної, а російської — вищим (11 % проти 8 %). У 2025 році переважно українською спілкуються 76 %, українською і російською — 17 %, ще 2 % — суржиком, а переважно російськомовними залишилися лише 3 %. Звичайно, ці кількісні показники потребують глибшого аналізу, особливо цікаві відповіді тих, хто в цих умовах обрав неукраїнську ідентичність.

Загалом показник 99 % тих, хто визнав себе українцем за національністю, високий, він перевищує реальну частку етнічних українців серед громадян України. Тому можна передбачити, що інформанти насамперед мали на увазі громадянську, а не етнічну ідентичність, адже на запитання *«Ким*

---

[10] Як точку відліку обрано саме 2014 рік — рік фактичного початку російської агресії проти України, оскільки саме тоді почалося вимушене переселення громадян із Криму, Донецької і Луганської областей. Серед інформантів є і ті, хто двічі змінив місце проживання — після 2014 року і після 2022 року. Під час опрацювання результатів анкетування це важко врахувати, тому обрано параметр, який вказує на початкові умови формування мовної свідомости і мовної поведінки. Детальнішу інформацію можна отримати, проаналізувавши конкретні мовні біографії.

[11] Див. примітку 3.

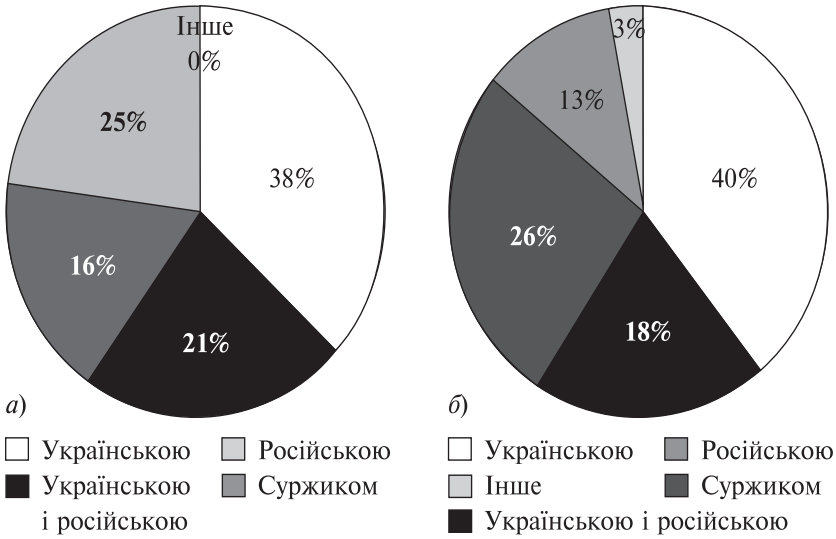

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання *У населеному пункті, де Ви мешкаєте (мешкали до 2014 року), більшість населення говорить (говорила)*: *а*) соцопитування 2017 р.; *б*) курсанти військового ЗВО (до 2014 року)

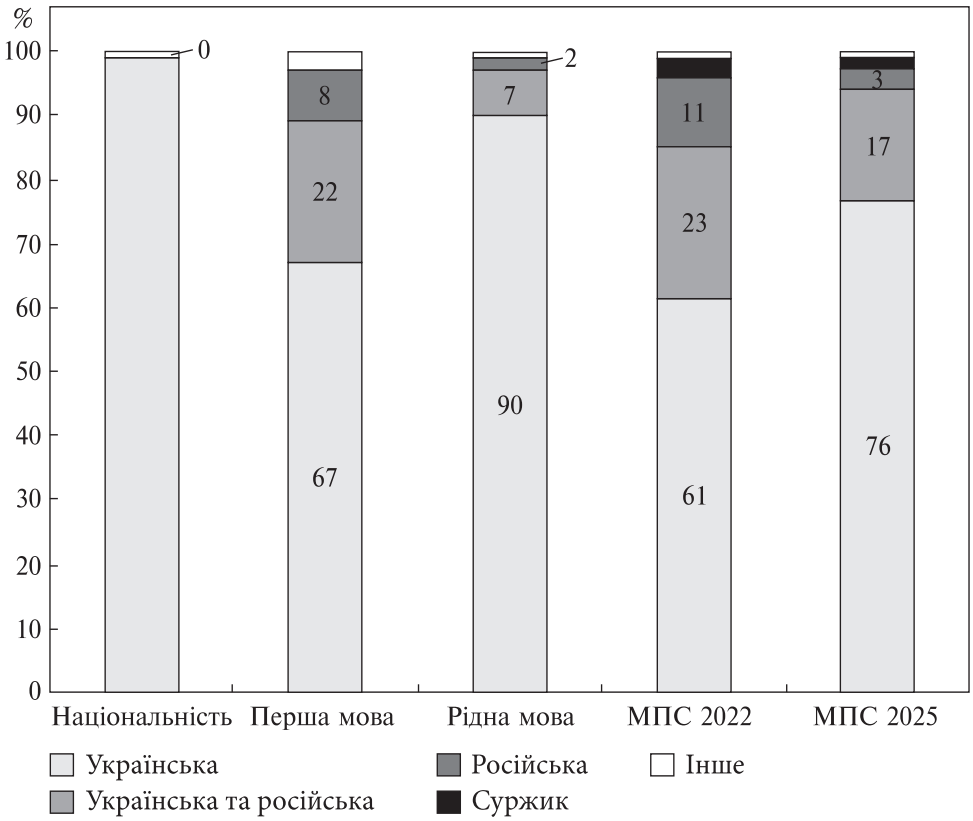

Рис 3. Національна самоідентифікація, перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) курсантів військового ЗВО (м. Київ, 2025, 264 ос.)

Ви себе усвідомлюєте за національністю?» із 264 респондентів 261 відповів *«українцем»*. Таку тенденцію засвідчує одне з останніх досліджень Інституту стратегічних досліджень (Аналіз, 2024), у якому подано визначення національної та громадянської української ідентичностей, а саме: *національна українська ідентичність* — це «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями»; *громадянська українська ідентичність* — «це стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» (Потапенко, Каплан, 2024, с. 10). Дослідники зазначили, що «протягом кількох останніх років спостерігається значне зростання рівня ототожнення населення України як із національною (соціокультурною) спільнотою, так і з громадянською (політичною)» (там само, с. 15). Відповідь *«інше»* серед опитаних курсантів дали троє, а саме:

Україно-татарин (південь, 21—30, засвоїв одночасно українську і російську мови, рідна — рос., МПС — переважно укр.);

Ні тім, ні іншим. Я хочу покинути Україну. *Я не хочу иметь ничего общего с этой страной, я хочу выехать отсюда!* (остання фраза з коментаря про перспективу навчання дітей російської мови). Але в його свідомості є певні зрушення, про що свідчать відповіді на інші запитання: ***ставлення до української мови покращилося; ставлення до російської мови погіршилося.*** *Зрідка спостерігав конфлікти на мовному ґрунті; не спостерігав переходу на українську мову російськомовних; вважає, що мова спілкування — особиста справа кожного* (схід, 16—20, перша і рідна мови — рос., МПС — рос.);

Я с детства говорил на русском языке, украинский был моим вторым языком (Харків, 21—30, перша мова, МПС — рос.).

Якщо перший інформант чітко вказує на поєднання громадянської (*україно-*) і етнічної (*татарин*) ідентичностей, то в другого спостерігаємо абсолютну невизначеність. У відповіді останнього інформанта простежуємо зв'язок між мовою і національною самоідентифікацією.

Окремо поняття мовної ідентичности витлумачують переважно мовознавці. Так, Г.М. Дидик-Меуш зауважувала, що мовна ідентичність «як і мовна пам'ять, це поєднання мовних характеристик, які визначають, хто ми є як мовці. Вона поєднує в собі нашу мовну компетентність (знання мови), мовленнєву поведінку (спосіб виразу), мовленнєві практики (використання мови в різних контекстах) та мовленнєву ідентифікацію (сприйняття себе як представника мовної спільноти)» (Дидик-Меуш, 2024, с. 49).

У цьому зв'язку цікава мовна самоідентифікація наших інформантів. Зрозуміло, що всі, хто першою засвоїв українську мову, її ж уважають рідною. Із 20 осіб, які першою засвоїли російську мову, назвали її рідною лише троє, обидві — 7, українську — 10 осіб. 58 опитаних засвоїли 2 мови одночасно, 8 — не пам'ятають, яка мова була першою, в одного — суржик (усього 67), серед них: рідна українська — 53, рідна російська — 1, обидві — 10, інше — 2.

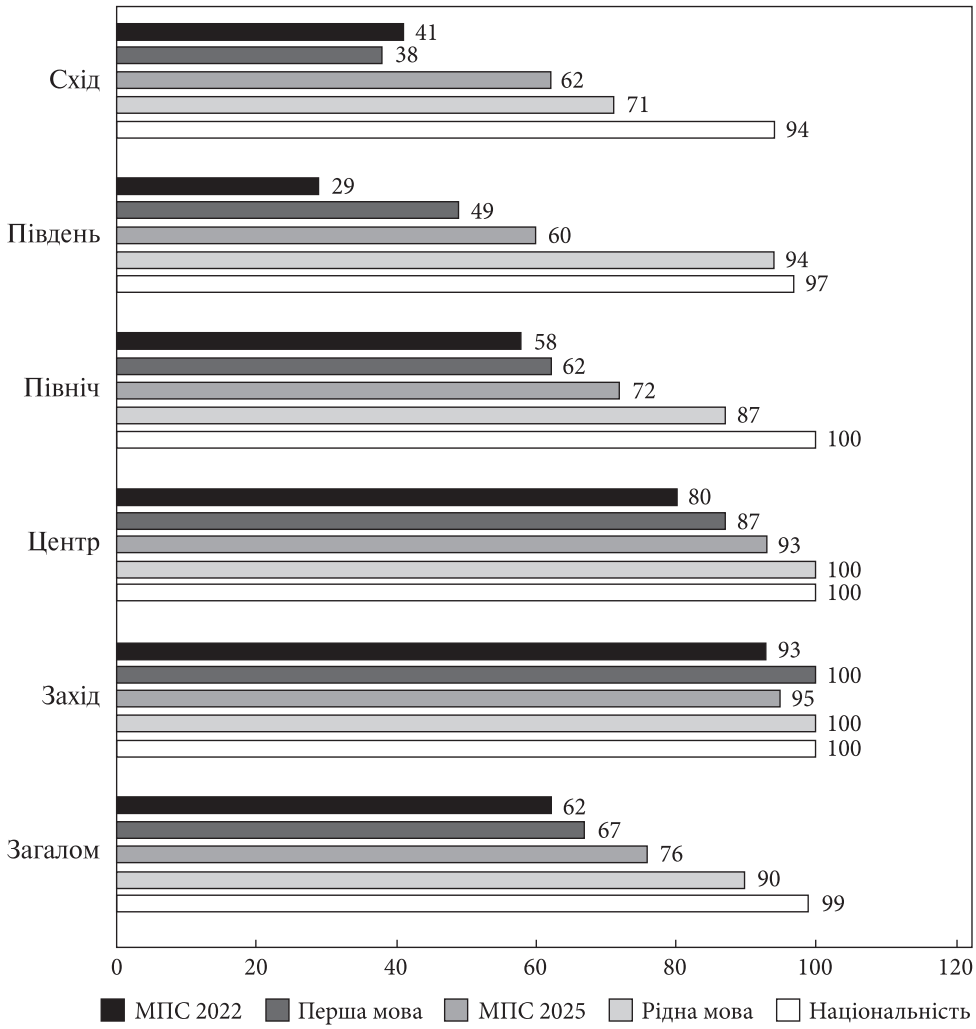

Рис. 4. Українська національна самоідентифікація, українська як перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) курсантів військового ЗВО (за регіонами походження)

Відповіді на ці запитання мають виражений розподіл за регіонами походження (рис. 4) і відображають загальнонаціональну закономірність.

Вихідці із західного регіону засвідчили стовідсоткову національну та мовну українську самоідентифікацію, але інколи послуговуються суржиком (5 %), до 2022 року 2 % інколи переходили на російську, тепер — ні. Однозначні у визначенні себе українцями за національністю також і вихідці із центрального і північного регіонів, але якщо в центральному регіоні спостерігаємо і 100 % визнання української мови рідною, то в північному таких лише 87 %, уживання української мови як мови повсякденного спілкування від 2022 року зросло в центрі на 13 %, а на півночі — на 14 %, хоч абсолютний показник у центрі (93 %) вищий, ніж на півночі (72 %). У вихідців із півдня і сходу українська національна ідентичність

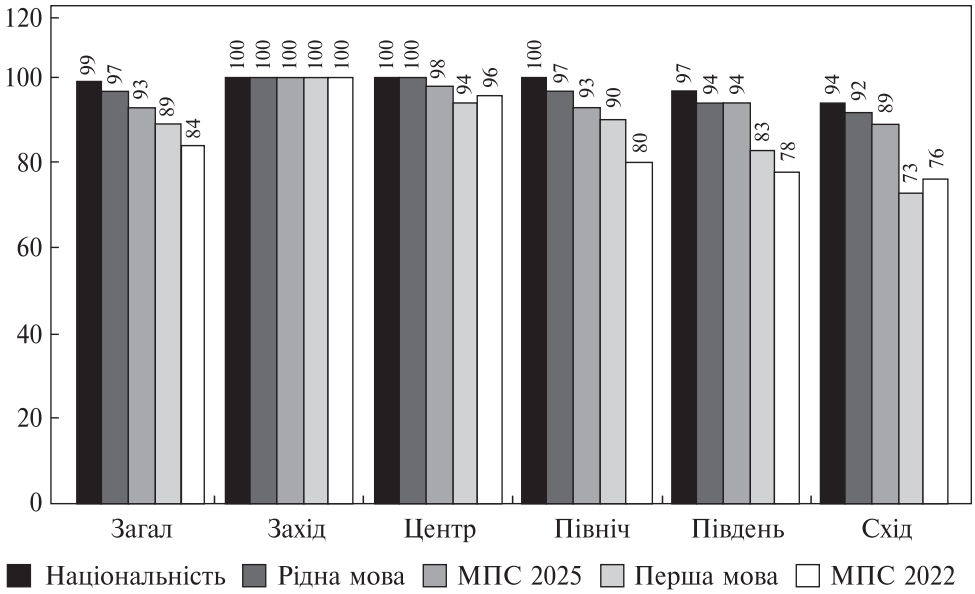

Рис 5. Національна самоідентифікація, перша мова, рідна мова і МПС (до 2022 року і у 2025 році) за показниками «українська + українська і російська рівною мірою»

відповідно 97 % і 94 %. Рідною визнали українську мову 94 % вихідців із півдня (що на 54 % більше, ніж засвоїли її першою, переважно завдяки тим, хто одночасно засвоїв дві мови, але також частково завдяки первинно російськомовним) і 71 % представників сходу (на 30 % більше, ніж засвоїли першою, фактично майже всі, хто одночасно засвоїв обидві мови; а майже всі, хто першим вивчив російську, назвали 2 рідні мови). Стійких прихильників тільки російської мови як рідної серед вихідців із південного регіону 6 %, зі східного — 9 %. Щодо мови повсякденного спілкування, то частка українськомовних родом із півдня зросла вдвічі (із 29 % до 60 %), а зі сходу — у півтора раза (із 41 % до 62 %). Серед вихідців з обох цих регіонів почали спілкуватися українською (принаймні частково) не лише ті, хто до того був двомовним (для півдня це 49 %, для сходу — 35 %), а й дехто з раніше повністю російськомовних, яких на момент опитування 6 % серед вихідців із півдня і 12 % — зі сходу.

Якщо ж брати до уваги показник, який до повномасштабного вторгнення вважали цілком прийнятним і навіть зразковим із погляду мовної толерантности — перевага українській мові, а за потреби — уживання мови співрозмовника (української чи російської) (рис. 5), то бачимо, що такої мовної поведінки дотримуються всі представники заходу, 98 % представників центру, 93 % — півночі, 94 % — півдня і 89 % — сходу, для всіх них це більше, порівняно з показником першої засвоєної мови, а вихідці із центру і сходу досягли цього співвідношення ще у 2022 році.

2. Особливості мовної поведінки та ставлення до мов

Зміна мовної поведінки з початком повномасштабної війни притаманна всім регіональним групам, але найбільшою мірою саме тим, у яких відсоток україномовних початково був нижчим — вихідцям зі сходу, півдня, дещо менше півночі й центру (рис. 6). Серед вихідців із півночі найбільше тих, хто повністю перейшов на українську (13 %), імовірно, насамперед завдяки раніше двомовним, тоді як половина представників півдня і сходу опановує українську поступово і лише розширила сферу її вживання. Багато таких і серед вихідців із центру й півночі (22 % і 34 % відповідно). На думку інформантів, повністю російськомовних лишилося від 2—4 % серед вихідців із центру й півночі, до 11—12 % з півдня і сходу. З одного боку, це небагато [12], а з іншого, — визнання себе повністю російськомовним під час перебування в навчальному закладі із чітким статутом, який стосується і мовної сфери, означає, що людина спілкується російською зокрема й під час навчального процесу. Це не може бути поза увагою викладачів і командирів, тому потребує відповідного реагування, адже мова навчання — українська.

Попри те, що всі опитані — молоді люди, цікавою виявилася кореляція деяких мовних показників за віковими групами — 16 (а фактично 18) — 20 років і 21—30 років. У старшій віковій групі більше вихідців зі сходу (4 % у молодшій і 18 % — у старшій) і півдня (2 % і 19 % відповідно), тому можна було очікувати, що серед них більше російськомовних порівняно з молодшою групою. І справді, частка україномовних серед них спочатку (до 2022 року) була дещо меншою (44 % проти 48 %), але серед них і більша кількість тих, хто змінив власну мовну поведінку (рис. 7) і почав частіше (34 % проти 29 %) або повністю (8 % і 7 % відповідно) спілкуватися українською, хоч різниця між віковими групами й невелика.

Таку саму закономірність засвідчують і відповіді на запитання про зміну ставлення до української і російської мов (рис. 8): покращилося ставлення до української мови в молодшій (52 %) і старшій (66 %) групах, відповідно погіршилося — до російської в 65 % і 75 %. Насторожує погіршення ставлення до української мови у двох представників молодшої групи, в одного з яких також погіршилося і ставлення до російської, а в іншого покращилося (обоє російськомовні дотепер), причому жоден із них не скаржиться на труднощі у спілкуванні українською. У старшій групі погіршення ставлення до української за незмінного ставлення до російської в одного інформанта відбулося на тлі особистих проблем зі знанням мови, до того ж мовне питання він уважає маніпулятивним. Загалом відповіді на це запитання свідчать про вищу громадянську зрілість у старшій групі.

Відповіді на запитання *«Чи згодні Ви з твердженням, що питання статусу російської мови стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії в*

[12] Фактично для курсантів — вихідців із півдня і сходу — це відповідає середньому показнику в країні за даними масових соцопитувань.

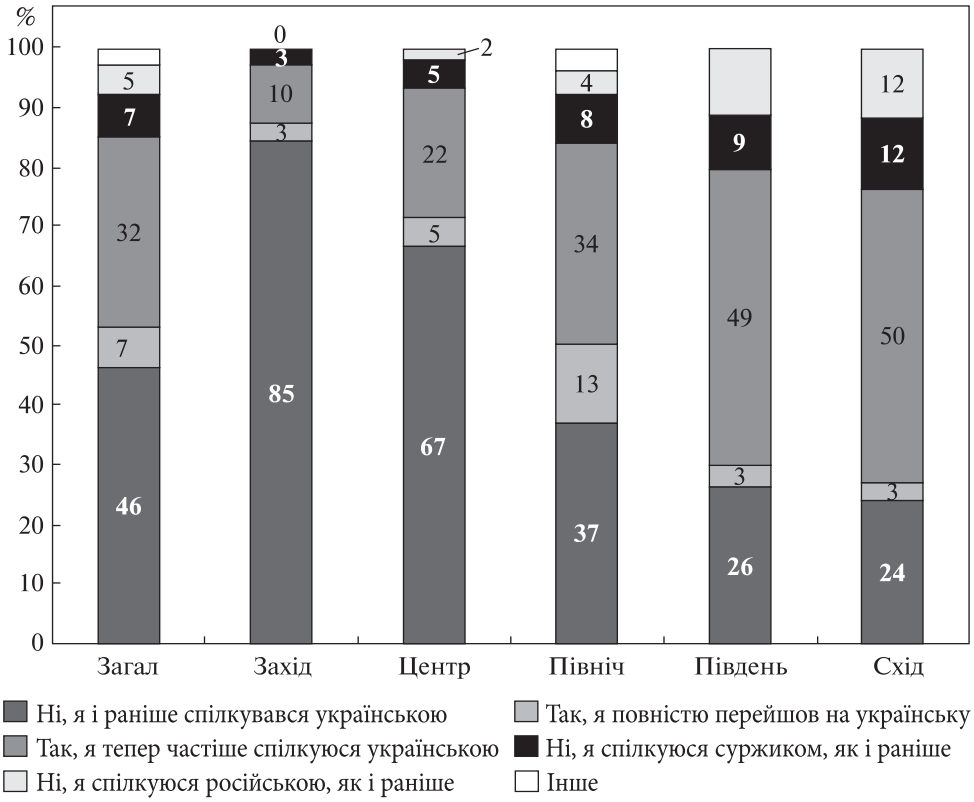

Рис. 6. Регіональні особливості зміни мовної поведінки курсантів

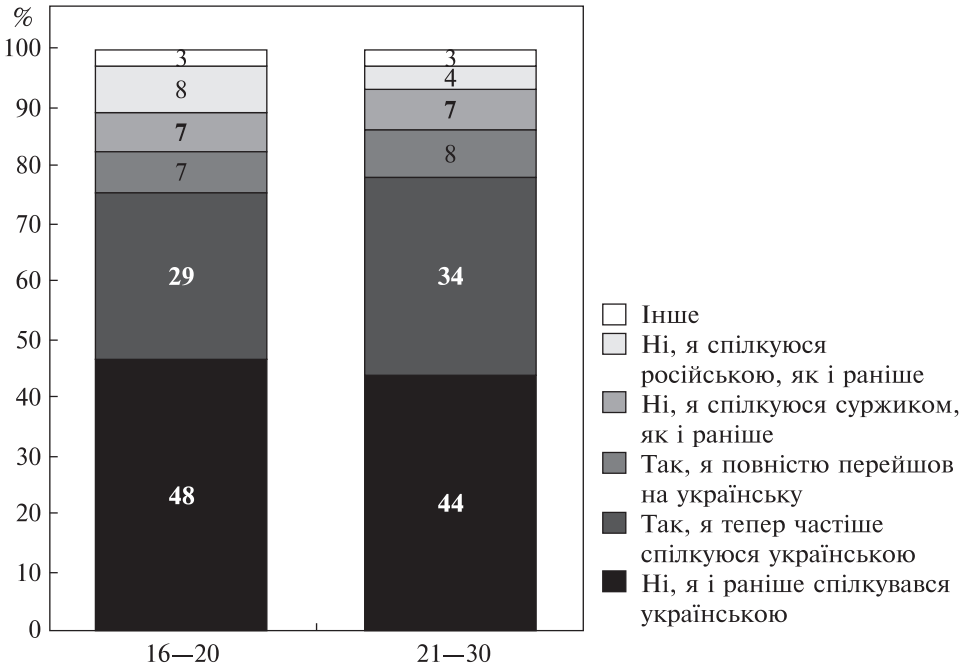

Рис. 7. Відповіді на запитання *Чи змінилася Ваша власна мовна поведінка після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну?* (розподіл за віком)

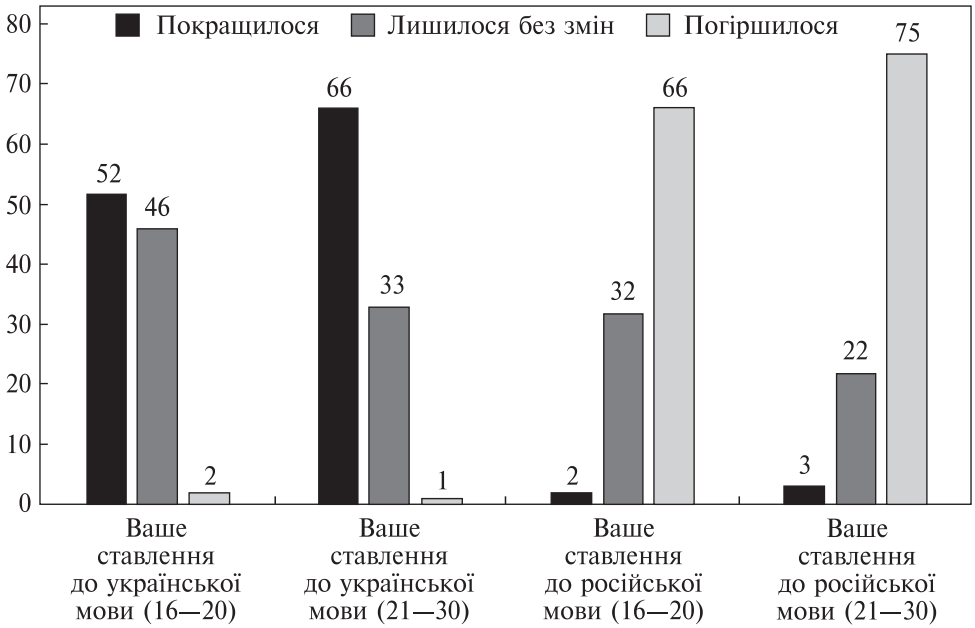

Рис. 8. Відповіді на запитання *Ваше ставлення до мов після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну*

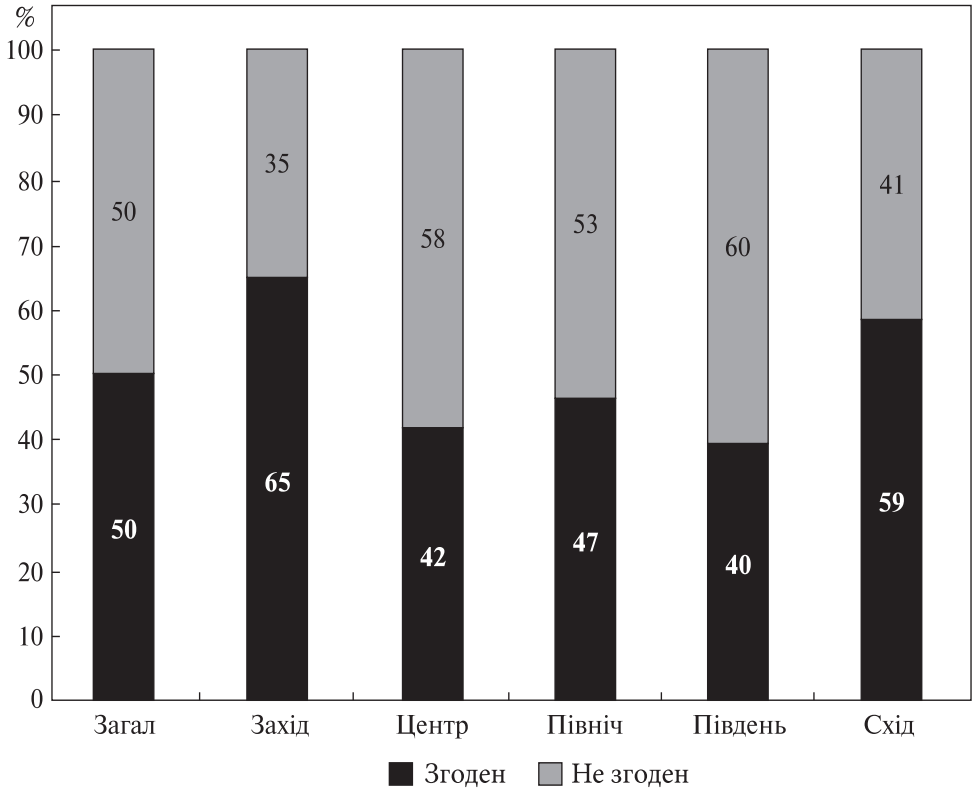

Рис. 9. Відповіді на запитання *Чи згодні Ви з твердженням, що питання статусу російської мови стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії в Україну?*

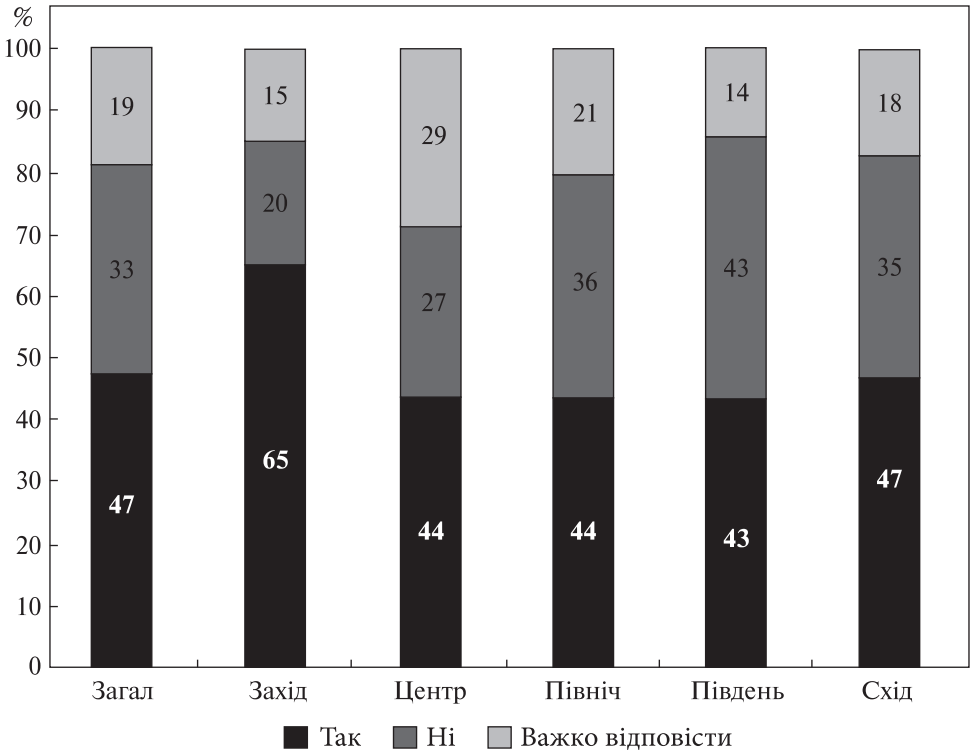

Рис. 10. Відповіді на запитання *Чи змінилося Ваше ставлення до мовного питання після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну?*

Україну?» серед усіх опитаних розподілилися практично навпіл, але позитивну відповідь дали переважно вихідці із західного і східного регіонів (65 % і 59 % відповідно) (рис. 9). У решті регіонів таких відповідей дещо менше.

На запитання про зміну ставлення до мовного питання загалом майже 1/5 не змогла відповісти (рис. 10), і майже третина — серед вихідців із центру України, а найбільше тих, хто дав позитивну відповідь, — із заходу і сходу. Хоч запитання про мотивацію зміни ставлення до мовного питання стосувалося лише тих, хто дав позитивну відповідь, на нього намагалися відповісти всі (рис. 11), проте 41 % обрав опцію «важко відповісти», а близько 13 % уважають мовне питання маніпулятивним. Конструктивні відповіді чітко розподілені за регіональним принципом: найбільше тих, хто зараховує питання мови до питань національної безпеки — серед вихідців із заходу (45 %), найменше — із центру (18 %). Власну мовну поведінку як маркер загальної мовної ситуації найчастіше обирали вихідці із центру (27 %), а маніпулятивним це питання найчастіше вважали вихідці зі сходу (24 %).

Понад 60 % опитаних стверджують, що більше почали цікавитися історією України, серед відповідей на це запитання не виявлено залежності від віку, але в територіальному вимірі це більше притаманне вихідцям із південного (80 %) і західного (70 %) регіонів, тоді як найменше їх серед вихідців із центру (56 %) і сходу (59 %), хоч саме для останніх могла б бути повчальною історія їхнього ж (або їхніх предків) зросійщення.

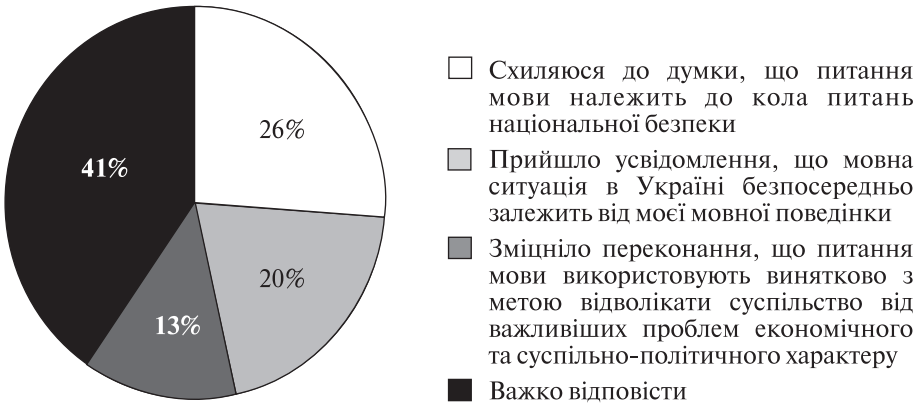

Рис. 11. Відповіді на запитання *У чому саме ця зміна (ставлення до мовного питання) виявляється?*

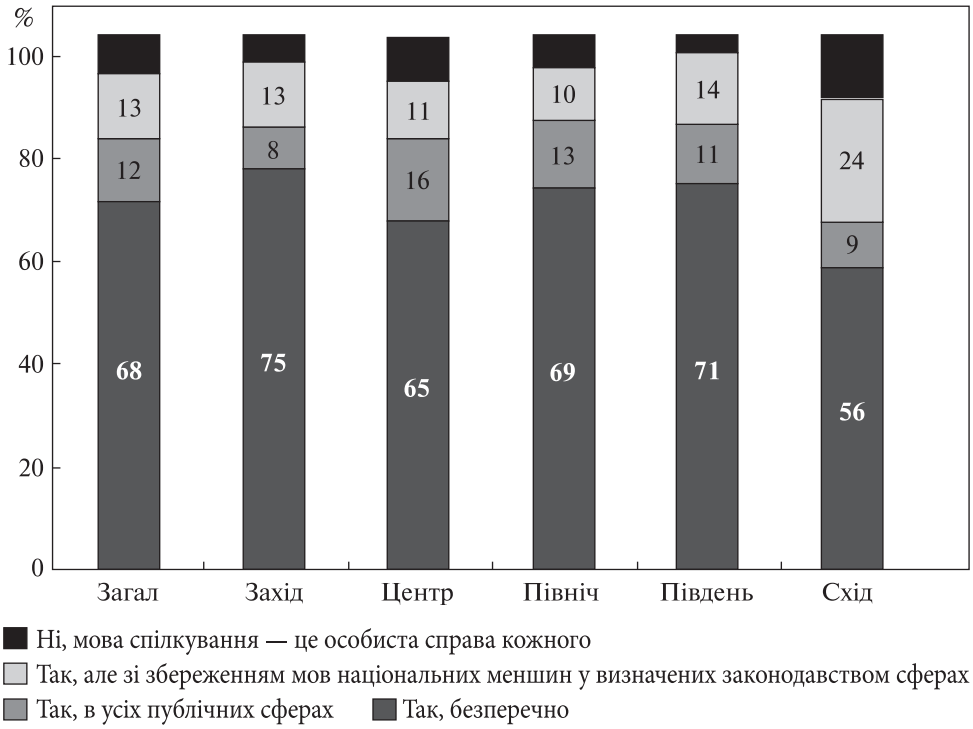

Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання *Чи вважаєте Ви, що українська мова в Україні має стати основною мовою спілкування в усіх сферах?*

На запитання *«Чи вважаєте Ви, що українська мова в Україні має стати основною мовою спілкування в усіх сферах?»* (рис. 12) більшість інформантів відповіла ствердно (загалом понад 90 %), але дехто підкреслив, що лише в публічній сфері (близько 11 %) чи з дотриманням прав національних меншин (13 %). Зауважимо, мовами національних меншин найбільш занепокоєні вихідці зі сходу країни (24 %), де представників національних меншин практично немає (крім росіян, які там також не проживають ком-

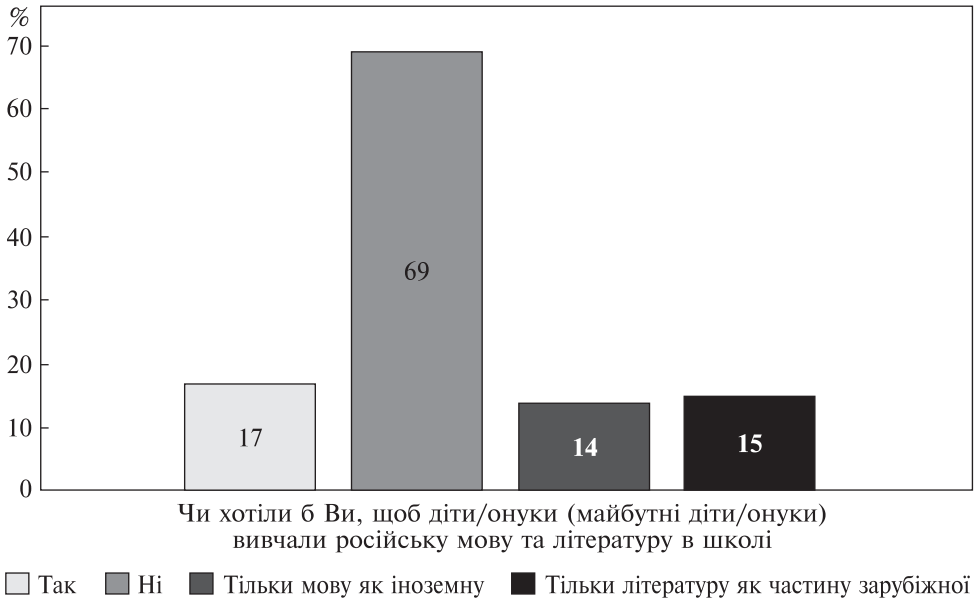

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання *Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (майбутні діти/онуки) вивчали російську мову та літературу в школі?*

пактно в певних районах, а зосереджені переважно в містах); імовірно, це засвідчує їхню незначну поінформованість про те, яку спільноту за законом зараховують до національної меншини. Кількість негативних відповідей на загал становить близько 8 % (на сході — майже 12 %), але серед цих відповідей є дві від представників молодшої групи з Києва, один з яких написав свою мотивацію: *«Відповідно до Конституції України громадяни мають спілкуватись будь-якою мовою»*, а інший наполягав на тому, що українська має бути лише професійно-діловою, що свідчить про їхню недостатню обізнаність із мовним законодавством.

Відповіді на запитання про мовні конфлікти продемонстрували, що близько половини опитаних курсантів (52 %) спостерігали або навіть брали безпосередню участь у таких конфліктах, найчастіше це представники західних областей (понад 68 %), щоправда найпоширенішою в усіх регіональних групах була відповідь *«зрідка»* (34 %), 8 % респондентів були учасниками таких конфліктів (18 % вихідців зі сходу і 14 % — із півдня). Усі вони перебувають на різних стадіях переходу від російськомовности (повної або переважної) до більшою мірою українськомовного спілкування.

Кількість позитивних відповідей на запитання *«Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (майбутні діти/онуки) вивчали російську мову та літературу в школі?»* [13] (рис. 13) здається досить високою (17 %), але ці позитивні відповіді чітко можна розподілити на групи за мотивацією [14].

[13] Загальна сума відповідей — понад 100 %, оскільки інформанти сприйняли запропоновані варіанти відповідей не як альтернативні, наприклад, відповідали спочатку «так» чи «ні», а потім обирали, чого саме потрібно чи не потрібно навчати — мови чи літератури.

[14] У коментарях збережено мову (українську або російську) і правопис оригіналу.

Поряд із відомими наративами про цінність будь-якої мови і літератури та красу російської (пор.: *Можливість знання додаткової мови; Как факультатив; Тому що так правильно; Так тільки в плані літератури і не більше; Не бачу проблеми; Патаму шо так нада; Тому що знання декількох мов це не є зрада; Так тільки в плані літератури і не більше; Хіба що вивчати поетів; Якщо вивчати російську то тільки літератури видатних письменників в перекладі на українську; Це красива, та мелодійна мова*) натрапляємо й на розгорнуте «обґрунтування» багатонаціональности і багатокультурности України (*Украина давно потеряла свою национальность теперь это многонациональная страна имеющая в себе свою историю с чужими национальностями, теперь национальность это язык на котором ты говоришь, Я был бы не против того чтобы мои дети учили и русскую историю и культуру и украинскую и румынскую и польскую и белорусскую это знания*) від вихідця з Харкова, вікова група 21—30, який ототожнює національність із мовою, спілкувався і спілкується російською. Водночас для декого знання російської — це засіб боротьби з ворогом — те, про що казали військові в інтерв'ю, пор.: *Треба щоб вони* [діти] *знали російську, щоб користуватися нею задля запобігання підміни понять, розуміння ворога, та і загалом. Краще хай знають ніж не знають. Наприклад у нас на полі бою більше можливостей тому що ми знаємо її, а вони ні, і не можуть цим користуватися; Мову ворога треба знати, а то майбутні розвідники не зможуть зрозуміти що в них написано; На жаль так, тому що ми повинні розуміти що не знаючи історії та мови ворога ми не зможемо зрозуміти як з ним боротися, потрібно розуміти з ким ми маємо справу!; Треба знати мову свого ворога; Хоч мову ворога і потрібно знати, але хотілося б щоб говорили українською, бо потрібно виштовхнути російську культуру з наших земель.*

Більшість коментаторів, які обґрунтовують відповідь «*Ні*», апелює до того, що це мова окупанта (*Мова окупанта, мова того ворога, який нищить наш народ; Це мова людей яких треба знищити; Ця мова не потрібна в світі взагалі!; Не потрібно розмовляти мовою вбивці* і под.), а Україна має свою мову (*Щоб знали рідну мову і походження; Треба вивчати свою рідну мову; В кожній державі розмовляють державною мовою; Питання мови це один з предметів спекуляції Росії, щодо вторгнення в Україну, нація або ж народ повинна/ен рости та вивчати свою мову та культуру інакше просто потоне в прірві глобалізації забудучи про свою ідентичність в світі; Бо вони українці по національності будуть, і в пріоритеті тільки українська мова*), українці воюють за мову (*Тому що я Українець і я воюю за націю і мову цієї нації; Мені буде соромно перед батьком. Він не за це воює*). Деякі коментарі в цій опції експресивні і по-військовому виразні. Загалом до цього запитання найбільше коментарів. Аналіз цих коментарів як текстів засвідчив також, що в них багато мовних помилок, які є загальною вадою сучасної освіти в мовній сфері.

Отже, мовні процеси у військовому середовищі, з одного боку, віддзеркалюють те, що відбувається в суспільстві загалом, зокрема й звичну мовну поведінку вихідців із різних регіонів, притаманні їм погляди на питання, пов'язані з мовою і культурою, загальнонаціональні процеси мовної і культурної трансформації тощо. З іншого боку, є і певні особливості, зу-

мовлені саме відносною замкненістю цього середовища, коли спілкування із суспільством, зокрема й родиною, відбувається переважно дистанційно (через засоби зв'язку, соцмережі, ЗМК і под.). Зважаючи на високий суспільний статус військових, особливо тих, що безпосередньо беруть (чи брали) участь у бойових діях, їхня думка і мовна поведінка можуть впливати на цивільних, передусім молодь.

Проблема вживання російської мови військовими не лише широко обговорювана в суспільстві, а й нерідко використовувана з маніпулятивною метою через поширення тези *«Російськомовні теж воюють!»*. Наявний у публічному просторі матеріал засвідчує, що військові мають свої погляди на можливість використання російської мови в бойових умовах (ми їх називали, аналізуючи публічні інтерв'ю та коментарі в анкетах).

Водночас реальне вивчення мовної ситуації серед чинних військових можливе лише або дистантно (через ті самі ЗМК і соцмережі), або локально — через фахівців (філологів або соціологів), які тимчасово змінили фах на військовий і самі перебувають у цьому середовищі. Курсанти військових ЗВО — це майбутні офіцери. Вони згодом увіллються у військове середовище і зможуть певною мірою вплинути на його мовний статус, тому їхнє мовне виховання — надважливе завдання. Проведене опитування лише в одному з таких закладів засвідчило, що погляди курсантів на мову і мовну поведінку відображають їхнє мовне минуле, насамперед зв'язок із певними регіонами походження. Щоправда, мовна трансформація в них відбувається дещо швидше, ніж у суспільстві загалом (нагадаємо, соцопитування засвідчують кількість російськомовних близько 11—13 %, серед курсантів таких лише 3 %, українськомовних у соцопитуваннях — від 51 % до 71 %, серед курсантів — 76 %). Звісно, вагомим чинником впливу на цей показник може бути вік — більшість молодих людей до 30 років навчалися у школах з українською мовою навчання або принаймні вивчали її. Натомість навіть поодинокі вагання у власній національній ідентичності або випадки ставлення до української мови та культури як до чогось чужого, нав'язаного зовні, — тривожний сигнал для військового ЗВО, на який потрібно звернути увагу. «Відставання» представників молодшої групи, навіть і незначне, у прихильності до української мови, попри те, що їхня шкільна освіта була дещо більш «українською» порівняно з поколінням 21—30 років, свідчить про нестійкість і недостатню ефективність попереднього мовного виховання, недоліки в мовній освіті тощо, ускладнені юнацьким максималізмом і схильністю молоді до протестної поведінки. У цьому вихованні варто максимально використати досвід військових, що перебувають у зоні бойових дій і склали певний кодекс мовної поведінки (основна теза: мова — маркер опозиції *«свій—чужий»*), а думку, про те, що цивільні мають забезпечити військовим гідне мовне оточення, поширити й на курсантів, які мають час на навчання і можуть принести у військо українське мовне середовище, і в такий спосіб допомогти адаптуватися старшим за віком.

У ЗВО військового профілю потрібні спеціальні програми мовної асиміляції для тих, у кого є проблеми з опануванням державної мови, а до

загального курсу мовної підготовки мають бути інтегровані теми, які відображають історію зросійщення населення України та її вплив на чинну мовну ситуацію в регіонах. Вивчення мовної поведінки різних соціальних груп, зокрема й в окремих колективах, уважаємо перспективним для формування ефективної тактики реалізації державної мовної політики.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Опитування, 2024 — Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. Результати опитування в період з 29 листопада до 14 грудня 2024 року. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. https://surl.lt/bmlxlj (дата звернення: 13.10.2025).

Рейтинг, 2022 — Соціологічна група «Рейтинг». (2022). *Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. 17—18 серпня 2022*. https://surl.li/zdcogz (дата звернення: 28.08.2025).

National survey, 2025 — National survey of Ukraine. (2025). *International Republican Institute, 18.08.2025*. https://surl.li/yclmyr (дата звернення: 25.10.2025).

ЛІТЕРАТУРА

Ажнюк Б.М. (відп. ред.). (2024). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. https://surl.li/wrclbx (дата звернення: 27.09.2025).

АНАРХІСТ. (2025). «На нулі» здебільшого російськомовні: зізнання українського військового. *Антикор, 26.07.2025*. https://surl.li/fsyrte (дата звернення: 27.10.2025).

Бестерс-Дільгер Ю. (2010). *Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації*. Вид. 2-ге. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Гайдук Ю. (ред.). (2025). Яка чисельність ЗСУ у 2025 році: скільки військових перебуває на фронті. *Факти, 04.08.2025*. https://surl.li/zizzss (дата звернення: 24.10.2025).

Гладнєв А. (2024а). Мова не на часі. Не хочу говорить по-украински. *Андрій ГАВ, 15.08.2024*. https://surl.li/kdvkbe (дата звернення: 20.10.2025).

Гладнєв А. (2024б). Військові ЗСУ про МОВУ. Додатковий випуск до фільму «Мова не на часі». *Андрій ГАВ, 21.08.2024*. https://surl.li/xjmund (дата звернення: 06.10.2025).

Головаха Є. та Дембіцький С. (ред.). (2024). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. https://surl.li/cwlrtr (дата звернення: 10.09.2025).

Дидик-Меуш Г. (2024). Мовна пам'ять і мовна ідентичність у час війни. Р. Голик, Г. Дидик-Меуш (відп. ред.), *Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка* (с. 38—66). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. https://surl.li/mqcsdg (дата звернення: 10.08.2025).

Кулик В. (2023). Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022. *Збруч*. https://zbruc.eu/node/114247 (дата звернення: 18.09.2025).

Потапенко В. та Каплан Ю. (ред.). (2024). *Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналітична доповідь*. Київ: НІСД. [Електронне видання]. https://surl.li/wjxhoo (дата звернення: 10.10.2025).

Рафєєнко В. (2022). Мовна трансформація як ознака совісти. *Критика, 9—10*. https://surl.li/vhthli (дата звернення: 29.10.2025).

Соколова С.О. (відп. ред.). (2023). *Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України. [Електронне видання]. https://surl.li/wcsaua

Соколова С.О. та Брага І.І. (ред.). (2024). *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України. [Електронне видання]. https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html

Степаненко М. (2024). *Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022—2023 рр.): монографія*. Харків: Видавець Іванченко І.С.

Kiss Nadiya, Wingender Monika (Eds.). (2025). Contested language diversity in wartime Ukraine: National Minorities, Language Biographies, and Linguistic Landscape. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society, 285.* Hannover — Stuttgart: Ibidem-Verlag.

Shumytska Halyna, Krouglov Alex (Eds). (2025). *Мови та культури під час війни: Колективна монографія = Languages and cultures in times of war: Collective monograph*. Uzhhorod: Uzhhorod National University. https://surl.lt/ (дата звернення: 20.10.2025).

Статтю отримано 29.10.2025

REFERENCES

ANARKHIST. (2025). “At zero” mostly Russian-speaking: confession of a Ukrainian military man. *Antikor, 26.07.2025.* Retrieved October 27, 2025 from https://surl.li/jhatti (in Ukrainian).

Azhniuk, B.M. (Ed.). (2024). *Language and War: Dynamics of the Language System and Language Policy. Monograph*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. Retrieved September 27, 2025 from https://surl.li/wrclbx (in Ukrainian).

Besters-Dilher, Yu. (2010). *Language policy and language situation in Ukraine. Analysis and recommendations.* 2nd ed. Kyiv: Vydavnychyi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).

Dydyk-Meush, H. (2024). Linguistic memory and linguistic identity in times of war. R. Holyk, H. Dydyk-Meush (Eds.), *Conceptualization of the memorial discourse in the context of the Russian-Ukrainian war. Analytical note* (pp. 38—66). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Retrieved August 10, 2025 from https://surl.li/mqcsdg (in Ukrainian).

Haiduk, Yu. (Ed.). (2025). What is the size of the Armed Forces of Ukraine in 2025: how many soldiers are at the front. *Fakty, 04.08.2025.* Retrieved October 24, 2025 from https://surl.li/zizzss (in Ukrainian).

Hladniev, A. (2024a). It’s not the right time. I don’t want to speak Ukrainian. *Andrii GAV, 15.08.2024.* Retrieved October 20, 2025 from https://surl.li/kdvkbe (in Ukrainian).

Hladniev, A. (2024b). Military of the Armed Forces of Ukraine about LANGUAGE. Additional release for the film “Language is out of time”. *Andrii GAV, 21.08.2024.* Retrieved October 06, 2025 from https://surl.li/xjmund (in Ukrainian).

Holovakha, Ye., & Dembitskyi, S. (Eds.). (2024). *Ukrainian Society in Wartime. Year 2024: Collective Monograph*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. Retrieved September 10, 2025 from https://surl.li/cwlrtr (in Ukrainian).

Kiss Nadiya, Wingender Monika (Eds.). (2025). Contested language diversity in wartime Ukraine: National Minorities, Language Biographies, and Linguistic Landscape. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society, 285.* Hannover — Stuttgart: Ibidem-Verlag.

Kulyk, V. (2023). Language and identity in Ukraine at the end of 2022. *Zbruch*. Retrieved September 18, 2025 from https://zbruc.eu/node/114247 (in Ukrainian).

Potapenko, V., & Kaplan, Yu. (Eds.). (2024). *Analysis of the main trends in the sphere of collective identities of Ukrainian society: challenges to national security: analytical report.* Kyiv: NISD. [Electronic edition]. Retrieved October 10, 2025 from https://surl.li/wjxhoo (in Ukrainian).

Rafieienko, V. (2022). Linguistic transformation as a sign of conscience. *Krytyka, 9—10.* Retrieved October 29, 2025 from https://surl.li/vhthli (in Ukrainian).

Shumytska Halyna, & Krouglov Alex (Eds.). (2025). *Мови та культури під час війни: Колективна монографія = Languages and cultures in times of war: Collective monograph.* Uzhhorod: Uzhhorod National University. Retrieved October 20, 2025 from https://surl.lt/ (in Ukrainian).

Sokolova, S.O. (Ed.). (2023). *Territorial and socio-cultural conditions of the functioning of the Ukrainian language in Ukraine: monograph*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. [Electronic edition]. https://surl.li/wcsaua (in Ukrainian).

Sokolova, S.O., & Braha, I.I. (Eds.). (2024). *Ukrainian ethnolinguistic continuum in the context of Russia's war against Ukraine: monograph*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. [Electronic edition]. https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html (in Ukrainian).

Stepanenko, M. (2024). *Politics and War: Patterns and Paradoxes of Language Development (2022—2023): monograph*. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I.S. (in Ukrainian).

Received 29.10.2025

Svitlana Sokolova, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head in the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: a-senchuk@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-0052-6128
Ivan Martynov, Teacher of the Language Department
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
7 Oborony Kyiv St., Kyiv 03179, Ukraine
E-mail: martynov28@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-0153-7779

LINGUISTIC TRANSFORMATION OF YOUTH IN A MILITARY ENVIRONMENT DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Language transformation is defined as the process of changing linguistic consciousness (including one's national and linguistic identity, attitudes toward languages, attitudes toward cultures associated with those languages, and the choice of language for children's education) and linguistic behavior (a shift in the primary language code, a change in the balance of language use, and an expansion of the domains in which the Ukrainian language is used, particularly in the consumption of Ukrainian-language cultural products).

The article presents the linguistic processes that occur within the military environment during Russia's full-scale war against Ukraine, considered in the context of broader linguistic developments in Ukrainian society. It characterises the specific attitudes of military personnel toward language interaction in the armed forces and the use of Ukrainian and Russian languages in combat zones, based on data from the media and social networks. The study also highlights the peculiarities of examining the linguistic behaviour of service members as a social group, both in general and depending on their location (at the front line, in the rear, or at educational institutions).

Based on an analysis of survey data collected from 264 cadets of a military higher education institution, the article examines the changes in their linguistic consciousness and behaviour after the onset of full-scale war, taking into account their regions of origin. It was found that the process of linguistic transformation is more active among representatives of the older age group compared to those in the younger age group. Overall, the survey results indicate a higher rate of Ukrainian language use as a language of everyday communication compared to that recorded in nationwide sociological surveys.

Specific problems were identified regarding the use of the Ukrainian language as the state language, particularly as the language of instruction and official communication in the armed forces, as well as issues related to attitudes toward it. These findings suggest the need to introduce specialised linguistic assimilation programs in military higher education institutions and to integrate topics reflecting the history of Russification in Ukraine and its impact on the current linguistic situation across regions into the general language training curriculum.

Keywords: *language situation, linguistic behaviour, linguistic consciousness, language transformation, military personnel, military higher education institution, national identity, linguistic identity.*

УДК 81'272:373.1:355.01

О.М. ДАНИЛЕВСЬКА, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: od3556261@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7847-8499

НА ВІСТРІ ЧАСУ: НОВІТНІ ПІДХОДИ В СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОВНОЇ СВІДОМОСТИ І МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Актуальність теми, якій присвячена доповідь С.О. Соколової [1], є безсумнівною і з огляду на війну, що триває вже понад десять років, і у зв'язку з тими змінами в суспільному житті, які вона почасти зумовила, а почасти пришвидшила. У різних суспільних групах, зокрема, спостерігаємо стан мовної трансформації як докорінної зміни мовної свідомости та мовної поведінки. Масштаби цих змін фіксують численні соціологічні та соціолінгвістичні зрізи. Спираючись на них, С.О. Соколова провела власне цільове опитування, маючи на меті простежити мовну трансформацію молоді в середовищі військовослужбовців під час російсько-української війни.

Регулярні заміри суспільних настроїв демонструють помітну динаміку в розвиткові мовної ситуації, яку експертні середовища здебільшого оцінюють як позитивну. Однак ця тенденція, обговорювана в інтернетному просторі, нерідко заступає реальність (особливо в інформаційних «бульбашках» небайдужих до мовного питання громадян), послаблюючи здатність до об'єктивного аналізу. У цьому сенсі проаналізований матеріал, роздуми дослід-

[1] Відгук про доповідь С.О. Соколової «Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни».

Цитування: Данилевська О.М. (2025). На вістрі часу: новітні підходи в соціолінгвістичних дослідженнях мовної свідомости і мовної поведінки. *Українська мова, 4* (96), 63—68.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

ниці та її висновки до певної міри справляють враження «холодного душу», адже переконливо доводять на прикладі конкретної суспільної групи, що позитивні зміни, які відбуваються, передчасно визначати як незворотні; що зосереджена на завданні виживання держава як інституція і далі легковажить питаннями мовної політики, а справа впотужнення державної української мови, уналежненої в умовах війни до чинників національної безпеки, досі тримається на мовному активізмові та особистій ініціативі свідомих громадян. Доповідь С.О. Соколової має характер застороги ще й тому, що увагу в ній зосереджено на групі військовослужбовців — суспільній силі, яка оружно боронить, захищає, забезпечує стійкість України. Зрозуміло, що від умотивованости війська, усвідомлення ним своє мети і місії залежить не лише розвиток подій на полі бою, згуртованість суспільства в боротьбі з агресором, а й напрям повоєнного розвитку суспільно-політичних процесів — і мовної ситуації зокрема.

Російсько-українська війна оприявила цілковиту занедбаність гуманітарної політики в незалежній Україні, де реальні інструменти, ефективність яких доведено досвідом інших країн, здебільшого було підмінено деклараціями та показовими ювілейними заходами. Це зумовило, як можемо припускати, засвідчену соціологічними опитуваннями масову амбівалентність світоглядних орієнтирів, розмитість ідентичности, ознаками чого були визнання мовцями двох рідних мов, парадоксальне поєднання відчуття любови до України і туги за радянським минулим, істотні прогалини у знаннях історії України, поверхові уявлення про розвиток української культури і її здобутки, що не зупиняло від упередженого потрактування її як несучасної чи навіть вторинної, глорифікація імперського культурного спадку — словом, прояви комплексу меншовартости з усіма можливими постколоніальними деформаціями свідомости. Важко не погодитися зі Світланою Олегівною, яка зауважує, що лише дехто з осіб зі зброєю обрав професію військового в мирний час, більшість же ще зовсім недавно була частиною цивільного суспільства, у якому сформувалися їхні мовні звички. Драматизм ситуації в тому, що ці люди сьогодні тримають у руках зброю і від результату її застосування залежить життєздатність держави Україна. Тому об'єктивний і неупереджений аналіз процесів, що визначають мовну трансформацію в середовищі військових, її глибину і напрями, є гостро актуальним. Доповідачка слушно наголошувала на ще одному вимірі актуальности досліджуваного питання — активному обговоренні в суспільстві проблеми російськомовних військових, що нерідко стає знаряддям маніпуляцій, за допомогою яких ворожа агентура прагне впливати на українську суспільну думку, підважуючи здатність до опору воєнній загрозі.

Доповідь С.О. Соколової, хоч і побудовано на новому емпіричному матеріалі — даних цільового опитування курсантів військових ЗВО, укладається в концепцію багатолітнього системного дослідження мовної свідомости та мовної поведінки українців як чинника мовної ситуації в державі, яке авторка проводить, очолюючи групу соціолінгвістики в Інституті української мови НАН України. Під керівництвом Світлани Олегівни вико-

нано низку тем, за якими можна простежити розвиток методології соціолінгвістичного аналізу навіть на підставі формулювань, а саме: 1) «Мовний побут сучасного українського міста» (2011—2015); 2) «Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні» (2016—2020); 3) «Динаміка мовної ситуації в Україні воєнного й повоєнного часу» (2022—2024); 4) «Українська мова як державна у взаємодії з іншими мовами України» (2021—2025). Робота над цими темами дала змогу розробити теоретичні засади макросоціолінгвістичних досліджень мовної ситуації в державі, випрацювати концепцію та методику соціолінгвістичних зрізів за комплексом кількісних, якісних та оцінних параметрів, започаткувати системний збір даних для вимірювання динаміки мовної ситуації за низкою ознак із застосуванням методів масового та цільового опитувань на базі Інституту української мови НАН України, що заклало фундамент для формування корпусу емпіричних даних і вможливило порівняльні соціолінгвістичні студії, прикладом яких є рецензована доповідь. Як слушно зауважувала С.О. Соколова в одній із теоретичних розвідок, «динаміку мовної ситуації найоб'єктивніше ілюструють результати опитувань, здійснених за тією самою або подібною методикою, оскільки нерідко відмінності в результатах, отриманих різними дослідниками, можна пояснити не лише об'єктивними причинами (інша спільнота, інший час), а й особливостями формулювання запитань, які на перший погляд здаються однаковими, запропонованими варіантами відповідей на ці запитання тощо» [2].

Долучаючи до аналізу динаміки мовної ситуації в Україні дані різних опитувань, дослідниця завжди зважає на інструментальний складник, оскільки саме він пояснює деяку незбіжність результатів, уможливлюючи їх коректне порівняння. Не є винятком і рецензована доповідь. На думку С.О. Соколової, навіть незначні відмінності у формулюванні запитань про рідну мову, мову повсякденного спілкування, мову спілкування в родині тощо і різний набір пропонованих варіантів відповідей потрібно брати до уваги, перш ніж на підставі зіставлення кількісних даних робити висновок про ту чи ту тенденцію. Від спокуси порівнювати непорівнюване (дані масових опитувань і цільових, проведених на обмеженій і нерепрезентативній групі респондентів) Світлана Олегівна застерігає і в цій доповіді, демонструючи, що конкретні дані цільового опитування варто зіставляти з масовими як із точкою відліку.

Методика, що її запропонувала С.О. Соколова, дає змогу обґрунтувати на переконливій емпіричній основі зв'язок між індивідуальним мовним вибором (мовною поведінкою індивіда) та динамічними процесами, що визначають профілі мовної ситуації в регіональному та загальнодержавному вимірах. Багаторічні спостереження за динамікою мовної взаємодії в Україні та опрацювання результатів соціолінгвістичних замірів дали доповідачці

[2] Соколова С.О. (2024). Соціолінгвістичне знання як рушій національно-мовної трансформації суспільства. С.О. Соколова (ред.), *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія* (с. 9). Київ: Інститут української мови НАН України. (Електронне видання). https://surl.li/uopvlp (дата звернення: 23.10.2025).

підстави для висновку про те, що «сучасне українське суспільство перебуває на шляху від переважання українсько-російської двомовності до відносно ендоглосної ситуації з переважанням української мови як державної і водночас мови повсякденного спілкування більшості громадян» [3]. У доповіді цю тенденцію обґрунтовано на прикладі групи військовослужбовців.

Повномасштабна російсько-українська війна зумовила зміни у структурі населення України, що не могло не позначитися на методології соціолінгвістичних досліджень. Ця обставина спонукала С.О. Соколову до вивчення мовної поведінки внутрішньо переміщених осіб, а також до аналізу наслідків масових міграційних процесів у мовній ситуації регіонів, які приймають переселенців. Простеживши зміни в мовній свідомості і мовній поведінці представників якомога ширшого кола соціальних груп, С.О. Соколова запропонувала оригінальну класифікацію суспільних спільнот, що, з одного боку, відповідає унікальній структурі соціуму в умовах війни (жодне інше європейське суспільство не має ані таких груп, ані проблем, із ними пов'язаних, ані умов спостерігати і вивчати відповідні соціальні феномени), а з іншого, — переконливо довела потребу застосовувати різні методи збирання емпіричного матеріалу, спонукаючи дослідника до гнучкости та фахової винахідливости. Однією з таких груп є особи, які перебувають на військовій службі (у зоні бойових дій і в різних регіонах України). У доповіді не лише вичерпно схарактеризовано цю групу й обґрунтовано її неоднорідність, а й визначено соціально-демографічні підстави, які зумовлюють особливості порівняння результатів у цій групі із загальнонаціональними.

Варто наголосити на безпрецедентності проведеного дослідження — як уже зазначали, жодна сучасна соціолінгвістична школа, крім української, не має можливостей безпосередньо вивчати подібний матеріал. І це дає підстави кваліфікувати доповідь С.О. Соколової як унікальну — таку, що не має аналогів у світовій науці. Інтерпретуючи отримані результати, Світлана Олегівна застосовує поняття «мовна трансформація», що розширює термінологійний апарат сучасної соціолінгвістики. Запропоноване тлумачення поняття, його складники та дефініція є новаторськими. І це ще один доказ високого теоретичного рівня української соціолінгвістики, яка не тільки відкриває нові напрями досліджень, а й пропонує інноваційну методику їх розпрацювання.

Про глибину і ґрунтовність аналізу мовної свідомости та мовної поведінки соціальної групи, яку досліджувала С.О. Соколова, свідчать виявлені кореляції між мовною самоідентифікацією військовослужбовців і їхньою першою мовою; самоідентифікацією і регіоном проживання; самоідентифікацією і мовою повсякденного спілкування. Показово, що ці кореляції узгоджуються з виявленими під час загальнонаціональних опитувань, демонструючи, утім, позитивну тенденцію більш переконливо. Надзвичайно цінним є з'ясування умов формування мовної ідентичности майбутніх українських

[3] Соколова С.О. (2024). Сучасний підхід до вивчення мовної ситуації: слов'янський досвід і українські реалії. *Українська мова, 2*, с. 22.

офіцерів у зв'язку з мовною політикою держави, зокрема гуманітарною та мовною освітою (її роллю у формуванні «мовного минулого» представників досліджуваної групи), ефективністю заходів держави з протидії просуванню російських наративів, зокрема ідеологем «русского міра». Обґрунтованими є висновки доповідачки, що містять рекомендації з упровадження у військових ЗВО спеціальних програм мовної асиміляції для тих, у кого є проблеми з опануванням державної мови, з інтеграції в загальний курс мовної підготовки тем, які відображають історію зросійщення населення України та її вплив на сучасну мовну ситуацію в регіонах. Для розуміння перспектив розвитку мовної ситуації важливою є теза про відповідальність цивільних за забезпечення військовим гідного мовного оточення, а це обґрунтовує потребу системної мовної політики в державі.

Висловлю також деякі міркування щодо увиразнення теоретичних засад доповіді. Якщо говорити про мовну трансформацію мовців та їхніх спільнот, зокрема про її напрям у зв'язку з подоланням мовної деформації внаслідок імперської політики попередніх епох, то, крім зазначених у доповіді [відмова від своєї національности і мови — і як від основної етнічної ознаки (*рідна мова*), і як від основного засобу спілкування (*мова повсякденного спілкування*)], можливо, варто додати ще одну деформацію: *розрив між фактом визнання рідною мовою української та реальною мовною поведінкою, за якої основним мовним кодом була російська.* Цю деформацію фіксують усі масові опитування, пов'язуючи з амбівалентністю суспільної мовної свідомости, а соціолінгвісти, намагаючись пояснити, подекуди роблять висновок (на нашу думку, необґрунтований) про нерозуміння українцями поняття «рідна мова», що виявляється в оперті під час визначення рідної мови лише на символічний чинник — рідну мову багато українців розуміють як формальну етнографічну ознаку. (Цей аспект заторкнуто в доповіді у зв'язку з інтерпретуванням результатів опитування, що свідчать про рівень усвідомлення мовцями ваги своєї власної мовної поведінки в загальній мовній ситуації.)

У доповіді представлено матеріал, який спонукає до роздумів про вплив на результати соціолінгвістичних опитувань так званого «парадоксу спостерігача». Як відомо, він полягає в тому, що респонденти здебільшого намагаються вгадати загальний напрям запитань і підлаштувати свої відповіді під очікування інтерв'юера або різко заперечити їм. Припускаємо, що з огляду на закритість та строгу ієрархізованість групи військовослужбовців цей чинник істотно вплинув на результати, тому, на нашу думку, важливо виокремити ті запитання, у відповідях на які він особливо помітний. (У рецензованій доповіді цю проблему С.О. Соколова порушувала, пояснюючи деякі відповіді юнацьким максималізмом опитуваних.)

Отже, доповідь С.О. Соколової підготовлено на високому фаховому рівні з опертям на переконливу джерельну базу; у ній актуалізовано мовознавчу проблему, пов'язану з науковим обґрунтуванням засад мовної політики з комунікативного впотужнення української мови, з'ясування ресурсів, застосування яких здатне зміцнити державну мову в тій або тій сфері та надати позитивним тенденціям із подолання постколоніальних деформацій мов-

ної ситуації в Україні незворотного характеру. У доповіді такими ресурсами щодо групи військовослужбовців визначено посилення мовної підготовки майбутніх офіцерів та національно орієнтована освітня політика. Доповідь пропоную схвалити і на її основі підготувати статтю для оприлюднення в журналі «Українська мова».

Відгук отримано 30.10.2025

Oksana Danylevska, Doctor of Philological Sciences, Senior Researcher
in the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: od3556261@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7847-8499

ON THE EDGE OF TIME: LATEST APPROACHES
IN SOCIOLINGUISTIC RESEARCH ON LANGUAGE
AWARENESS AND LANGUAGE BEHAVIOR

УДК 81.161.2'271:355.01

Г.М. СЮТА, доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: siutagalia@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3273-1644

УКРАЇНСЬКА МОВА У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ — РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність доповіді С.О. Соколової «Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни» можна лаконічно і вичерпно визначити метафорою «потрапляння в нерв часу» [1]. Змістовна й аргументована, укладена на численних живомовних, а основне — інформативних для осмислення фактах, вона належить до тих соціолінгвістичних, соціокультурних та соціоментальних студій, що методологійно уґрунтовують, підтверджують природу і статус української мови як індикатора й чинника національної ідентифікації та самоідентифікації в умовах війни. Адже стрижень доповіді становить не лише соціолінгвістична фіксація процесів розширення простору українськомовности (хоч вони представлені численно й різноаспектно). Принципово важливим стало також прагнення розкрити глибинну логіку, емоційну та раціональну мотивацію мовної поведінки молоді у військовому професійно-комунікативному середовищі.

Варто також наголосити на тому, що в умовах стрімкої каталізації і трансформації політичних, соціальних та культурних процесів, у яких живе Україна й розвивається наша мова вже четвертий рік, вивчення мовної ситуації у військовому середовищі має, крім власне лінгвістичної, ще й безперечну стратегічну вагу. І пізнавально, і ідеологійно воно корелює із про-

[1] Відгук про доповідь С.О. Соколової «Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни».

Цитування: Сюта Г.М. (2025). Українська мова у військовому середовищі — реалії сьогодення. *Українська мова, 4* (96), 69—73.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

голошеним ще на початку агресії принципом «Армія — мова — віра», який з політичного гасла став формулою національної екзистенції, оскільки мова в ньому набула статусу рівноправного елемента державотвірної тріади.

Цілковито сприйнятною та переконливо вмотивованою вважаємо висловлену в доповіді думку про те, що військове середовище — це особливий зріз українського соціуму і достатньо «закритий», герметичний комунікативний простір. З одного боку, тут перетинаються, співіснують, активно співдіють різні мовні, регіональні, вікові, гендерні, освітньо-інтелектуальні ідентичності. З іншого боку, вибудовування пріоритетів мовної поведінки, формування українськомовної стійкости відбуваються по-іншому (більш інституційно, у жорсткіших умовах), ніж у цивільному житті. Тому справді, не символічно, а дуже прагматично мова стає чинником створення та закріплення внутрішньої єдности, комунікативної згоди. У цьому сенсі мовна трансформація молоді у військовому середовищі — це не лише соціолінгвістичний процес, а передусім стратегічний ресурс державности. А ще — незмінно актуальна «гаряча точка» української мовно-ментальної карти, оскільки проблему російськомовних військових у суспільстві обговорюють активно і постійно.

Ключове поняття доповіді — «мовна трансформація». С.О. Соколова інтерпретує його багатовимірно: як зміну мовної свідомости («власна національна та мовна ідентичність; ставлення до мов; ставлення до культур, пов'язаних із мовами; вибір мови навчання для дітей та ін.») та зміну мовної поведінки («повна зміна основного мовного коду, зміщення балансу використання мов, розширення сфер використання української мови, зокрема споживання українськомовного культурного продукту»). Методологійна переконливість цієї позиції пов'язана з її інтегративністю: соціолінгвістичний аналіз у доповіді доречно, вдало поєднано з історично-культурним, соціопсихологічним та когнітивним. Водночас міркуємо про те, чи не варто для ширшої авдиторії розмежувати поняття «мовна трансформація» і суміжні з ним «мовна адаптація» та «мовна конверсія». Номіновані ними процеси паралельно чинні, але не тотожні, а терміни є близькими, але не завжди синонімійними.

Доречною вважаємо апеляцію до історичного контексту деформації національної мовної ситуації, що успадкована від імперських режимів. Авторка нагадує: «Україна вступила в незалежність із «поламаним мовним балансом», тому будь-яка мовна зміна, зокрема у військовому середовищі, є не лише наслідком сучасної війни (як іноді це трактують у соціумі), а продовженням тривалого й непростого процесу національного мовного відновлення».

Безумовна перевага рецензованої доповіді — оперування потужною базою емпіричних і соціологічних даних (матеріали досліджень Соціологічної групи «Рейтинг», National survey of Ukraine, Фонду Ілька Кучеріва, Інституту соціології НАН України, а особливо — власне анкетування курсантів військового ЗВО Національної гвардії України). Ці дані демонструють загальний обнадійливий результат соцопитувань: за час війни суттєво зменшилася кількість тих, хто вдома (з родиною) спілкується переважно

російською мовою, і тих, хто вважає її рідною. Статистичні похибки в результатах опитування — не принципові. Як слушно наголошує С.О. Соколова, вони можуть залежати і від часу проведення дослідження, і від особливостей вибірки, і від формулювання запитань. Однак загальна тенденція в усіх опитуваннях є незмінною: розширення комунікативного простору україномовности на тлі звуження російськомовности. Порівнюючи динаміку цих процесів за регіонами, Світлана Олегівна констатує, що навіть на сході та півдні країни, де до 2017 року українською спілкувалися лише 11—16 % населення, нині частка україномовних зросла в кілька разів.

Пізнавальним і коректним постає опис військового середовища як достатньо закритого комунікативного простору, у межах якого співдіють і знаходять порозуміння різні мовні особистості. Однак постає концептуальне запитання: чи ця «закритість» справді й завжди стимулює мовну трансформацію, чи навпаки — консервує старі мовні моделі та звички, перенесені із цивільного життя? Можливо, на це запитання можна дати відповідь, порівнявши ситуацію у фронтових та тилових військових частинах.

Важливий індикатор належного наукового реагування на дражливі факти мовної реальности — порушення в доповіді проблеми російськомовних військових. Дбаючи про об'єктивність, Світлана Олегівна релевантно характеризує позиції і українсько-, і російськомовних військовослужбовців, наводить та аналізує репрезентативні медійні матеріали. Висновок передбачуваний: позиція російськомовних військових нечітка й суперечлива; вони здебільшого усвідомлюють необхідність знати українську, але вважають, що саме для них зараз вивчення мови не на часі.

У цьому блоці доповіді переконливо звучить позиція україномовних військових, які трактують мову як маркер «свій — чужий», засіб безпеки і навіть як елемент бойової етики.

Звертаємо увагу на твердження про те, що «російська може бути тригером для травмованих війною (з окупованих територій, після полону, поранених із затемненою свідомістю)». Наважимося розширити його запитанням-міркуванням у такому керунку: чи може російськомовність у сьогоденному українському військовому середовищі слугувати не просто тригером, а й стимулом або причиною стигматизації? Очевидно, так, якщо мову вважати одним з основних критеріїв вияву патріотичности та ідентичности. У ситуації війни частина українського соціуму вмотивовано сприймає російськомовність як свідому демонстрацію «іншости», як ознаку «неповної ідентичности» або маркер сумнівної патріотичности. Цей процес не обов'язковий, але дуже ймовірний. Як наслідок, соціальна ідентифікація через мову може призвести і часто призводить (згадаймо численні висвітлені в медіа реальні факти) до стигматизації російськомовних військовослужбовців, а відтак до соціального тиску на них щодо зміни мовної поведінки.

Центральна частина доповіді — аналіз опитування курсантів військового ЗВО (264 особи), проведеного у травні 2025 року. Світлана Олегівна коректно наголошує, що результати цього опитування не є статистично достовірними і репрезентативними щодо всіх військових чи навіть курсан-

тів. Вони радше демонструють динаміку процесу мовної трансформації в конкретному освітньому військовому закладі, однак проєкції на загальні тенденції мовної трансформації українського соціуму дають змогу акцентувати вузлові проблеми.

Показовими є дані про те, що 99 % курсантів називають себе українцями, 90 % уважають українську рідною, 76 % нею спілкуються. Такі цифри значно вищі за загальносуспільні показники. Авторка слушно пов'язує це не лише з віком, а й з формуванням нової громадянської свідомости.

Аналізуючи результати опитування за регіонами, Світлана Олегівна зауважує, що найглибша мовна зміна відбулася саме серед вихідців зі сходу й півдня. Це свідчить про реальне розгортання мовної трансформації як частини національно-ідентифікаційного зростання. Водночас дані про трьох курсантів, які залишаються російськомовними й навіть публічно відмовляються від української ідентичности, — це тривожний сигнал. Але об'єктивна наукова фіксація цього сигналу — ще один позитив рецензованої доповіді. Так само, як і висновок Світлани Олегівни про те, що «визнання себе повністю російськомовним під час перебування в навчальному закладі означає, що людина спілкується російською зокрема й під час навчального процесу, що не може залишитися поза увагою викладачів, тому потребує відповідного реагування».

Заслуговує на увагу виявлена й докладно схарактеризована в доповіді кореляція деяких мовних показників за віковими групами — 16 (а фактично 18) — 20 років і 21—30 років: старша група (21—30) демонструє вищу мовну зрілість і більш критичне ставлення до російської мови.

Важливою для поглибленого осмислення є реакція респондентів на запитання про причини війни та статус російської мови. Майже половина погоджується, що мовне питання було однією з причин вторгнення. Це підтверджує: мовна свідомість у молодого покоління перестає бути нейтральною, вона стає релевантним критерієм та виміром патріотизму. Однак заради справедливости варто наголосити, що позитивну відповідь дали переважно вихідці із західного і східного регіонів (65 % і 59 % відповідно). У решті регіонів таких відповідей дещо менше.

Рельєфність соціолінгвістичного портретування молоді у військовому середовищі створюють також інтерпретації відповідей про маніпулятивність мовного питання. Авторка демонструє, як регіональна належність впливає на оцінку (для заходу — мова = безпека, для сходу — мова = маніпуляція). І коректно висновкує, що мовна трансформація молоді у військовому середовищі «віддзеркалює те, що відбувається в суспільстві загалом, зокрема й звичну мовну поведінку вихідців із різних регіонів, притаманні їм погляди на питання, пов'язані з мовою і культурою, загальнонаціональні процеси мовної і культурної трансформації». Це простежуємо у відповідях на запитання *«Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (майбутні діти/онуки) вивчали російську мову та літературу в школі?»*, що є маркерними саме для культурної ідентичности та мовної свідомости молодіжної авдиторії. Тут маємо ціле віяло аксіологічних наративів — від таких, що

мають відтінок пропаганди (*Можливість знання додаткової мови; Тому що так правильно; Так тільки в плані літератури і не більше; Не бачу проблеми; Патамушо так нада*) через її трактування як засобу контрборотьби і контрпропаганди (*задля запобігання підміни понять; Мову ворога треба знати, а то майбутні розвідники не зможуть зрозуміти що в них написано; не знаючи історії та мови ворога, ми не зможемо зрозуміти як з ним боротися*) до категоричного неприйняття (*Не потрібно розмовляти мовою вбивці*).

Прикметною є ремарка, що «до цього запитання найбільше коментарів», тобто воно є справді значущим для опитуваної авдиторії.

Цілковито погоджуємося з тим, що спеціальні програми мовної асиміляції для тих, у кого є проблеми з опануванням державної мови, уведення в загальний курс мовної підготовки історичномовних тем і текстів, які описують історію зросійщення українців, історію деформації мовної ситуації в різних (не тільки російськомовних) регіонах — життєво потрібне для ЗВО військового профілю. Цілеспрямоване мовне виховання курсантів, формування їхньої ідентичности через мову має бути одним з основних напрямів мовної політики в секторі безпеки та оборони.

Безумовно актуальна, наповнена критично важливим для розуміння соціальної мапи розвитку української мови в час війни, зокрема її утвердження в офіційній і неофіційній комунікації українських захисників, доповідь Світлани Олегівни Соколової передбачувано викликає низку запитань і міркувань на перспективу. На нашу думку, відкритими лінгвістичними ґештальтами поки що є такі запитання:

1. Чи є мовна трансформація у війську результатом свідомого вибору, чи радше адаптивною реакцією на соціальний тиск і символічні стандарти?

2. Як впливає на швидкість мовного переходу військова ієрархічність, зокрема, чи впливає на мовну практику підлеглих мовна поведінка командира?

3. Наскільки глибокою є «мовна українізація» військових — чи збережеться вона після демобілізації, коли вони повернуться до різномовних цивільних середовищ?

Підсумовуючи, констатуємо: ґрунтовна, методологійно виважена, фактологічно вмотивована доповідь С.О. Соколової переконливо засвідчила, що мовна поведінка молоді у військовому середовищі — це не просто соціолінгвістичний феномен, а стратегічний маркер змін національної свідомости щодо утвердження української ідентичности.

Відгук отримано 01.12.2025

Halyna Siuta, Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Researcher
in the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: siutagalia@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3273-1644

UKRAINIAN LANGUAGE IN THE MILITARY
ENVIRONMENT — TODAY'S REALITIES

https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.074
УДК 811.161.2'367.4+81'373.613

К.Г. ГОРОДЕНСЬКА, доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: k.horodenska70@meta.ua
https://orcid.org/0000-0003-2638-9037

ГРАМАТИЧНА ТЕОРІЯ І.Р. ВИХОВАНЦЯ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

У статті схарактеризовано новаторські ідеї І.Р. Вихованця, що послугували теоретико-методологійним підґрунтям для створення функційної та функційно-категорійної граматики української мови. Систематизовано основні вияви новаторства у трьох її підсистемах — функційній морфології, функційному синтаксисі та функційному словотворі. Оцінено випрацювані семантико-синтаксичні класифікації частин мови, службових слів-морфем та слів-речень, граматичних (морфологічних [1] і словотвірних) категорій, простих двоскладних і односкладних, складносурядних і складнопідрядних речень. З'ясовано новизну теорії категорії відмінка та ієрархії відмінків в українській мові, авторських трактувань традиційних граматичних категорій дієслова — виду, способу, перехідности / неперехідности, стану та ін. Подано логічно впорядкований чотирикомпонентний склад дієслівних утворень, об'єднаних поняттям «дієслівна лексема». Виокремлено вагомий внесок І.Р. Вихованця в розвиток теорії синтаксичних зв'язків, формування засад семантичного синтаксису, концепції речення як багатовимірної синтаксичної одиниці-конструкції та в синтаксичне витлумачення словотвірних категорій іменників, прикметників і дієслів.

***Ключові слова**: граматична теорія, новаторство, функційний підхід, семантико-синтаксичний підхід, функційна граматика, функційно-категорійна граматика, граматичні категорії, словотвірні категорії, семантичний синтаксис, граматична лексикографія.*

У великому й багатоплановому науковому доробкові І.Р. Вихованця центральну позицію посіли граматичні дослідження, у яких він критично переглянув вузлові питання традиційної граматики, виявив їх непослідовне,

[1] Уживаємо прикметника *морфологічний* у складі термінних словосполучень, тобто так, як використовував його І.Р. Вихованець.

Цитування: Городенська К.Г. (2025). Граматична теорія І.Р. Вихованця: традиції і новаторство. *Українська мова, 4* (96), 74—86. https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.074

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

непереконливе або суперечливе, хоч уже й узвичаєне, трактування, по-новому обґрунтував та логічно витлумачив засадничі й інші проблеми граматичної теорії, що посприяло розвитку граматичної думки. Запропоновані розв'язання багатьох проблем української граматики вирізняються на тлі їх традиційного подання своєю новизною, логікою та аргументованістю, що свідчить про незаперечне новаторство його вдумливих граматичних пошуків.

Мета цієї статті[2] — систематизувати основні вияви новизни граматичної теорії І.Р. Вихованця, з'ясувати сутність нових трактувань проблем традиційної граматики української мови, запропонованих новаторських ідей і створених на їхній основі семантико-синтаксичних класифікацій та несуперечливих авторських концепцій.

Новизна граматичних досліджень І.Р. Вихованця багатовимірна та широкоаспектна, але найважливіше те, що вона послідовно уґрунтована на об'єднавчій ідеї функціоналізму[3]. Узагальнення та систематизація незаперечних здобутків цих досліджень дали підстави виокремити 20 основних виявів новаторства його граматичної теорії:

1. І.Р. Вихованець випрацював концептуальні засади **функціональної** (тепер — **функційної) граматики**, заснованої на принципі «від змісту до форми», «від значення до функції», умотивував переваги семантико-граматичного підходу до вивчення синтаксичних та морфологічних одиниць над формально-граматичним підходом, який тривалий час використовували у традиційній граматиці української мови. Згодом її трансформував у **функціонально-категорійну** (тепер — **функційно-категорійну**) **граматику** (Вихованець, 1996, с. 177—181).

2. Замість двокомпонентної традиційної граматичної системи, що охоплювала морфологічну та синтаксичну підсистеми, обґрунтував із позицій категорійности виокремлення **трикомпонентної граматичної системи**, що об'єднала три підсистеми з властивими їм одиницями, категоріями, функціями, та розташував їх за новою функційною ієрархією: синтаксис, морфологія, словотворення (Вихованець, 1996, с. 172). Теоретичні засади трикомпонентної функційно-категорійної граматики І.Р. Вихованець виклав у доповіді на III конгресі Міжнародної асоціації україністів у м. Харкові 1996 року.

3. Семантико-граматичний підхід використав до класифікації одиниць мови, за якого їх поділив на класи відповідно до того, як вони виявляють

---

[2] Статтю написано на основі доповіді, виголошеної на засіданні круглого столу, присвяченого 90-річчю від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Івана Романовича Вихованця.

[3] Саме цим терміном спочатку послуговувався І.Р. Вихованець, далі замінив його на *функційність*.

набір різнорідних критеріїв: *семантичний* у трьох вимірах, *синтаксичний* у двоярусній інтерпретації, *морфологічний*, що охопив усю сукупність граматичних категорій і парадигм, а також *логічний* і *словотвірний* як допоміжні. Це вможливило замінити традиційну класифікацію частин мови, у якій їх подавали в одній площині, ієрархізованою системою, що об'єднала чотири класи повнозначних слів (іменник і дієслово — центральні, прикметник і прислівник — периферійні), нечастиномовні службові слова-морфеми (чотири типи аналітичних синтаксичних морфем із різними функціями — прийменник, сполучник, частки, зв'язки) та нечастиномовні слова-речення (вигуки-речення, звуконаслідувальні слова-речення та частки-речення) (Вихованець, 1980, с. 10, 16—24; Вихованець, 1988, с. 15—19, 23—40). Заперечив частиномовний статус числівників. Кількісні числівники за подібністю до флексійних виразників категорії числа іменників кваліфікував як лексичні морфеми (Вихованець, 1988, с. 32—34), але згодом витлумачив їх як своєрідну частину мови, частиномовну морфологічну периферію (Вихованець, Городенська, 2004, с. 151). Не надав традиційного частиномовного статусу займенникам, оскільки за семантичними, синтаксичними та морфологічними ознаками вони дублюють іменники, прикметники, прислівники та числівники, на підставі чого їх виокремив у підкласи займенникових іменників (у складі іменника), займенникових прикметників (у складі прикметника), займенникових прислівників (у складі прислівника), займенникових числівників (у складі числівника) (Вихованець, Городенська, 2004, с. 184—185; Вихованець, 2017, с. 225—251, 297—317, 361—363, 497—504).

4. Відповідно до засад своєї гетерогенної класифікації частин мови створив **концепцію транспозиції** (переходу) однієї частини мови в іншу, яка принципово відрізняється за трьома ознаками від традиційного трактування міжчастиномовних переходів: 1) функційною (синтаксичною) зумовленістю — уживанням слова певної частини мови в не типовій для нього синтаксичній позиції, що свідчить про надання синтаксису визначальної ролі в цьому процесі; 2) виділенням трьох ступенів переходу — синтаксичного, морфологічного та семантичного; 3) розмежуванням повного і неповного переходу частин мови у структурі української мови. На підставі цих ознак виокремив такі різновиди: 1) синтаксичну, морфологічну та семантичну субстантивацію; 2) синтаксичну, морфологічну та семантичну вербалізацію; 3) синтаксичну, морфологічну та семантичну ад'єктивацію; 4) синтаксичну і морфологічну адвербіалізацію (Вихованець, 1988, с. 19—23; Вихованець, Городенська, 2004, с. 26—28; Вихованець, 2017, с. 45—47).

5. У теорії відмінків функційно-категорійного спрямування обґрунтував потребу обов'язково розмежовувати «три граматичні величини: 1) **відмінок** як **граматичну категорію**, що протиставляється іншим граматичним категоріям і являє собою сукупність однорідних взаємопротиставлених граматичних значень (відмінкових грамем) і рядів форм; 2) **відмінок** як **грамему**, тобто компонент граматичної категорії відмінка; 3) **відмінкову форму** як засіб вираження не тільки відмінкових, а й невідмінкових значень» (Вихованець, Городенська, 2004, с. 55). Перші дві величини визнав неподільною

єдністю семантико-синтаксичної функції і відмінкової форми (там само, с. 57). Крім цього, запропонував замість так званого загального значення відмінкової грамеми ввести поняття категорійного відмінкового значення, яке вказує на семантику відношень, а саме на відношення іменника до інших компонентів (предикатів) речення, і поширене «на відмінок як граматичну категорію в усій сукупності його функціонування, до того ж тільки у сфері субстанціональності (значення предметності) як визначальної частиномовної ознаки іменника» (там само, с. 56). У зв'язку із цим доповненням відмінкову систему уґрунтував «на трьох різновидах значень: 1) **категорійному значенні**, що характеризує відмінок як граматичну категорію в її протиставленні іншим граматичним категоріям; 2) **первинному значенні** відмінка як грамеми, що вказує на призначення кожного відмінка, його семантико-синтаксичну спеціалізацію у структурі відмінкової системи; 3) **вторинних значеннях** окремого відмінка, не типових для нього як спеціалізованого граматичного елемента, але таких, що перебувають у межах значення субстанціальності» (там само).

6. Семантико-граматичний підхід застосував також до витлумачення статусу багатьох узвичаєних граматичних категорій повнозначних частин мови. Зокрема, іменниковій **категорії відмінка** іменника, традиційно кваліфікованій як граматична (морфологічна), надав **статусу морфолого-синтаксичної категорії** на підставі того, що вона тісно пов'язана з морфологічною, формально-синтаксичною та семантико-синтаксичною структурами мови (там само, с. 54). У виділенні категорії відмінка іменників відмовився від вузького морфологізму і сформував відмінки за комплексним критерієм — семантичною, синтаксичною та морфологічною ознаками (Вихованець, 1987, с. 60; Вихованець, Городенська, 2004, с. 57, 62), що дало змогу виокремити кожен відмінок на підставі властивих йому первинної (суто відмінкової) і вторинних індивідуальних семантико-синтаксичних функцій та формально-синтаксичних ознак, переглянути традиційну систему відмінків і запропонувати спочатку шестиформну (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, кличний) відмінкову систему української мови (Вихованець, 1987, с. 58—62), а згодом — семиграмемну (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний). Примітною рисою цих класифікацій є, по-перше, обґрунтування самостійного статусу кличного відмінка на основі його трьох семантико-синтаксичних функцій і співвідносних із ними формально-синтаксичних ознак, а саме: 1) первинної семантико-синтаксичної функції адресата — потенційного суб'єкта дії, з якою корелює його первинна формально-синтаксична функція підмета; 2) вторинної семантико-синтаксичної функції акцентованого адресата — нейтралізованого потенційного суб'єкта дії, з якою співвідносна формально-синтаксична функція другорядного члена (детермінанта); 3) вторинної семантико-синтаксичної функції ідентифікації, на рівні якої кличний відмінок виконує функцію опосередкованого другорядного члена речення (Вихованець, Городенська, 2004, с. 77—78); по-друге, спростування самостійного статусу місцевого відмінка в першій класифікації, «оскільки до нього

не застосовний комплексний критерій у трьох вимірах» (Вихованець, 1987, с. 60), він хоч і «має набір поверхневих засобів вираження, але не виявляє функційного навантаження, семантично нейтралізований поєднуваними з ним прийменниками» (там само, с. 60—61). У другій класифікації (як бачимо з поданого вище переліку відмінків) І.Р. Вихованець повернув до відмінкової системи місцевий, хоч і застеріг що «не всі його вживання стосуються власне-відмінкового функціонування», зумовленого «семантико-синтаксичною валентністю предиката й пов'язаного з надкатегорією субстанціональності (предметності)» (Вихованець, Городенська, 2004, с. 79). Попри це визначив підстави для надання місцевому відмінкові самостійного статусу: це — наявність первинної семантико-синтаксичної функції статичної локалізації при дієсловах на зразок *бути, перебувати, стояти, сидіти, лежати* та первинної формально-синтаксичної функції придієслівного керованого другорядного члена речення (там само, с. 80). Навколо неї згрупував вторинні семантико-синтаксичні і співвідносні з ними формально-синтаксичні функції, до яких зарахував семантико-синтаксичну функцію динамічної локалізації та інструментальну семантико-синтаксичну функцію і їхній спільний формально-синтаксичний корелят — функцію придієслівного керованого другорядного члена речення; об'єктну семантико-синтаксичну функцію, співвідносну з формально-синтаксичною функцією придієслівного сильнокерованого другорядного члена речення та суб'єктну семантико-синтаксичну функцію з локативними відтінками, на рівні якої місцевий відмінок виконує вторинну формально-синтаксичну функцію лівобічного валентно поєднаного другорядного члена речення (там само, с. 80—81).

7. Визначив ієрархію відмінків української мови на підставі різного граматичного рангу їхніх грамем. У відмінковій системі вирізнив чотири сфери: 1) **центральну** (центр, ядро), яку формують називний і знахідний відмінки; 2) **напівцентральну**, структуровану родовим відмінком; 3) **напівпериферійну**, яку заповнює давальний відмінок; 4) **периферійну**, до якої ввійшли орудний, місцевий та кличний відмінки (Вихованець, 1987, с. 62—155; Вихованець, Городенська, 2004, с. 57—59, 63—82). Належність відмінків до цих сфер умотивував використанням їх на рівні первинної функції у структуруванні найважливіших семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних позицій простого речення, а також у доповненні окремих позицій невідмінковими семантичними нашаруваннями (Вихованець, Городенська, 2004, с. 58).

8. Уперше обґрунтував виділення серед дієслівних категорій **міжрівневої семантико-синтаксичної категорії валентности**, з'ясував її зв'язок із трьома рівнями мови — лексичним, синтаксичним та морфологічним (Вихованець, 1988, с. 108). Залежно від семантичної здатности опорних дієслів поєднуватися з певною кількістю непредикатних аргументів відповідної якости визначив шість їхніх валентних класів: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти- та шестивалентні дієслова (там само, с. 112—115).

9. Логічно впорядкував систему граматичних категорій дієслова. За ступенем відбиття його семантико-граматичної природи їх поділив на **власне-дієслівні**, самостійні, визначальні (категорії часу та способу) і **невласне-**

дієслівні, похідні (категорії особи, числа та роду), що не пов'язані із семантикою дієслова, є наслідком його функційного зв'язку з іменником. Обґрунтував новий статус **категорії виду** дієслова — як **центрально-периферійної власне-дієслівної категорії мішаного (словозмінно-словотвірного) типу** (Вихованець, 1988, с. 91), безпідставність виділення дійсного способу, тому що це породило парадоксальне співвідношення двох категорій: категорія часу є і самостійною граматичною категорією, що реалізується у грамемах теперішнього, минулого та майбутнього часу, і несамостійною, бо входить до категорії способу, збігаючись із грамемою дійсного способу (там само, с. 95). Саме тому І.Р. Вихованець вилучив грамему дійного способу зі складу категорії способу, унаслідок чого вона стала двочленною категорією, ґрунтованою на опозиції грамем умовного та наказового способу, а її семантичний зміст становить відношення дій, процесів та станів до дійсности з погляду мовця (там само, с. 95—98).

10. Заперечив традиційний граматичний характер категорій перехідности / неперехідности та стану дієслова на тлі використання трьох підсистем граматики — синтаксису, морфології та словотвору. Їх кваліфікував як **міжрівневі морфолого-словотвірно-синтаксичні категорії**, бо вони поєднують властивості цих підсистем, тобто пов'язані з власне-синтаксичними, власне-морфологічними та власне-словотвірними категоріями (там само, с. 89—91). Кардинальних змін зазнала концепція категорії стану дієслова, а саме: спростовано її морфологічний характер, оскільки трансформація речень із дієсловами активного стану в речення з дієсловами пасивного стану і навпаки зосереджена у словотворі та синтаксисі, адже у процесі такої трансформації відбувається перетворення дієслівного предиката дії на предикат результативного стану, що є наслідком виконання дії, тобто маємо лексичну деривацію в її модифікаційно-транспозиційному різновиді (там само, с. 90—91). Відповідно до цього скоригував **парадигму конструкцій пасивного стану**: з неї вилучив речення із присудком, вираженим дієсловом недоконаного виду з постфіксом *-ся*, який традиційно вважали типовим засобом творення пасивних форм до перехідних дієслів недоконаного виду. Обґрунтував зміну тим, що в синтаксичній системі української мови такі пасивні конструкції, на противагу іншим слов'янським мовам, опинилися на крайній периферії. Саме тому пасивним корелятом до перехідного дієслова визнав предикативно вжитий пасивний дієприкметник доконаного або недоконаного виду, який кваліфікував як аналітичне синтаксичне дієслово зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії (Вихованець, Городенська, 2004, с. 242—243).

11. На підставі вияву дієслівними утвореннями семантико-синтаксичних ознак скоригував **обсяг дієслівної лексеми**. Із традиційної п'ятикомпонентної системи (дієвідмінюване дієслово, дієприкметник, дієприслівник, інфінітив, предикативні (присудкові) форми на *-но, -то*) вилучив дієприслівник, оскільки обставинні прислівники виконують роль детермінантного другорядного члена речення і їм не властиві дієслівні категорії часу та способу. Типовим, основним дієслівним утворенням визнав дієвідмінювані форми, до них при-

лягають інфінітив та предикативні форми на *-но, -то* (до речі, заперечив традиційне трактування інфінітива як вихідної форми дієслова), передусім за семантикою та синтаксичним використанням. Нетиповим дієслівним утворенням назвав лише аналітичні дієприкметникові форми, оскільки вони передають результативний стан, уживані в позиції дієслівного присудка, у яку вони потрапляють за допомогою морфем-зв'язок. Синтетичні форми дієприкметника зарахував до прикметників, тому що вони виражають значення дії та стану у присубстантивній позиції, що є типовою для прикметника.

12. Істотно поглибив **теорію синтаксичних зв'язків**. Уніс зміни до системи синтаксичних зв'язків у простому, простому ускладненому та складному реченнях, скоригував типи та форми деяких синтаксичних зв'язків. Зокрема, зв'язок узгодження між підметом і присудком, що його виділяли традиційно, замінив на **предикативний** (у формі **взаємозалежної координації**), за якого поєднувані ним два компоненти однаково передбачають один одного (Вихованець, 1992, с. 23—24; Вихованець, 1993, с. 23—25, 34—35). Це спричинило виокремлення чотирьох (замість трьох) форм синтаксичних зв'язків між членами речення: координацію, керування, узгодження, прилягання (Вихованець, 1993, с. 34).

Керування — форму підрядного прислівного зв'язку витлумачив як семантично зумовлену здатність опорного слова (дієслова, предикативного якісного прикметника та предикативного означального прислівника) поєднуватися із залежними словами в певній формі на противагу традиційному формальному поєднанню переважно дієслів із відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами (там само, с. 36).

Умотивував виокремлення у структурі підрядного зв'язку такого його різновиду, як **підрядний опосередкований зв'язок**, що є наслідком згортання одного простого речення (тотожних лексичних елементів) у залежний опосередкований компонент простого ускладненого речення (Вихованець, 1992, с. 28). Ним поєднані синтаксично нерівноправні члени речення, «один з яких (залежний) підпорядкований опорному... і через його посередництво співвідноситься з третім членом або цілим предикативним ядром, щодо якого координуються семантико-синтаксичні функції опорного й залежного компонентів...» (Вихованець, 1993, с. 26).

Підрядний зв'язок поділив на **прислівний**, який має дві специфічні для нього форми реалізації — керування та узгодження — і поширений на речення та словосполучення, і **детермінантний підрядний зв'язок**, що поєднує детермінантну підрядну частину з головною частиною складнопідрядного речення та детермінантні члени речення (детермінанти) із предикативним ядром (підметово-присудковою основою) простого речення (Вихованець, 1992, с. 24—25; Вихованець, 1993, с. 25—26).

У складнопідрядних реченнях займенниково-співвідносного типу виокремив особливий різновид прислівного підрядного зв'язку — **прислівно-кореляційний підрядний зв'язок**, яким відносне займенникове слово або сполучник поєднує їхню підрядну частину зі співвідносним займенниковим словом у головній частині (Вихованець, 1993, с. 336—337).

На периферії системи синтаксичних зв'язків виділив **подвійний синтаксичний зв'язок**, що є наслідком «об'єднання двох або й більше елементарних простих речень в одне речення просте ускладнене» (там само, с. 33) і «наявний у складних присудкових структурах, де підмет перебуває з присудковими двома компонентами в подвійному предикативному зв'язку», тому його позицію визначаємо як щодо першого, так і щодо другого компонента присудка (Вихованець, 1992, с. 28). Конкретно окреслив морфологічне наповнення цих компонентів: перший виражений особовими формами повнозначного дієслова, що означає рух (*іти, ходити, брести, бігти, мчати* і под.) чи перебування в певному стані (*сидіти, лежати, стояти, працювати* та ін.), другий — здебільшого прикметником (власне-прикметником, дієприкметником, числівниковим порядковим прикметником, займенниковим прикметником) (там само, с. 28—29).

Диференціював синтаксичні зв'язки **від напрямку синтаксичної залежності**: за двобічним напрямком залежности виокремив предикативний зв'язок, або взаємозв'язок, за однобічним, односпрямованим — підрядний зв'язок, без залежности — сурядний зв'язок. Крім цих типів синтаксичних зв'язків виділив також на основі подвійної залежности другорядного члена від опорних членів речення факультативний опосередкований підрядний зв'язок, а на основі залежности компонента від двох компонентів різної функційної природи — подвійний синтаксичний зв'язок (там само, с. 23).

13. Обґрунтував інший, ніж був у російському мовознавстві, підхід до виокремлення на підставі подвійного підрядного зв'язку **дуплексива** — члена речення, вираженого предметним іменником (а не предикативним означенням!) і пов'язаного з двома предикатами — дієслівним і прикметниковим (дієприкметниковим). У концепції І.Р. Вихованця дуплексив найтиповіше представлений називним відмінком у функції підмета у простому ускладненому реченні, тому що він «оформляє складні за формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною природою компоненти речення, що перебувають у подвійних синтаксичних зв'язках із членованим (подвійним) присудком» (там само, с. 89). Другою конструкцією, де може бути дуплексив, є просте ускладнене речення як наслідок згортання вихідних речень із різними формально-синтаксичними та семантико-синтаксичними відношеннями. Він має тут форму знахідного відмінка і «стоїть у формально-синтаксичній позиції прислівного сильнокерованого другорядного члена речення і позиції взаємопов'язаного з вторинним присудком вторинного підмета» (там само, с. 90). Позицію присудка, який керує знахідним відмінком, звичайно заповнюють дієслівні предикати дії, а позицію вторинного присудка, взаємопов'язаного із знахідним, — прикметникові або дієприкметникові предикати стану. Компонент у формі знахідного відмінка, залежний від предиката дії, виражає значення об'єкта дії, а від прикметникового або дієприкметникового предиката стану — значення суб'єкта стану (там само, с. 91).

14. Істотно розширив обсяг традиційної парадигми **двоскладних речень**. Обґрунтував зарахування до неї: 1) **двоскладних речень** із лексично не вира-

женим (нульовим) підметом у формі першої та другої особи займенникових іменників та лексично вираженим дієслівним простим присудком у формі першої і другої особи теперішнього та майбутнього часу, а також наказового способу (традиційні — односкладні означено-особові речення); 2) **двоскладних речень** із лексично не вираженим (нульовим) підметом та лексично вираженим дієслівним простим присудком у формі третьої особи множини теперішнього й майбутнього часу та у формі минулого часу множини (традиційні — односкладні неозначено-особові речення); 3) **двоскладних речень** із лексично не вираженим (нульовим) підметом та з лексично вираженим дієслівним простим присудком у формі другої особи однини (рідше — множини) теперішнього та майбутнього часу й наказового способу (традиційні — односкладні узагальнено-особові речення) (Вихованець, 1993, с. 95); 4) **двоскладних речень** із підметом у формі родового відмінка та числівниковим складеним присудком, співвідносним із предикатом кількости (Вихованець, 2017, с. 101); 5) **двоскладних речень** із підметом у формі кличного відмінка, що виражає значення акцентованого суб'єкта дії (стану) — потенційного виконавця дії чи носія стану (Вихованець, Городенська, 2004, с. 77; Вихованець, 2017, с. 108); 6) **двоскладних речень** із прислівниковим складеним присудком та інфінітивним підметом (Вихованець, 1993, с. 96). У зв'язку із цим розширенням зазнала змін класифікація **односкладних речень**. У ній виокремлено: 1) **односкладні дієслівні речення**, до яких зараховано безособові (одноособові), головний член яких виражений безособовими (одноособовими) дієсловами, сполукою інфінітива безособових дієслів та допоміжних фазових і модальних невласне-зв'язкових дієслів, предикативними формами на *но-, -то*, поєднаними із формами власне-зв'язки *бути*; 2) **односкладні інфінітивні речення** із простим інфінітивним головним членом без частки *би (б)* і з нею та зі складеним інфінітивним головним членом, вираженим інфінітивом і допоміжними модальними словами та зв'язкою *бути* в певній формі; 3) **односкладні іменникові речення** із простим головним членом у формі називного відмінка, складеним головним членом, вираженим кількісно-іменниковою сполукою, та вокативні речення із простим головним членом у формі кличного відмінка; 4) **односкладні прислівникові речення** зі складеним головним прислівниковим членом (там само, с. 98—100).

15. Випрацював **теоретичні засади семантичного синтаксису** — нового напрямку в розвитку синтаксичної науки, що принципово відрізнялися від засад, що їх створили закордонні дослідники. Зокрема, він обґрунтував структуру семантично елементарного речення як сукупности одного предиката і набору непредикатних аргументів, зумовлених його значенням, виділив семантичні типи предикатів і непредикатних аргументів, сформував типи семантично елементарних речень із предикатами дії та предикатами стану (Вихованець, 1983, с. 25—98), запропонував типологію предикатів (предикатних синтаксем) елементарного речення, до якої зарахував предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якости, локативні предикати, предикати кількости, а також типологію субстанціональних (субстанційних) синтаксем, що охопила різновиди суб'єктної та об'єктної синтаксем, адре-

сатну, інструментальну, локативну синтаксеми, і вторинних предикатних синтаксем, серед яких темпоральна, причинова, цільова, допустова, умовна, відповідности / невідповідности та ін. (Вихованець 1992, с. 93—155). Його типологія предикатів, непредикатних і предикатних синтаксем відрізнялася від тих, що їх запропонували російські та європейські лінгвісти. У системі складного речення, подібно до простого, розмежував та послідовно використав формально елементарні складні речення і семантично елементарні складні речення, а також формально неелементарні складні речення і семантично неелементарні складні речення (Вихованець, 1993, с. 209—301).

16. Витлумачив **речення як основну та багатовимірну синтаксичну одиницю-конструкцію**, функціонування якої запропонував вивчати в чотирьох аспектах: 1) власне-синтаксичному; 2) семантико-синтаксичному; 3) власне-семантичному (глибинному синтаксичному); 4) власне-комунікативному (Вихованець, 1983, с. 7). Визначив завдання для кожного з них. Вивчення речення у **власне-синтаксичному** аспекті — це встановлення синтаксичних зв'язків і виділюваних на їхній основі членів речення — головних, другорядних та опосередкованих другорядних; у **семантико-синтаксичному** — це пізнання диференційних семантико-синтаксичних відношень і виділюваних на їхній основі синтаксем, що «відбивають специфіку з'єднання змісту і форми компонентів у конкретній мові»; у **власне-семантичному** — це виокремлення компонентів-семантем, до яких належать семантичні предикати і залежні від них аргументи (непредикатні імена); у **власне-комунікативному** — це функціонування речення в тексті, тобто його актуальне членування (там само, с. 7—8). Відповідно розмежував чотири структури речення: формально-граматичну (власне-синтаксичну, поверхневу), семантико-синтаксичну, власне-семантичну (глибинну) та власне-комунікативну, кожна з яких була об'єктом дослідження учнів та послідовників І.Р. Вихованця. Та найширше, найдокладніше, найглибше у 80—90-х роках XX ст. було досліджено семантико-синтаксичну структуру речень з усіма типами семантичних предикатів.

17. Створив логічно впорядковану **класифікацію складнопідрядних речень**, у якій за диференційними формально-синтаксичними та семантико-синтаксичними ознаками (характером підрядного зв'язку, специфікою засобів вираження підрядного зв'язку та сукупністю семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами) виокремив: 1) **складнопідрядні речення з детермінантними підрядними частинами** (часові, причинові, мети, умови, допустові, наслідкові, порівняльні, місця (у яких підрядна частина приєднана до головної за допомогою сполучних слів *де, куди, звідки* та ін.), відповідности); 2) **складнопідрядні речення із прислівними підрядними частинами**: а) зумовленими валентністю предиката головної частини (з'ясувально-об'єктні, порівняльно-об'єктні, локативні придієслівні, сформовані дієсловами просторового поширення та дієсловами руху); б) валентно не зумовленою приіменниковою атрибутивною частиною; 3) **складнопідрядні речення займенниково-співвідносного типу** симетричної та асиметричної структури; 4) **складнопідрядні речення з підрядною супровідною частиною** (Вихованець, 1993, с. 313—340).

18. Для складносурядних речень визнав таку формальну ознаку, як сполучниковий і безсполучниковий зв'язок предикативних частин, що послугувало підставою виокремити сполучникові і безсполучникові складносурядні речення (там само, с. 301—306). За здатністю виражати / не виражати семантико-синтаксичне відношення між сурядними частинами сполучникові складносурядні речення поділив на **речення з асемантичними єднальними сполучниками**, які лише поєднують сурядні частини, указуючи на часові, причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення, і **складносурядні речення із семантичними сполучниками** (зіставними, протиставними, розділовими, приєднувальними та градаційними) (там само, с. 301—304).

19. Сформував на синтаксичних засадах **словотвірні категорії іменників і прикметників**. Словотвірні категорії суфіксальних іменників уґрунтував на структурах реченнєвого плану — різних типах семантично елементарних речень (словотвірні категорії непредикатного характеру суб'єкта дії, суб'єкта стану, знаряддя дії (інструменталя), локатива), та на структурах плану словосполучення, утворених з аргумента і супровідного предиката (словотвірні категорії супровідно-предикатного характеру: збільшености, зменшености, збірности, одиничности) (Вихованець, 2017, с. 190—195). Словотвірні категорії похідних прикметників визнав наслідком модифікації (конкретизації) та заступання прикметниковими суфіксами і префіксами предикатних знаків (супровідних предикатів), серед яких словотвірна категорія недостатнього ступеня вияву ознаки, словотвірна категорія надмірної інтенсивности ознаки, словотвірна категорія суб'єктивної оцінки якости, словотвірна категорія протилежности. Крім них, виокремив прикметникову словотвірну категорію морфологічної ад'єктивації, самостійні суфікси, префікси-прийменники і суфікси якої морфологічно оформляють ад'єктивну синтаксичну транспозицію. Для префіксально-суфіксальних прикметників, утворених унаслідок такої синтаксико-словотвірної транспозиції, сформував п'ять словотвірних категорій: категорію присвійности, категорію локативної атрибутивности, категорію темпоральної атрибутивности, категорію порядковости, категорію ад'єктивної синтаксичної деривації. Із прикметниковим словотвором пов'язав міжрівневу (морфолого-синтаксико-словотвірну) категорію ступенів порівняння прикметників (Вихованець, 2005, с. 130—134; Вихованець, 2017, с. 276—283).

20. Зініціював формування на нових функційних засадах окремого напрямку — **граматичної лексикографії**, випрацював концепцію граматичного словника української мови, яку апробував на матеріалі прийменників (Вихованець, 2004, с. 30—36). Її використано для укладання граматичного словника сполучників (Городенська, 2007).

Це зовсім не повний перелік нових розв'язань проблем граматики, запропонованих наукових ідей, створених концепцій та класифікацій. Проте незаперечним є одне: усі зреферовані проблеми та ідеї, концепції та класифікації були спрямовані на те, аби поставити суперечливо чи непослідовно потрактовані у традиційній українській граматиці питання та проблеми на чіткішу **логічну основу**, послідовно застосувати **нові засадничі критерії**, створити **несуперечливу граматичну теорію**. Іван Романович Вихованець досяг

цієї мети. Тому в українському мовознавстві вважаємо його граматистом-теоретиком і граматистом-новатором, одним із найвидатніших українських граматистів II половини XX — початку XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

Вихованець І.Р. (1980). *Прийменникова система української мови.* Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1983). Семантична структура елементарного речення. Семантична структура складного речення. І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський, *Семантико-синтаксична структура речення* (с. 25—98). Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1987). *Система відмінків української мови.* Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1988). *Частини мови в семантико-граматичному аспекті.* Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1992). *Нариси з функціонального синтаксису.* Київ: Наукова думка.

Вихованець І.Р. (1993). *Граматика української мови. Синтаксис.* Київ: Либідь.

Вихованець І. Р. (1996). Принципи категорійної граматики української мови. *III Міжнародний конгрес україністів* (26—29 серпня 1996 р.). *Мовознавство* (с. 177—181). Харків.

Вихованець І. (2002). Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? *Актуальні проблеми українського словотвору* (с. 13—18). Івано-Франківськ: Плай.

Вихованець І. (2004). Концепція «Граматичного словника української мови (Прийменники)». *Українська мова, 3*, 30—36.

Вихованець І., Городенська К. (2004). *Теоретична морфологія української мови.* Київ: Універс. вид-во «Пульсари».

Вихованець І. (2005). Словотвірні категорії прикметника в сучасній українській мові. *Лінгвістика, 1*, 130—134. Херсон: Вид-во ХДУ.

Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. (2017). *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Городенська К. (2007). *Граматичний словник української мови. Сполучники.* Херсон: Вид-во ХДУ.

Статтю отримано 01.12.2025

REFERENCES

Horodenska, K. (2007). *Grammar Distionary of the Ukrainian language. Conjunctions.* Kherson: Vyd-vo KhDU (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1980). *Pronunciation system of the Ukrainian language.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1983). Semantic structure of elementary sentence. Semantic structure of complex sentence. I.R. Vykhovanets, K.H. Horodenska, V.M. Rusanivskyi, *Semantic-syntactic structure of sentence* (pp. 25—98). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1987). *System of cases of Ukrainian language.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1988). *Parts of speech in the semantic-grammatical aspect.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1992). *Essays of the functional syntax of the Ukrainian language.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1993). *Grammar of the Ukrainian language. Syntax.* Kyiv: Lybid (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (1996). Principles of categorical grammar of the Ukrainian language. *III International Congress of Ukrainianists* (August 26—29, 1996). *Movoznavstvo* (pp. 177—181). Kharkiv (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R. (2002). Morphological categories? Word building? Or grammatical inter-level? *Current issues in Ukrainian word formation* (pp. 13—18). Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).

Vykhovanets, I. (2004). Concept of the "Grammatical Dictionary of the Ukrainian language (Prepositions)". *Ukrainian language, 3*, 30—36 (in Ukrainian).

Vykhovanets, I., & Horodenska, K. (2004). *Theoretical morphology of the Ukrainian language*. Kyiv: Univers. vyd-vo "Pulsary" (in Ukrainian).

Vykhovanets, I. (2005). Word-forming adjective categories in the modern Ukrainian language. *Linguistics, 1*, 130—134. Kherson: Vyd-vo KhDU (in Ukrainian).

Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., & Sokolova, S.O. (2017). *Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

Received 01.12.2025

Kateryna Horodenska, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head in the Department of Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: k.horodenska70@meta.ua
https://orcid.org/0000-0003-2638-9037

GRAMMATICAL THEORY OF I.R. VYKHOVANETS: TRADITION AND INNOVATION

The article describes the innovative ideas of Ivan Vykhovanets, which served as a theoretical and methodological basis for the creation of functional and functional-categorical grammar of the Ukrainian language. The main manifestations of innovation are systematized in its three subsystems, namely functional morphology, functional syntax, and functional word formation.

The developed semantic and syntactic classifications of parts of speech, functional words-morphemes and words-sentences, grammatical (morphological and word-formation) categories, simple two-syllable and one-syllable, complex and compound sentences were evaluated. The novelty of the interpretation of the category of case and the hierarchy of cases in the Ukrainian language, the author's interpretations of traditional grammatical categories of the verb (type, mood, transitivity/ intransitivity, state) are clarified. Such a significant change is highlighted as the adjustment of the paradigm of passive constructions, from which Ivan Vykhovanets removed sentences with a predicate expressed by an imperfective verb with the postfix *-ся*, since in the syntactic system of the Ukrainian language such passive constructions, in contrast to other Slavic languages, have ended up on the extreme periphery.

A logically ordered four-component composition of verbal formations united by the concept of "verbal lexeme" is presented, and the removal of the adverb from the five-component traditional composition is motivated.

The advantages of a well-founded three-stage transposition of parts of speech over traditional interpart-of-speech transitions are noted.

The significant contribution of Ivan Vykhovanets to the development of the theory of syntactic relations, the formation of the foundations of semantic syntax, the creation of the concept of a sentence as a multidimensional syntactic unit-construction, and the syntactic interpretation of word-forming categories of nouns, adjectives, and verbs is highlighted.

Keywords: *grammatical theory, innovation, functional approach, semantic-syntactic approach, functional grammar, functional-categorical grammar, grammatical categories, word-formation categories, semantic syntax, grammatical lexicography.*

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.16'373.611

Л.П. ГНАТЮК, доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бульв. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
E-mail: lidahnatjuk@knu.ua
https://orcid.org/0000-0002-8318-3900

ДЕРИВАЦІЙНІ ГНІЗДА У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЇХНЬОГО СЛОВОТВІРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Рецензія на: *Деривациона гнезда у словенским језицима: системност творбене продуктивности. XVII Међународни конгрес слависта (Париз, 25—30.VIII.2025).* Тематски блок (180 стр.).

Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2025.

Комісія зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів підготувала до XVII Міжнародного з'їзду славістів, який відбувся в Парижі (25—30 серпня 2025 р.), тематичний блок «Дериваційні гнізда у слов'янських мовах: системність словотвірної продуктивності». Доповіді членів Комісії опубліковано в Белграді (2025) у збірнику за редакцією проф. Белградського університету Райни Драгичевич, голови Комісії і організатора цього тематичного блоку. У ньому взяло участь 8 членів Комісії: доктор Райна Драгичевич (Белград, Сербія), доктор Цветанка Аврамова (Софія, Болгарія), доктор Ніколь Яночкова (Братислава, Словаччина), доктор Л.П. Кислюк (Київ, Україна), доктор О.І. Коряковцева (Седльце, Польща), академік О.О. Лукашанець (Мінськ, Білорусь), доктор Магдалена Пастух (Катовіце,

Цитування: Гнатюк Л.П. (2025). Дериваційні гнізда у слов'янських мовах як джерело вивчення їхнього словотвірного потенціалу. [Рецензія на: *Деривациона гнезда у словенским језицима: системност творбене продуктивности. XVII Међународни конгрес слависта (Париз, 25—30.VIII.2025).* Тематски блок]. *Українська мова, 4* (96), 87—94.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

Польща), доктор Ірена Страмлич-Брезник (Марибор, Словенія). Вони підготували доповіді на матеріалі болгарської, польської, сербської, словацької, словенської, української, білоруської та російської мов.

Тема блоку — надзвичайно актуальна і важлива для сучасної лінгвістики. Райна Драгичевич у вступному слові наголосила на тому, що дослідники, які брали участь у тематичному блоці, ставили за мету виявити типи системности у словотвірних гніздах і порівняти особливості утворення словотвірних ланцюжків у різних слов'янських мовах, що дало змогу отримати повніше уявлення про найважливіші закономірності словотворення у слов'янських мовах (с. 9).

Збірник відкриває стаття Цветанки Аврамової «Про деякі суперечливі питання щодо розміщення слів у словотвірному гнізді», присвячена проблемі відношень похідности й мотивації між членами словотвірного гнізда. Визнаючи, що в лінгвістів немає єдиної думки з приводу трактування понять «похідність» і «мотивація», авторка застерігає, що деривація і мотивація невіддільні одна від одної. Наголошуючи на аксіоматичності відомого принципу, відповідно до якого мотивоване / похідне слово повинне бути формально й семантично пов'язаним з іншою — тією самою — спільнокореневою лексемою, дослідниця звертає увагу на те, що у процесі словотвірного аналізу деяких типів слів у слов'янських мовах цієї вимоги не завжди дотримуються, коли виводять похідне з одного мотивувального слова за формою, а з іншого — за семантикою.

Цветанка Аврамова проаналізувала це явище на прикладі абстрактних іменників, які у слов'янських мовах закінчуються на **-ств(о)//-ství/-(с)tví//-ství(o)/-(c)tv(o)**. За формою такі субстантиви співвідносяться як з іменниками на позначення осіб, так і з відносними прикметниками, утвореними від цих іменників, напр.: болгарське *градинарство, епикурейство, лихварство, майчинство;* російське *директорство, нищшеанство, отцовство;* чеське *holičstvн, mateřstvн, vdovství;* словацьке *bačovstvo, dobráctvo, rodičovstvo* і т. ін.

Щоб уникнути невідповідности між формальною і семантичною мотивацією, дослідниця надає перевагу семантичному підходу: ідучи від значення до форми, вона робить висновок, що ці абстрактні іменники як за семантикою, так і за формою мотивовані іменниками переважно на означення осіб. Авторка статті звертає увагу на те, що дехто зі славістів виводить такі похідні і від відносних прикметників, і від іменників, а іноді вдається і до паралельної мотивації. Якщо проаналізуємо українські іменники на **-ств(о)**, які співвідносяться і з іменниками на позначення осіб, і з відносними прикметниками, утвореними від цих субстантивів, то виявимо, що одні з таких іменників мотивовані іменниками (*геройство, лихварство, шахрайство, студентство, учительство*), а інші — прикметниками (*материнство, батьківство*), що засвідчує їхня внутрішня форма. Потрібно враховувати також і множинну мотивацію, і багатозначність іменників.

Цветанка Аврамова слушно зазначила, що від правильного визначення відношень деривації та мотивації, фундаментальних для підсистеми словотворення, залежить і правильне розташування слів у словотвірному гнізді та

встановлення системних зв'язків між ними. Справді, адекватне розв'язання суперечливих питань, пов'язаних із деривацією та мотивацією, полегшило б роботу зі складання гніздових словників слов'янських мов.

Райна Драгичевич у статті «Словотвірний ланцюжок похідних у сербській мові (на матеріалі «Семантико-дериваційного словника сербської мови»)» ґрунтовно дослідила словотвірні ланцюжки соматизмів, утворені суфіксацією, покласифікувавши їх за тематичними групами. Відомо, що найрозгалуженішими в сербській мові є словотвірні гнізда іменників, які позначають частини тіла.

Дослідниця встановила, що у словотвірних гніздах соматизмів сербської мови серед похідних найбільше іменників суб'єктивної оцінки (демінутивів та аугментативів), які мають численні морфонологічні дублети, а також спільнокореневі синоніми. Вона виявила, що деривати, подані в «Семантико-дериваційному словнику сербської мови», переважно не зафіксовані в електронних корпусах сербської мови. Це означає, що названа група похідних, яка в дериваційних гніздах кількісно найбільша, водночас нестійка. Напевно, таке явище можна спостерігати й на матеріалі інших сучасних слов'янських мов. Найуживанішим демінутивним соматизмом в електронних корпусах сербської мови є *ручица* 'ручка', найчастотнішим його дублетом — *рукица*, а найуживанішим аугментативом — *ручерда* 'ручище'.

Райна Драгичевич з'ясувала, що демінутивів у сербській мові значно більше, ніж аугментативів; до того ж, демінутиви мають більше значень. Вона пояснила цю семантичну асиметрію важливістю категорії «малий» в екстралінгвістичній реальності та в мові, висунувши гіпотезу, що в первинних значеннях демінутивів переважає семантика 'малий' (а не гіпокористична), тоді як в аугментативах домінує значення зневажливости, а семантика збільшености, згрубілости — периферійна. Авторка встановила, що демінутиви соматизмів можуть мати такі значення: 1) демінутивні; 2) гіпокористичні; 3) пейоративні; 4) предметів; 5) частин рослин (фітонімів); 5) частин тіла тварин; 6) частин тіла людини; 7) людини; 8) конкретизувальні; 9) різноманітних явищ, що постали внаслідок метафори, метонімії, синекдохи, метафтонімії. Аугментативи соматизмів, на противагу демінутивам, мають менше значень, серед яких: 1) аугментативні; 2) пейоративні; 3) гіпокористичні; 4) метафоричні (переважно ґрунтовані на функціях частин тіла); 5) метонімічні (здебільшого відповідно до функцій частин тіла); 6) синекдохи (від актуалізованої частини тіла до людини загалом).

Проаналізувавши значення цих одиниць, дослідниця констатувала, що деривати зі словотвірних гнізд соматизмів, позначаючи явища, пов'язані з людьми, рослинами, тваринами та предметами, мають значний семантичний потенціал і відіграють дуже важливу роль як у дериваційних гніздах соматизмів, так і в лексичній системі сербської мови загалом. Напевно, було б цікаво в майбутньому порівняти семантику соматизмів у складі сербських та інших слов'янських фразеологізмів.

Словацька лінгвістка Ніколь Яночкова запропонувала до збірника дослідження «Відчислівникові словотвірні гнізда у словацькій мові», у якому

розвинуто і поглиблено теоретичні та практичні здобутки словацької дериватології, зокрема в царині розбудови її поняттєвого і термінологічного апарату. На матеріалі одномовних словників словацької мови авторка описала надзвичайно розгалужені дериваційні гнізда, що налічують кілька тисяч похідних, від числівників *nula, jeden/prvý, dva/druhý, tri, štyri, päť, šesť, sedem, osem, deväť, desať, sto, tisíc, milión, miliarda, bilión*. Вона виявила, що найбільше похідних у словацькій мові засвідчено від числівника *dva* (749), потім — у бік зменшення — від *jeden* (449), *desať* (426), *päť* (376), *tri* (371), *osem* (253), *sto* (250) тощо, від числівника *jeden* зафіксовано семиступеневу деривацію, від *dva* і *desať* — шестиступеневу, п'ятиступеневу — від *tri, štyri, osem*, чотириступеневу — від *nula, päť, šesť, sedem, deväť, sto, milión, miliarda*, триступеневу — від *prvý, druhý, tisíc*, двоступеневу — тільки від *bilión*. З'ясувавши, що відчислівниковим похідним властива полісемія, дослідниця зробила логічний висновок, що числівники мають значний словотвірний і семантичний потенціал.

Доцільно, на нашу думку, з'ясувати специфіку окремих сегментів числівників у словацькій мові. Ніколь Яночкова простежила, що вони виникли від відповідних праслов'янських форм. В українському мовознавстві на це звертала увагу у своєму дослідженні «Числівники в слов'янських мовах: порівняльно-історичний нарис» (Київ: Наукова думка, 2000) відома лінгвістка, одна з авторів «Етимологічного словника української мови» у 7 томах Т.Б. Лукінова.

Українська дериватологічна школа у збірнику представлена статтею Л.П. Кислюк «Динаміка словотвірного гнізда в сучасній українській мові». Спершись на здобутки української дериватології, зокрема праці Н.Ф. Клименко та Є.А. Карпіловської, вона обґрунтувала доцільність моделювання сучасного українського лексикону на рівні словотвору як сукупности гнізд різних типів: кореневих, коренево-словотвірних, словотвірних і потенційних. Проаналізувавши динамічні процеси в синхронному словотворі української мови, Л.П. Кислюк установила взаємодію відіменникових словотвірних, кореневих і коренево-словотвірних гнізд. Потужною є джерельна база дослідження: матеріал зібрано з різнотипних словників української мови кінця XX — початку XXI ст. і сучасних текстів, які демонструють активні процеси в узусі, зокрема проаналізовано ще не засвідчені й не кодифіковані в нормативних словниках інновації та контексти їх уживання.

Динаміку словотвірних іменникових гнізд, мотивованих питомими і давнозапозиченими словами, та словотвірних підгнізд у складі кореневословотвірних гнізд, мотивованих новими запозиченнями, Л.П. Кислюк кваліфікувала як вияв внутрішньої динаміки словотвірного гнізда в сучасній українській мові. Вона обґрунтувала, що розвиток категорійно-розрядної структури словотвірних гнізд, мотивованих питомими та давнозапозиченими словами, зумовлений: а) експресивно-оцінною лексикою (*державонька, майданити, мовозреченець, україночитний*); б) повторним уживанням словотвірної моделі з тим самим формантом в іншому значенні (*мовник, державник*); в) множинністю мотивації (*державник, аварійник*),

що спричиняє появу омонімів у межах гнізда. Авторка висловила слушні міркування про вплив соціальних змін на формально-семантичну структуру словотвірного гнізда, наповнення окремих словотвірних категорій та розвиток словотвірних моделей, про що свідчать процеси активізації і пасивізації похідної лексики.

Динаміка словотвірних підгнізд у складі коренево-словотвірних (мішаних) гнізд, мотивованих новими запозиченнями, виявляється в реалізації системно закладених основних словотвірних категорій, зокрема дії, діяча тощо (*піар → піарити; медійник → медійниця*) та спеціалізації базових понять у складних дериватах (*меседж-повідомлення, онлайн-навчання, піар-служба*). Цікавими і слушними є спостереження Л.П. Кислюк щодо стильової диференціації словотвірних варіантів окремих похідних прикметників, а також щодо появи афіксальних дериватів-омонімів.

Виявом зовнішньої динаміки різноструктурних гнізд, яка увиразнює словотвірну активність іншомовної лексики, дослідниця вважає перехід кореневих гнізд, сформованих чужомовними словами, у коренево-словотвірні (кореневе гніздо *саунд, саундтрек, саунд-арт* стає коренево-словотвірним гніздом із появою похідних *саунд-дизайн, саунд-дизайнер, саунд-дизайнерка, саундтрековий*).

На нашу думку, підхід до вивчення динаміки словотвірного гнізда, що його запропонувала дослідниця, добре обґрунтований і яскраво ілюструє процеси розвитку словотвірної системи сучасної української мови.

У рецензованому збірникові надруковано також статтю О.І. Коряковцевої «Продуктивність гібридних дериватів в епоху глобалізації: соціокультурна і системна детермінованість розвитку нових словотвірних моделей». На матеріалі російської, польської та чеської мов авторка ґрунтовно проаналізувала сучасні словотвірні процеси, які відбуваються в цих мовах за участи іншомовних формантів *-гейт/-gate, инг/-ing, -голик/-holik, -завр/-zaur/-saurus*, з метою виявити чинники, що впливають на системну та емпіричну продуктивність нових словотвірних типів. Матеріалом дослідження слугували гібридні неодеривати з текстів інтернет-медіа, які є носіями мовної і ширше — соціокультурної моди, у часовому проміжку від 2001 р. до 2024 р., що дало змогу О.І. Коряковцевій зробити висновки про ступінь продуктивности названих іншомовних формантів у різних мовах, роль аналізованих словотвірних моделей у заповненні системних порожнин і створенні яскравих емотивних стилістичних ефектів, стилістичну обмеженість таких словотвірних моделей медіатекстами та розмовними конструкціями інтернет-дискурсу, роль соціолінгвальних чинників, глобалізації інформаційного простору, білінгвоанглізації, а також англо-американської лінгвокультурної моди в поширенні нових словотвірних моделей у російській, польській та чеській мовах.

Стаття О.О. Лукашанця «Складні слова у словотвірному гнізді: до проблеми внутрішньогніздової і міжгніздової взаємодії та перетину» присвячена вивченню особливостей складних слів у дериваційних гніздах білоруської мови, зокрема виявленню семантичних і формальних мотиваційних

зв'язків в утворенні складних слів та їхньої можливої належности до двох гнізд, питанню розподілення складних слів на окремі підгнізда тощо. Мовознавець констатував, що словотвірні гнізда містять у своєму складі практично всі структурні типи лексичних одиниць, складних за способом творення та морфемною структурою.

У білоруській мові складні слова різної частиномовної належности утворюються від слів майже всіх частин мови. На прикладі словотвірних гнізд на літеру Д продемонстровано, що в 476 із них наявні 63 складні слова, причому вони становлять більшість одиниць у словотвірному гнізді, наприклад у гніздах із вершинами *два* (234 із 302), *добры* (85 зі 140), *дом* (30 із 55), *доўгі* (56 зі 106). Такі складні слова можуть перебувати на різних етапах словотворення (тобто деривати першого, другого, третього, четвертого ступенів похідности) і належати водночас до двох або більше словотвірних гнізд.

Пильну увагу дослідника привернули також особливості структури і лексичного складу гнізд із вершинами іншомовного походження. Мовознавець виявив, що активно поповнюються складними словами словотвірні гнізда сучасних запозичень, переважно англійського походження. Так, словотвірне гніздо від *інтэрнэт* за «Словником білоруської мови» (2012) містить одне суфіксальне слово (*інтэрнэтавскі*) та 26 складних, утворених способом словоскладання з нульовим інтерфіксом (*інтэрнэт-адрас, інтэрнэт-аператар, інтэрнэт-аўкцыён, інтэрнэт-кавярня, інтэрнэт-паслуга* та ін.).

Ґрунтовно проаналізувавши процес уходження складних слів до відповідних гнізд, О.О. Лукашанець порушив низку важливих для подальшого обговорення питань: чи не доцільнішим було б не дублювати блоки складних слів, однакових за структурою та складом, у різних словотвірних гніздах, а залишати ці блоки лише в одному словотвірному гнізді з вершиною — першою частиною складного слова? Чи варто послідовно вводити ініціальні скорочення до словотвірних гнізд? Чи можна розподіляти складні слова та похідні від них афіксальні одиниці на окремі словотвірні гнізда з вершиною — першим словом композита?

Погоджуємося з автором, що ці та інші питання дуже важливі як для теорії словотвірних гнізд, так і для практики укладання гніздових словотвірних словників, а тому потребують вдумливого наукового обговорення. Запропонована дискусія є актуальною і для осмислення словотвірної специфіки складних слів у слов'янських мовах у порівняльному аспекті.

У статті «Словотвірні гнізда давніх латинських запозичень у польській мові» Магдалена Пастух проаналізувала в діахронному аспекті словотвірну продуктивність найдавніших латинських коренів, засвідчених у словах польської мови *natura, pasja* і *afekt*, та зміни в їхній семантиці. Уважаємо вдалим і доцільним застосування до аналізу словотвірних гнізд із названими латинськими вершинами комбінованого підходу, у якому авторка поєднала традиції української школи словотворення (представленої іменами І.І. Ковалика, Є.А. Карпіловської, Т.О. Черниш) з історико-семантичним методом польської школи, заснованим на аналізі текстового вживання (розробники Кристина Клещова, Маріола Якубович та ін.).

Досліджено важливі аспекти функціювання цих слів у польській мові: відповідність між значенням у мові-донорі та в мові-реципієнті; сталість чи мінливість семантики в польській мові; вплив активности центру гнізда на семантичні трансформації та стабільність іншомовної лексичної одиниці. Магдалена Пастух продемонструвала, що латинські давнозапозичені слова, потрапивши до польської мови зазвичай як моносемічні, у процесі розвитку набували нових значень, проте значення в мові-донорі було домінантним, а в наступні історичні періоди на семантику цих слів впливали й інші мови, для яких латина також була мовою-донором. Авторка не оминула увагою надзвичайно цікавого для кожного історика мови факту, що значення, які були вторинними в мові-донорі, іноді з'являються в мові-реципієнті, але вони нестабільні.

На матеріалі похідних слів, ексцерпованих зі словників та корпусів, у яких задокументовано давню польську мову, Магдалена Пастух дослідила словотвірні гнізда в динаміці, виявивши, що їхня екстенсивність є наслідком активности центру гнізда й відображає ступінь стабілізації іншомовного слова в польській мові. Що ширше словотвірне гніздо, то різноманітніші семантичні зміни окремих його складників.

Беззаперечно погоджуємося з лінгвісткою в тому, що у процесі вивчення взаємозв'язку між значенням у мові-донорі та значенням у мові-реципієнті важливо дослідити гніздо в обох мовах, адже може виявитися, що окремі значення, які здаються новими в мові-реципієнті, уже були в гнізді мови-донора. Водночас, на думку авторки, варто порівняти не лише польські та латинські гнізда, а й польські та інші слов'янські. Дуже слушні, на нашу думку, міркування Магдалени Пастух про важливість тих лінгвістичних досліджень, які б охоплювали й питомі відповідники (і їхні гнізда) до іншомовних слів, а також аналіз зовнішніх чинників, що вплинули на розвиток значень запозичених слів.

Стаття Ірени Страмлич-Брезник «Показовість чотирисуфіксальних деад'єктивних дериватів, автоматично вибраних із навчальної бази даних BSSJ» є внеском у розв'язання проблем комп'ютерного аналізу словотвірних гнізд. У цій статті схарактеризовано відприкметникові деривати із чотирма суфіксами, зафіксовані на літеру b в експериментальному «Словотвірному словнику словенської мови», який містить 666 дериваційних гнізд з 11 136 лексичними одиницями. Цей словник створено за допомогою спеціальної комп'ютерної програми на базі одномовних словників словенської мови. Мета дослідження — перевірити точність дериваційного аналізу, виконаного за допомогою комп'ютерних програм. Результати проведеного аналізу засвідчили, що процес машинного розпізнавання похідних на основі вивчених моделей потребує поліпшення. Авторка докладно схарактеризувала помилки, які виникли в процесі комп'ютерного аналізу, і пояснила причини їх появи. Ірена Страмлич-Брезник констатувала, що під час застосування комп'ютерних програм для такого аналізу дослідник обов'язково повинен уважно переглянути запропоновані результати, звернути увагу на неправильно узагальнені проміжні етапи словотворення, які призвели до хибних

суфіксальних послідовностей у наборах суфіксів. Хоч такий досвід автоматичного розпізнавання дериватів не досконалий, але він закладає потужну базу для подальшого розвитку цього напряму в лінгвістиці, зокрема й на матеріалі різних слов'янських мов.

Отже, у прорецензованому збірникові подано статті з актуальних проблем слов'янського словотворення, передусім гніздового. У ньому репрезентовано неповторну специфіку структурної і семантичної організації словотвірних гнізд на цікавому й багатому матеріалі в окремих слов'янських мовах і в порівняльному аспекті, різноманітність методології в дослідженні словотвірних гнізд, зважаючи на здобутки провідних лінгвістів, зокрема й членів Комісії зі слов'янського словотворення, пошук нових підходів до аналізу мовного матеріалу в синхронії та діахронії, влучні спостереження та міркування авторів статей. Усе це засвідчує, що видання «Деривациона гнезда у словенским језицима: системност творбене продуктивности. XVII Међународни конгрес слависта (Париз, 25—30.VIII.2025). Тематски блок» (Београд, 2025) є значним внеском у теорію і практику слов'янської дериватології.

Рецензію отримано 29.10.2025

Lidiia Hnatiuk, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Professor in the Department of the Ukrainian Language and Applied Linguistics
Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Taras Shevchenko Blvd, Kyiv 01601, Ukraine
E-mail: lidahnatjuk@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8318-3900

DERIVATIONAL NESTS IN THE SLAVIC LANGUAGES AS A SOURCE FOR STUDYING THEIR WORD-FORMATION POTENTIAL

Review of: ***Derivational Nests in the Slavic Languages: The Systematic Nature of Word-Formation Productivity. The 17th International Congress of Slavists (Paris, 25—30 August 2025).*** **Thematic Section (180 стр.)**

Belgrade: Savez slavisticheskikh drushtava Srbije, 2025.

УДК 811.161.2

Л.Я. КОЛЄСНІК, кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу діалектології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: l.koliesnik2023@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3321-2942

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДІАЛЕКТИ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ: ДОСЛІДНИЦЬКІ ПАРАДИГМИ В СУЧАСНІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ»

Перша чверть XXI сторіччя для українського суспільства стала періодом суттєвих змін і випробувань. Утвердження незалежности України, з одного боку, сприяло зміцненню позицій української літературної мови в усіх суспільних сферах, а з іншого, — спонукало українців до пошуку ідентичности в розмаїтті місцевих культур і діалектних регіональних особливостей.

В українській діалектології цей період позначений розширенням кола досліджуваних наукових проблем, новими підходами до вивчення діалектної мови, формуванням діалектологічних осередків у закладах вищої освіти по всій Україні. За цей час суттєво доповнено базу дослідження українських діалектів, упорядковано *Український діалектний фонофонд*[1], в опублікованих лексикографічних і лінгвогеографічних працях та діалектних хрестоматіях[2] представлено весь український діалектний континуум.

Однак глобальні суспільні зміни не могли не позначитися на розвитку усного розмовного діалектного мовлення, зумовили його динаміку на всіх

[1] Зберігається в Інституті української мови НАН України.

[2] Із джерелами вивчення українських діалектів можна ознайомитися на сайті Інституту української мови НАН України: https://surl.li/hcoxwf

Цитування: Колєснік Л.Я. (2025). Міжнародна наукова конференція «Діалекти в синхронії та діахронії: дослідницькі парадигми в сучасній діалектології». *Українська мова, 4* (96), 95—100.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

мовних рівнях. Негативні позамовні чинники, з яких, безперечно, основним є тривала російсько-українська війна, спричинили незворотні зміни в деяких регіонах південно-східного наріччя української мови. Виклики часу закономірно диктують потребу використання нових підходів і методів для дослідження та збереження сучасного українського діалектного континууму.

Досягнення української діалектології та перспективи її дальшого розвитку стали предметом обговорення на традиційній діалектологічній конференції *«Діалекти в синхронії та діахронії: дослідницькі парадигми в сучасній діалектології»*, яку організував відділ діалектології Інституту української мови НАН України 16—17 жовтня 2025 року.

Цей науковий захід у віртуальному спілкуванні об'єднав 57 дослідників, із яких 7 — із-за кордону. Діалектологи представляли провідні заклади вищої освіти України (Вінниці, Глухова, Житомира, Ізмаїла, Кам'янця-Подільського, Києва, Луцька, Львова, Полтави, Сум, Ужгорода, Умані, Черкас, Чернівців, Чернігова) та науково-освітніх установ Польщі, Словенії, Болгарії, Молдови.

Зі словами привітання до організаторів і учасників конференції звернулася голова Національної комісії зі стандартів державної мови ***Ю.А. Чернобров***, яка наголосила на важливості проведення таких заходів для обговорення перспектив дослідницької роботи, наукових проблем, що стануть магістральними напрямами поступу української мовознавчої науки. У вітальному слові заступник директора з наукової роботи Інституту української мови НАН України ***Н.Г. Горголюк*** окреслила основні аспекти діалектологічних студій в Інституті й вияскравила персональний внесок у розвиток української діалектології багаторічного очільника відділу діалектології, ініціатора фундаментальних діалектологічних проєктів — доктора філологічних наук, професора ***П.Ю. Гриценка***.

На початку роботи конференції співробітники відділу діалектології презентували видання біобібліографії Павла Юхимовича, упорядкованої з нагоди його ювілею.

Конференція тривала впродовж 2 днів: першого дня відбулося двоє пленарних засідань, другого — двоє секційних засідань.

На пленарних засіданнях заслухано низку наукових доповідей, що мають засадничий характер. Зокрема, у доповіді *«Український діалектний континуум першої чверті XXI ст.: стратегії пізнання»* ***П.Ю. Гриценко*** наголосив на потребі ґрунтовного підходу до сучасних діалектологічних досліджень, застосуванні принципу хронотопографії.

Доповіді провідних науковців з України та зарубіжжя були присвячені проблемам, що маніфестують різні підходи до вивчення діалектної мови: з'ясування діалектно-літературної взаємодії на прикладі окремих регіонів України (***Б.О. Коваленко*** *«Діалектно-літературна взаємодія у формуванні мовного стандарту»*); зв'язок культури й народної мови і його відображення в діалектній лексикографії (***J. Sierociuk*** *«Językowo-kulturowa wspylnota wsi w kontekście dociekań leksykograficznych»*); дослідження говіркових рис у давніх пам'ятках писемности (***В.М. Мойсієнко*** *«Говіркові риси яких*

східнослов'янських мов відображені в пам'ятках писемности з теренів Руси в XI—XII ст.?»); вивчення конкретних граматичних категорій в українських діалектах і літературному стандарті (***А.О. Колесников*** *«Проблема нульових явищ в українських діалектах і літературному стандарті»*).

У доповідях членів Словенської та Болгарської міжнародних комісій наукового проєкту *Загальнослов'янський лінгвістичний атлас* представлено інтерпретацію мовного матеріалу на широкому слов'янському тлі за матеріалами опублікованих томів атласу та наголошено на можливостях використання цього джерела для дослідження слов'янських діалектів (***K. Kenda-Jež*** *«Načrt za podatkovno zbirko OLA v računalniški aplikaciji DIAtlas: k novim začetkom»*; ***М. Котева*** *«Семантични изоглоси при някои родствени названия в славянските диалекти»*).

В історіографічному аспекті доповідачі репрезентували здобутки попередніх поколінь діалектологів (***Л.О. Ткач*** *«Діалекти української мови в мовознавчих дослідженнях 1950—1960-х років: персоналії дослідників та цінність здобутих результатів»*) та окреслили внесок регіональних шкіл у розвиток сучасної діалектології (***Н.Ф. Венжинович*** *«Оновлення традиційних та обґрунтування нових прийомів вивчення закарпатських діалектів у першій чверті XXI ст.»*).

У низці доповідей обговорено напрямки сучасних лексикологічних студій, зокрема аналіз структурно-семантичного складу окремих тематичних груп діалектної лексики (***Г.І. Мартинова*** *«Функційно-семантичне мікрополе колоративів у діалектних текстах»*), установлення її етимології (***І.В. Гороф'янюк*** *«Подільська діалектна лексика як джерело реконструкції втрачених етимологічних зв'язків»*) та дослідження діалектної української фразеології (***Н.Д. Коваленко*** *«Вербалізація поняття «ніколи» у фраземах говіркового мовлення»*).

На другому пленарному засіданні було порушено проблеми української діалектної лексикографії та наголошено на значенні таких видань для української діалектології (***Т.В. Громко*** *«"Фразеологічний словник Центральної Слобожанщини" А. Сагаровського: від емпірії живого діалекту — до всеохопної мовної картини світу»*).

У межах роботи конференції свої здобутки представили науковці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, зокрема ***Т.О. Ястремська*** презентувала перші результати міждисциплінарного краєзнавчого проєкту «Рудківщина крізь століття» з вивчення історії, мови та традицій цього західноукраїнського мікрорегіону, визначила місце говірок Рудківщини серед українських діалектів і схарактеризувала їхні основні діалектні риси (*«Діалектна панорама Рудківщини: переваги дослідження мікрорегіону»*). ***М.В. Демедюк*** (*«Усні оповіді з Рудківщини: фольклорна складова автобіографічних текстів»*) з'ясувала особливості записаних текстів у говірках Рудківщини, зосередила увагу на тематичній структурі наративів, закцентувала на їх значенні для вивчення історії та культури краю. Проблеми діалектного тексту як елементу локальної історії також порушили ***О.І. Сімович***, дослідивши спогади про Голокост мешканців Болехівщини (*«Усні*

історії з Болехівщини про Голокост як вияв індивідуальної та колективної пам'яті»), та ***М.Я. Наливайко***, проаналізувавши автобіографічні тексти переселенців із Лемківщини (*«Життєвий шлях переселенця з Лемківщини в мовному втіленні»*).

На секційних засіданнях обговорено дослідження, які стосуються питань діалектної лексикографії, зокрема доповідь ***Л.В. Рябець*** (*«Стандарт діалектної лексикографії і сучасна реальність»*) була присвячена традиційним підходам до укладання діалектних лексикографічних праць та розвиткові сучасних тенденцій у сфері створення якнайповніших діалектних лексиконів на шляху до формування лексичних баз даних.

Серед аспектів лексикологічних досліджень у доповідях представлено вивчення окремих лексико-тематичних груп у синхронії та діахронії (***К. Ушева*** *«Лексиката на разложкия говор (основни лексико-тематични групи)»*; ***J. Kobus*** *«Nazwy kiełka ziemniaka w języku mieszkańców wielkopolskich wsi — zasób gwarowy czy ogólnopolski?»*; ***Т.В. Щербина*** *«Народні топографічні найменування на діалектному тлі»*; ***А.А. Плечко*** *«Номінація землеробства в контексті матеріальної культури поліщуків»*; ***Г.В. Тимошик*** *«Найменування святих в мікротекстах "Галицько-руських народнїх приповідок" д-ра Івана Франка»*); студіювання регіональної мікротопонімії (***В.В. Денисюк*** *«Мікротопонімія села Дмитрушки: міждисциплінарний аспект дослідження»*).

У низці доповідей з'ясовано особливості однієї діалектної лексеми в історичному аспекті (***М.В. Вербовий*** *«До характеристики форми 1632 року перепловъ 'переплив'»*), варіювання діалектного слова в межах окресленого мовного простору (***Д.А. Ігнатенко*** *«Варіативність прикметника щедрий в українських говірках на півночі Молдови»*), вивчення однієї лексеми у словотвірній парадигмі (***О.В. Юсікова*** *«Дослідження семантичної структури лексеми берег у межах дериваційного гнізда»*) та культурно-ціннісній сфері (***В.Р. Дячук*** *«Лексема баба: семантична структура і культурна інтерпретація»*; ***О.М. Богомолець-Бараш*** *«А що тото за леґінь: аксіологічні характеристики лексеми леґінь (на основі "Матеріалів до Словника українських говірок Закарпатської області" М.А. Грицака)»*).

М.В. Поістогова привернула увагу до проблеми локального й інтерлокального в діалектній мові (*«Локалізми східнополіських говірок»*).

В ареалогічному аспекті були представлені говірки Східного Полісся (***Д.А. Марєєв*** *«Назви воза (за призначенням) у східнополіському діалекті української мови»*; ***Я.О. Литвиненко*** *«Дослідження орнітолексики східнополіського діалекту: сучасні тенденції та виклики»*) і Середнього Надбужжя (***С.С. Поліщук*** *«Лінгвістичний аналіз назв на позначення зораної землі у говірках Середнього Надбужжя»*).

У кількох доповідях проаналізовано діалектні паремії, зокрема сталі народні вислови про працю (***Н.О. Руснак, Ю.М. Руснак*** *«Усталені народні вирази про працю в буковинських говірках»*), вітальні та бажальні формули (***Г.І. Гримашевич, Т.І. Тищенко*** *«Вітальні та бажальні формули в східноподільських і середньополіських говірках»*), прокльони (***О.Д. Пискач*** *«Прокльони як вербальні маркери гніву діалектоносія (на матеріалі закарпатського говору)»*).

Закцентовано й на інших важливих аспектах діалектологічних досліджень, серед яких міжмовна взаємодія у прикордонних ареалах української мови (***М.М. Ткачук*** *«Українсько-польська взаємодія у сучасних північнопідляських говірках»*; ***І.Я. Філак*** *«Міжмовна взаємодія як джерело формування лексики південнолемківської говірки»*) та встановлення міжмовних паралелей (***Р. Шептинський*** *«До питання кашубсько-східнослов'янських паралелей»*).

Деякі напрямки діалектологічних студій були представлені одиничними доповідями, зокрема проаналізовано одну говірку як систему, докладно описано її фонетико-граматичні особливості (***Л.Я. Колєснік*** *«Мовний портрет сучасної покутської говірки с. Русів Коломийського р-ну Івано-Франківської області»*); репрезентовано окремий регіон як говірковий дискурс (***В.О. Дворянкін*** *«Нотатки про український східностеповий говірковий дискурс»*); досліджено міське мовлення та його елементи (***Г.В. Сікора*** *«Аугментативність і аугментативи в мовному світі Львова»*); з'ясовано роль рідномовної діалектної стихії у формуванні мовостилю відомих особистостей (***С.К. Богдан*** *«Діалектна стихія в епістолярію Михайла Косача»*) та можливості застосування діалекту в літературі різних стилів та жанрів, зосібна в перекладах Святого Письма (***М.В. Гнатюк*** *«Сучасна спроба перекладу євангельських текстів лемківським діалектом»*).

Повідомлено про актуальні дослідження феномену діалектного тексту, особливості його лінгвістичного (***І.Р. Романина*** *«Лінгвістичний аналіз діалектного тексту: проблеми і завдання»*) й акустичного аналізу (***Н.С. Вербич*** *«Дискурсивні маркери як компонент діалектного мовлення»*), вивчення таких текстів як джерела збереження культурних кодів в аспекті народної культури (***О.Б. Негер*** *«Культурний код у діалектних текстах: проблеми інтерпретації й збереження»*).

На конференції обговорено можливості використання методів і прийомів сучасної соціолінгвістики для з'ясування змін у мовній поведінці сучасних діалектоносіїв під дією позамовних чинників (***К.Д. Глуховцева*** *«Лінгвістична біографія діалектоносія: евристичний потенціал»*; ***М.С. Делюсто*** *«Із спостережень над динамікою мовної поведінки носіїв українських південнобессарабських говірок»*), спостереження за мовною поведінкою діалектоносіїв різних вікових категорій, насамперед молоді (***B. Osowski*** *«Znajomość słownictwa zróżnicowanego geograficznie wśryd młodych polaków»*), та особливостями дитячого діалектного мовлення (***О.Ф. Миголинець*** *«Особливості дитячого мовлення в українських закарпатських говірках»*).

Дослідники порушили нагальні проблеми, пов'язані з функціюванням діалектів в умовах глобалізації, представленням діалектизмів у публічному просторі (***Т.В. Крутько*** *«Діалектизми в медіадискурсі»*) та можливостями використання сучасних технічних засобів для популяризації діалектологічних досліджень серед учнівської і студентської молоді та громадськости в різних регіонах України (***О.В. Харьківська, Г.В. Шкурко*** *«Між традицією та диджиталізацією: інноваційні практики популяризації закарпатських говірок»*).

Важливо, що в роботі конференції взяли участь молоді дослідники, аспіранти Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, які

представили свої перші наукові студії (***В.С. Османова*** *«Наддністрянський говір: історіографічний аспект»*; ***П.С. Кузик*** *«Лексикографія гуцульського говору: здобутки й перспективи»*).

Т.Л. Хомич поінформувала науковий форум про викладання курсу діалектології в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Тараса Шевченка, досвід організації діалектологічних практик у цьому закладі вищої освіти, результати таких студентських досліджень та форми їх презентації для загалу (*«Діалектні скарби Чернігівського краю: студентське осягнення»*).

Доповідачі продемонстрували використання різноаспектних підходів у діалектологічних дослідженнях. Порушені наукові проблеми викликали жваве обговорення серед учасників конференції та зацікавлених слухачів. Під час дискусії на закритті конференції було окреслено коло важливих завдань, зумовлених потребами часу, що визначатимуть перспективи і спрямування подальших наукових діалектологічних студій.

Наукову хроніку отримано 20.10.2025

Liudmyla Koliesnik, Candidate of Sciences in Philology,
Researcher in the Department of Dialectology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: l.koliesnik2023@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3321-2942

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“DIALECTS IN SYNCHRONY AND DIACHRONY:
RESEARCH PARADIGMS IN MODERN DIALECTOLOGY”

УДК 811.161.2

Л.М. КОЛІБАБА, кандидат філологічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: kolibaba79@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7063-5309
В.М. ФУРСА, кандидат філологічних наук, старший науковий
співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: v_fursa@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-7862-1542

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 90-річчя ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ, ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ІВАНА РОМАНОВИЧА ВИХОВАНЦЯ

9 жовтня 2025 року виповнилося 90 років від дня народження одного з найвидатніших українських граматистів другої половини XX — початку XXI ст., дослідника-новатора, теоретика, лінгвоукраїніста, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора, лавреата двох іменних академійних премій — премії НАН України імені І.Я. Франка та премії НАН України імені О.О. Потебні, перекладача, поета **Івана Романовича Вихованця**.

Із нагоди цієї події працівники групи граматики відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України організували і провели 21 жовтня 2025 року круглий стіл, за яким зібралися учні, колеги та послідовники Івана Романовича, а також поціновувачі його багатогранного наукового доробку.

У роботі круглого столу взяли участь граматисти з Інституту української мови НАН України та викладачі закладів вищої освіти України: Волин-

Цитування: Колібаба Л.М., Фурса В.М. (2025). Круглий стіл до 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Івана Романовича Вихованця. *Українська мова, 4* (96), 101—107.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

ського національного університету імені Лесі Українки, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Запорізького національного університету, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Проблематика круглого столу охопила основні ідеї, що їх досліджував і розвивав І.Р. Вихованець у своїх численних граматичних працях. Науковий захід умовно було поділено на дві частини — синтаксичну та морфологійну. Усього заслухано 14 наукових доповідей.

Відкрила засідання круглого столу доктор філологічних наук, професор завідувач відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України К.Г. Городенська. Вона наголосила, що мета організованого зібрання — ушанувати світлу пам'ять І.Р. Вихованця, усеохопно та об'єктивно схарактеризувати його великий і багатогранний науковий доробок, визначити перспективи розвитку тих напрямків граматики української мови, які свого часу він сформував.

Із вітальним словом до учасників круглого столу звернувся директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор ***П.Ю. Гриценко***. Він проаналізував роль І.Р. Вихованця в розвиткові граматичної теорії середини XX — початку XXI ст. і його основні досягнення та здобутки, а також заакцентував на потребі подальшого досліджування граматики української літературної мови в контексті європейського та світового мовознавства.

Першу частину круглого столу, присвячену синтаксичній проблематиці в доробкові І.Р. Вихованця, розпочала доктор філологічних наук, професор ***К.Г. Городенська***. В оглядово-узагальнювальній доповіді **«Граматична теорія І.Р. Вихованця: новаторство і традиція»** вона систематизувала основні вияви новаторства граматичної теорії І.Р. Вихованця, з'ясувала сутність нових трактувань проблем граматики української літературної мови, зроблених доповнень і корекцій. Доповідачка наголосила на тому, що «усі свої творчі зусилля І.Р. Вихованець спрямував на усунення наявних непослідовностей та суперечностей у розвитку граматичної думки, на створення логічної, граматичної теорії, опертої на переконливі аргументи. Він випрацював такі розв'язання багатьох проблем української граматики, які вирізняються на тлі традиційних трактувань своєю новизною, що дає законні підстави констатувати незаперечне новаторство його граматичної теорії».

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор ***А.П. Загнітко*** *(Донецький національний університет імені Василя Стуса)* схарактеризував свого вчителя як «фундатора граматичної теорії», «творця граматичної галактики», «видатну постать у світовому мовознавстві». У доповіді **«Інноваційність семантико-синтаксичного підходу І.Р. Вихованця»** він зосередив увагу на аналізові суті та закономірностей семантико-синтаксичного підходу, що його започаткував І.Р. Вихованець в українському мовознавстві. На думку доповідача, завдання сучасних поціновувачів наукових ідей відомого лінгвоукраїніста полягає в ретельному вивченні спадщини

І.Р. Вихованця, оцифровуванні його праць та перекладанні їх іншими мовами, удоступнюючи для іноземних дослідників.

Доктор філологічних наук, професор ***Р.О. Христіанінова*** *(Запорізький національний університет)* виголосила доповідь **«Складнопідрядні речення в контексті граматичної концепції професора І.Р. Вихованця»**, у якій докладно проаналізувала основні періоди зародження та розвитку теорії складнопідрядного речення в українському мовознавстві загалом і спробувала виявити на цьому тлі новаторство підходу І.Р. Вихованця до типології та суті складнопідрядних речень.

Доктор філологічних наук, професор ***М.І. Степаненко*** *(Національний університет біоресурсів і природокористування України)* зазначив, що І.Р. Вихованець став величиною, яка об'єднала та згуртувала мовознавчий світ, концептуалізувала українську граматику в європейський простір і вивела її на світові овиди. У доповіді **«Безсполучникові складні речення в концептуальному викладі І.Р. Вихованця: гармонія традиції і новаторства»** він зауважив, що в науковому доробкові І.Р. Вихованця ємно, повно та системно представлена «гармонія традицій і новаторства, гармонія логіки і мовознавства, гармонія формально-семантичного, семантико-синтаксичного і комунікативного зрізів речення як багатовимірної одиниці». Теорія І.Р. Вихованця про безсполучникові складні речення з недиференційованим складним зв'язком між частинами, за висновками доповідача, потребує уточнення, доповнення і розвитку, що стане вагомим внеском у граматичну теорію української літературної мови, зокрема в теорію складного речення.

Доктор філологічних наук, професор ***М.О. Вінтонів*** *(Київський столичний університет імені Бориса Грінченка)* запропонував увазі учасників круглого столу доповідь **«Актуальне членування речення у граматичній концепції І.Р. Вихованця»**, у якій відзначив, що у працях І.Р. Вихованця спектр питань, пов'язаних з актуальним членуванням речення, досить широкий: поглиблено аналіз щодо взаємопристосування формально-граматичного, семантико-синтаксичного і актуального членування речення; відповідно до комунікативного завдання на матеріалі сучасної української літературної мови описано дві частини речення — тему і рему; прокоментовано основні засоби вираження актуального членування, зокрема й граматичні, порядок слів, інтонацію; уведено поняття комунікативного центру висловлення і, найважливіше, започатковано кількаступеневість в аналізі теморемного членування.

Доктор філологічних наук, професор ***О.Г. Межов*** *(Волинський національний університет імені Лесі Українки)* зазначив, що наукова діяльність І.Р. Вихованця є взірцем глибокої ерудиції, послідовности у відстоюванні національної самобутности української мови та невтомного служіння рідному слову. У доповіді **«Типологія та функції мінімальних синтаксичних одиниць у граматичній концепції І.Р. Вихованця»** він схарактеризував типологію мінімальних синтаксичних одиниць — синтаксем, яку випрацював на оригінальних засадах І.Р. Вихованець, і відзначив, що ця типологія базових предикатних, субстанційних і вторинних предикатних синтаксем струнка

та логічна. Неоціненним внеском І.Р. Вихованця в синтаксичну науку, зауважив О.Г. Межов, є ґрунтовне досліджування семантичних процесів ускладнення синтаксем, унаслідок яких постає низка складних одиниць: суб'єктно-об'єктних, суб'єктно-інструментальних, суб'єктно-локативних та ін. Випрацювана концепція семантичної організації речення перебуває в постійному розвитку та вдосконаленні, її взято за основу багатьох сучасних семантико-синтаксичних студій.

Кандидат філологічних наук, доцент ***Н.Г. Горголюк*** *(Інститут української мови НАН України)* у доповіді **«Іменникові словосполучення у функційно-синтаксичній концепції І.Р. Вихованця»** проаналізувала синтаксичний механізм творення підрядних і сурядних іменникових словосполучень, який проілюструвала фактичним матеріалом, дібраним із поезій Івана Романовича. Ніна Георгіївна звернула увагу на новий функційно-семантичний підхід І.Р. Вихованця до трактування словосполучення як синтаксичної одиниці-конструкції дериваційного типу, що функціює в ускладненому реченні, а її компоненти поєднані і сурядним, і підрядним зв'язком. На думку доповідачки, концепція І.Р. Вихованця не лише окреслює нові наукові овиди, а й може послугувати надійним підґрунтям для подальшого розпрацювання теорії словосполучення.

Кандидат філологічних наук, старший дослідник ***Л.М. Колібаба*** *(Інститут української мови НАН України)* зосередила увагу на концепції синтаксичних зв'язків І.Р. Вихованця, зокрема його нетрадиційному підході до витлумачення суті граматичного керування. У доповіді **«Синтаксичний зв'язок керування у граматичній теорії І.Р. Вихованця»** вона спробувала оцінити ідеї І.Р. Вихованця з погляду практики і зробила висновок, що «вузький», валентно зумовлений підхід до витлумачення суті керування, який він започаткував в українському мовознавстві, справді дає змогу встановити чіткі межі керування, а тому є надзвичайно важливим для лексикографійної практики і передовсім для укладання граматичних словників. Доповідачка наголосила на тому, що результатом практичного втілення граматичної теорії І.Р. Вихованця стало наукове видання «Словник дієслівного керування», у якому вперше в сучасному українському мовознавстві на засадах семантико-синтаксичної валентности проаналізовано граматичне керування дієслів та системно описано типове для сучасної української літературної мови морфологійне вираження значеннєво залежних від них форм іменникових компонентів.

Під час другої частини круглого столу заслухано цикл доповідей, присвячених морфологійним проблемам, що їх розв'язував у своїх працях І.Р. Вихованець.

Доктор філологічних наук, професор ***І.А. Мельник*** *(Волинський національний університет імені Лесі Українки)* у доповіді **«Концепція частин мови у творчому доробку І.Р. Вихованця»** схарактеризувала семантико-граматичний підхід до класифікації одиниць мови, що його запропонував Іван Романович. Він поділив ці одиниці на класи відповідно до того, як вони виявляють набір різнорідних критеріїв: семантичний, синтаксичний, морфологійний, логічний і словотвірний. Це, за спостереженнями доповідач-

ки, дало змогу І.Р. Вихованцеві запропонувати новітню оригінальну і виструнчену класифікацію частин мови, що на противагу традиційній класифікації об'єднала п'ять класів повнозначних слів, нечастиномовні службові слова-морфеми та нечастиномовні слова-речення. Ірина Анатоліївна наголосила на тому, що І.Р. Вихованець не надав окремого частиномовного статусу займенникам, оскільки за семантичними, синтаксичними та морфологійними ознаками вони дублюють іменники, прикметники, прислівники та числівники, на підставі чого науковець поділив їх на підкласи займенникових іменників, займенникових прикметників, займенникових прислівників та займенникових числівників.

Доктор філологічних наук, професор ***С.О. Соколова*** *(Інститут української мови НАН України)* зосередила увагу учасників засідання на тому, що Іван Романович планував створити «на міцних теоретичних засадах національно орієнтовану граматику», яка б відображала риси саме української мови, відбивала її національну специфіку. У доповіді **«Національна специфіка українського дієслова в теоретичних працях і практичних порадах І.Р. Вихованця»** Світлана Олегівна зазначила, що він був залюблений в українське слово і прагнув не тільки теоретично обґрунтувати наукові ідеї, а й подати практичні рекомендації щодо вживання тих чи тих слів, конструкцій, граматичних форм, зокрема дієслів, у жанрі мовних мозаїк, які об'єднав у науково-популярному виданні «Розмовляймо українською». Доповідачка продемонструвала на прикладі деяких мозаїк, як тісно переплітаються теоретичні положення і практичні рекомендації І.Р. Вихованця.

Доктор філологічних наук, професор ***М.С. Скаб*** виокремив такі визначальні риси наукової постаті І.Р. Вихованця: «українськість, системність, уміння бачити проблему і знаходити шляхи та способи її розв'язання». Мар'ян Степанович виголосив доповідь **«"Асистемність" часткового як вияв загальної системності (проблеми зверненої мови у граматичній концепції І.Р. Вихованця)»**, у якій проаналізував синтаксичні проблеми вокатива, що їх порушував Іван Романович: основні типи мікроконтекстів зверненої мови, їхні первинні та вторинні формально-граматичні вияви, семантико-синтаксична природа та особливості варіативности вокативної синтаксеми, специфіка формально-граматичної репрезентації засобів звернености (апеляції) у сучасній українській мові (підметовість вокатива в реченнях із присудками-імперативами, типологія вокативних речень) тощо.

Доктор філологічних наук, професор ***Н.М. Костусяк*** *(Волинський національний університет імені Лесі Українки)* у доповіді **«Категорія ступенів порівняння в лінгвістичній парадигмі професора І.Р. Вихованця»** зазначила, що «своєрідність та безсумнівну цінність наукових студій професора І.Р. Вихованця увиразнює неординарне розв'язання складних проблем, зокрема й оновлений, зорієнтований на семантико-синтаксичну кваліфікацію опис двограмемної категорії ступенів порівняння». Вона констатувала, що він спростував загальноприйняту концепцію про словозмінний характер ступеневих прикметників і надав цій категорійній величині спочатку морфолого-словотвірного, а згодом — морфолого-синтаксико-словотвірного статусу.

Саме це й засвідчує динаміку наукових пошуків лінгвіста, його прагнення до вдосконалення висунутих раніше теоретичних положень.

Доктор філологічних наук, професор ***В.М. Ожоган*** *(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)* завжди «з великою шанобою згадує Івана Романовича і пишається з того, що є вихованцем Вихованця, який з-поміж інших проблем морфології заторкував і питання грамеми давноминулого, або передминулого, часу та хотів повернути її до категорії часу дієслова». У доповіді **«Грамема давноминулого часу в історії українського мовознавства»** Василь Михайлович схарактеризував три періоди становлення і розвитку граматичної термінології, а також проаналізував граматики XIX ст., де подано потрактування давноминулого часу.

Кандидат філологічних наук ***В.М. Фурса*** *(Інститут української мови НАН України)* у доповіді **«Проблема нульової відміни в українському мовознавстві»** порушила питання різних підходів до іменникового типу відмінювання. Вона зазначила, що на противагу традиційному українському мовознавству, у межах якого розрізняють чотири основні відміни іменника, І.Р. Вихованець теоретично обґрунтував виокремлення іменникової нульової відміни, або іменникової відміни з нульовою флексією. Ця відміна іменників ґрунтована на загальноіменникових граматичних характеристиках — категоріях роду, числа та відмінка, істот / неістот, що мають морфологійне вираження. Іван Романович уналежнив до нульової відміни іменники іншомовного походження (загальні та власні назви) і українські іменники (власні назви та загальні), які мають омонімійні відмінкові форми однини і множини та для яких характерна нульова флексія під час словозміни.

Завершила круглий стіл презентація нещодавно опублікованої збірки поезій І.Р. Вихованця **«Святімо рідним словом душу»**. Доктор філологічних наук, професор ***Т.Є. Масицька*** *(Волинський національний університет імені Лесі Українки)* ознайомила учасників круглого столу з маловідомою поетичною сторінкою творчого життя граматиста-теоретика. Вірші Івана Романовича декламував студент III курсу факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки ***Ілля Лященя***.

Підбивши підсумки роботи круглого столу, К.Г. Городенська констатувала: «І.Р. Вихованець — один з найвидатніших українських граматистів II половини XX — початку XXI ст., граматист-теоретик, граматист-новатор, який зробив вагомий творчий внесок у розвиток граматичної теорії українського мовознавства, який прагнув поставити його в контекст європейського та світового мовознавства, чиє ім'я золотими літерами сяє на скрижалях українського мовознавства».

Ми красно дякуємо всім, хто долучився до круглого столу, і сподіваємося на подальшу плідну співпрацю у вивченні й розбудові всіх тих напрямків розвитку граматики української мови, які свого часу сформував і глибоко дослідив Іван Романович Вихованець.

Із записом засідання круглого столу можна ознайомитися на сторінці Інституту української мови НАНУ за покликанням: https://iul-nasu.org.ua/

Наукову хроніку отримано 30.10.2025

Larysa Kolibaba, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher, Senior Researcher in the Department
of the Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: kolibaba79@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7063-5309
Valentyna Fursa, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of the Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: v_fursa@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-7862-1542

ROUND TABLE COMMEMORATING
TO THE 90TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH
OF IVAN ROMANOVYCH VYKCHOVANETS,
CORRESPONDING MEMBER OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE, DOCTOR
OF SCIENCES IN PHILOLOGY, PROFESSOR

УДК 811.161.2:2(06)

Н.В. ПУРЯЄВА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: puriajeva123@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0986-4676

VI МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНСЬКА МОВА І СФЕРА САКРАЛЬНОГО»

23—24 жовтня 2025 року в м. Києві відбулася VI Міжнародна конференція **«Українська мова і сфера сакрального»**, організаторами якої цьогоріч стали Інститут української мови НАН України, Київська православна богословська академія та Мовознавча комісія Наукового товариства імені Шевченка. У конференції взяли участь близько 50 дослідників із провідних наукових установ та закладів вищої освіти України (Київ, Львів, Харків, Житомир, Луцьк, Дрогобич, Умань, Кривий Ріг), науково-освітніх установ Польщі, Австрії, Канади та США.

Конференція «Українська мова і сфера сакрального» була заснована у 2007 році за ініціативи Інституту української мови НАН України та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича для актуалізації у вітчизняній лінгвістиці та загалом гуманітаристиці проблематики мови церкви, сакрального в мовленні, а також питань, пов'язаних із біблійними та літургійними перекладами, церковнослов'янською та українською релігійною мовною традицією.

Від заснування конференція стала платформою для обговорення різноманітних аспектів взаємодії мови та релігійної практики, об'єднавши дослідників таких наукових галузей, як мовознавство, літературознавство, богослов'я та культурологія, а також перекладознавців та перекладачів-практиків. Вона сприяє системному осмисленню ролі мови в конструюванні релігійної свідомости українців та збереженню їхньої культурної спадщини.

Цитування: Пуряєва Н.В. (2025). VI Міжнародна конференція «Українська мова і сфера сакрального». *Українська мова, 4* (96), 108—115.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (http:/creativecommons/org/license/by-nc-nd/4.0/).

Цього року основна тематика конференції була зосереджена навколо таких проблем: церковнослов'янська мова української редакції, її визначальні фонетичні, морфологійні, лексичні й акцентні риси та роль у постанні української духовної і книжної традиції; церковно-релігійна писемність XVI—XVIII ст. як джерело становлення норм української літературної мови; проблеми перекладу біблійних і богослужбових текстів. Значну увагу зосереджено на аналізові релігійної лексики, інших мовних засобів вираження сакральної семантики, а також на характеристиці релігійного дискурсу як складника сучасної комунікативної системи української мови.

Із привітальним словом до учасників конференції звернулися директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор ***П.Ю. Грищенко***, проректор із наукової роботи Київської православної богословської академії доктор наук із богослов'я, професор протоірей ***Віталій Клос***, голова Мовознавчої комісії НТШ доктор філологічних наук, професор ***Г.М. Дидик-Меуш***, засновники і багатолітні організатори конференції доктори філологічних наук, професори ***М.С. Скаб*** та ***М.В. Скаб***. Вони наголосили на тому, що українська культура й писемність формувалися в лоні християнської традиції, яка стала визначальним чинником у становленні мовної, книжної та духовної спадщини України. Ця спадщина потребує сьогодні системного вивчення, переосмислення та повернення до сучасного гуманітарного дискурсу, а координації зусиль українських науковців у цьому напрямку має сприяти, зокрема, систематична конференція «Українська мова і сфера сакрального».

Більшість доповідей пленарного засідання було присвячено національній концепції церковнослов'янської мови, що полягає передусім у ствердженні та науковому обґрунтуванні її окремої української редакції. Це передбачає виявлення її специфічних фонетичних, морфологійних, синтаксичних та акцентологійних ознак, окреслення канону джерел, популяризації як самобутнього і повноцінного явища слов'янської церковно-мовної традиції, що має важливе значення для національної ідентичности та духовної культури України.

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор ***В.М. Мойсієнко*** (Житомир) у доповіді *«Церковнослов'янська мова і розвиток української писемности»* на основі корпусного зіставлення регіональних редакцій аргументовано засвідчив, що лише незначний відсоток мовних ознак (переважно фонетико-морфологійних та графічних) відрізняють одну редакцію від іншої. Це вимагає від лінгвістів-істориків визначення сталого набору ознак української редакції, який матиме значущість для переконливої мовної атрибуції текстів, їх датування та виявлення шляхів поширення. Дослідник також наголосив на провідній ролі Києва як одного з перших скрипторіальних осередків на давньоруській території, які відтак поширювалися на інші землі Руси.

Доктор філологічних наук, професор ***Г.М. Наєнко*** (Київ, Україна / Лодзь, Польща) у доповіді *«Руська редакція церковнослов'янської мови — до визначення ознак»* зосередила увагу на Супрасльському збірнику Матвія Десятого

1507 року, пам'ятці пізньої церковнослов'янської традиції, лінгвістичний аналіз якої засвідчив, що церковнослов'янська мова цього хронологічного періоду не була статичною: вона розвивалася в постійній взаємодії з місцевими книжними традиціями, зазнавала наддіалектних і регіональних впливів. Дослідниця не лише виявила ознаки різнотипних мовних впливів у досліджуваному джерелі, але й запропонувала їх стратифікацію, чітко розмежувавши інтерфереми, пов'язані з другим південнослов'янським впливом, традицією київського (власне українського) ізводу церковнослов'янської мови та проникненням елементів книжної простої та народнорозмовної мов.

Доктор філологічних наук, професор ***Л.П. Гнатюк*** (Київ) у доповіді *«Воскресні богослужіння київського Октоїха 1629 року як джерело дослідження акцентуаційної специфіки української редакції церковнослов'янської мови»* комплексно проаналізувала систему наголосу в цій пам'ятці, виявивши низку особливостей, притаманних українській редакції церковнослов'янської мови. На основі зіставлення акцентних форм київського Октоїха 1629 року з формами паралельних джерел московської редакції вона продемонструвала стабільні розбіжності в наголошуванні лексем, які свідчать про глибоке проникнення української народної акцентуаційної норми в богослужбовий книжний текст, що зумовило визначальні риси української церковної вимови.

Доктор габілітований, професор ***М. Мозер*** (Відень, Австрія) у доповіді *«Ще раз про церковнослов'янську мову української редакції середини XVIII ст.»* на основі аналізу різножанрових творів слов'яноруською мовою Мануїла Козачинського виокремив і детально схарактеризував відтворені в них її системні ознаки: особливості відмінювання, уживання дієслівних форм, варіантів кінцевих флексій та усталених графічних норм, які засвідчують специфіку мовної практики українських книжників середини XVIII ст. і чітко відмежовують цю редакцію від інших східнослов'янських традицій.

Доктор філологічних наук, професор ***Г.М. Дидик-Меуш*** (Львів) у доповіді *«Релігійний сюжет і «Словник української мови XVI — першої пол. XVII ст.»: писемне джерело як розширений контекст для семантизації»* обґрунтувала, що повноцінна й об'єктивна семантизація лексем в історичному словнику потребує значно ширших контекстів, ніж зазвичай подають традиційні лексикографійні картотеки. На думку дослідниці, для адекватного відтворення значення слова в давньому тексті потрібно враховувати не лише окреме речення чи найближчий фрагмент, а й цілісний текст або розлогі його частини, оскільки семантика в пам'ятках цього періоду нерідко актуалізується через сюжетну, богословську й жанрову специфіку джерела.

У другій частині пленарного засідання член-кореспондент НАН України, професор ***С.П. Бибик*** (Київ) визначила роль сучасного релігійного дискурсу в українській національній ідентичності (*«Сучасний релігійний дискурс у просторі української національної ідентичності»*). Дослідниця простежила діалогічну природу релігійного дискурсу на різних рівнях культурного простору: від академічного осмислення релігійних і світоглядних процесів у науковій гуманітаристиці до репрезентацій релігійних тем у сучасному кіно,

театрі та масовій культурі. Такий міждисциплінарний підхід дав змогу продемонструвати, що релігійний дискурс у сучасній Україні є важливим механізмом формування ідентичности, оскільки реалізується у форматі діалогу між поколіннями, інтелектуальними традиціями та мистецькими практиками, відбиваючи складну динаміку українського культурного життя.

Доктор філологічних наук ***Т.А. Коць*** (Київ) у доповіді *«Релігійний стиль як різновид сучасної літературної мови: загальнослов'янська і внутрішньоукраїнська проблематика»* проаналізувала основні підходи до витлумачення релігійного стилю в сучасних слов'янських мовах і з'ясувала, як у різних національних традиціях окреслюють його межі, функції та структурні ознаки. Особливу увагу доповідачка зосередила на українській проблематиці, зазначивши, що релігійний стиль сучасної української літературної мови має формуватися насамперед на основі її власних лексичних, словотвірних і синтаксичних ресурсів, без механічного перенесення іншомовних елементів. Вона наголосила на важливості свідомої мовної політики в церковному та богословському дискурсі, яка б сприяла органічному розвитку українського релігійного стилю.

Доктор церковно-історичних наук, професор ***І.М. Преловська*** (Київ) у доповіді *«Документальні джерела про українізацію церковного життя Української Автокефальної Православної Церкви 1920-х років»* на основі архівних матеріалів виокремила основні етапи та механізми впровадження української мови в богослужбову практику УАПЦ у період її становлення. Дослідниця схарактеризувала тогочасні дискусії щодо обов'язковости та меж українізаційних змін, аргументи, які наводили прихильники переходу на українську мову, і ті форми спротиву, що їх пропонували супротивники нововведень.

Доктор філологічних наук, професор ***З.О. Купчинська*** (Львів) у доповіді *«Канонічні імена як твірні основи антропонімії XVII ст. у турецькому історичному джерелі»* на матеріалах маловідомого турецького історичного джерела — «Дефтер муфассал 1681 року», проаналізувала функціонування канонічних християнських імен як базових основ для творення антропонімів, визначивши специфіку їх адаптації, фонетичні варіанти, скорочені форми та словотвірні моделі. Дослідниця простежила, як церковні імена інтегрувалися в повсякденну номінаційну практику, зокрема у процесі утворення патронімів, прізвиськ та ранніх прізвищевих структур.

Доктор філософії, професор ***А.І. Даниленко*** (Нью-Йорк, США) у доповіді *«Тітмар Мерзебурзький і Аль-Масуді про слов'янських богів, храми та письмо»* проаналізував повідомлення двох авторів X—XI ст. про сакральні споруди слов'ян: німецького хроніста Тітмара Мерзебурзького про храм Радґоста (Радогоста) та арабського історика та географа Аль-Масуді про культові споруди слов'ян. Доповідач спробував реконструювати можливі функції цих храмів та їхнє місце в дохристиянській релігійній системі слов'ян.

На конференції відбулося троє секційних засідань. На першому секційному засіданні *«Українська церковно-релігійна писемність: жанри, тексти, джерела»* представлено низку досліджень, присвячених мовним особливостям релігійних текстів (простомовних, гібридних) та мовотворчій

функції жанрових форм української сакральної традиції XVI—XVII ст.: учительних Євангелій (***Р.О. Коца*** (Київ) *«Углянське Учительне Євангеліє як цінне джерело для вивчення регіональних варіантів староукраїнської мови»*, ***У.Б. Добосевич*** (Львів) *«Жанр учительних Євангелій у мовотворчих тенденціях кінця XVI — першої половини XVII ст.»*), авторських проповідей (***О.О. Суховій*** (Київ) *«Ознаки гібридності мови проповідей Варлаама Ясинського»*), передмов до богослужбових книг (***Т.Й. Висоцька*** (Львів) *«Мовні особливості авторських передмов до релігійних текстів XVI—XVII ст.»*), риторичних вітальних формул (***Р.Є. Кисельов*** (Київ) *«Мови взірцевих вітань із релігійними святами в києво-могилянських курсах риторики XVII — початку XVIII ст.»*); граматик (***О.Є. Заневич*** (Львів) *«Церковно-релігійна атрибутика в рукописній граматиці 1645 р. Івана Ужевича: окремі зауваги»*), монастирських літописів (***М.П. Дем'янюк*** (Київ) *«Мова і стиль літопису Мгарського монастиря»*).

На секції були представлені також дослідження кодикографічного спрямування, що не лише документують матеріальний і текстуальний аспекти книжкової спадщини, а й створюють цінний лінгвістичний корпус, який дає змогу реконструювати історичні форми української та церковнослов'янської мов (***Н.В. Заболотна*** (Київ) *«Каталоги кириличних стародруків василіянських друкарень як джерела з історії української мови та церковнослов'янської мови української редакції»*, ***Т. Шманько*** (Львів) *«Требник Київської Церкви: кириличні рукописи XVI—XVIII ст. Досвід опису і дослідження»*).

У доповіді *«Українські церковнослов'янські тексти як джерела російських історичних словників»* ***Ю.В. Осінчук*** (Львів) повідомив, як російська історична лексикографія ввела до корпусу словників російської мови джерела, створені на українській етномовній території, і окреслив основні шляхи повернення цієї спадщини.

На секційному засіданні *«Сфера сакрального засобами української мови»* учасники обговорювали специфіку вербалізації релігійних жанрів у поезії (***Н.В. Піддубна*** (Харків) *«Вербалізація жанру молитви в поезії воєнної доби»*), особливості формування релігійної пам'яті засобами мови (***Р.Й. Голик*** (Львів) *«Слово сакрум і профанум: мовні виміри української релігійної пам'яті»*), функцію ключових сакральних лексем у текстах Лесі Українки і розкриття через них основних аспектів її світогляду (***С.К. Богдан*** (Луцьк) *«Регулятиви дух і душа в епістолярних текстах Лесі Українки»*) та ін.

На засіданні порушено проблеми коректного та системного представлення церковно-релігійної лексики в підручниках з української мови та її важливість для формування мовної та культурної компетенції учнів (***А.Ю. Ганжа*** (Київ) *«Репрезентація церковно-релігійної лексики в підручниках української мови для НУШ»*); представлено лексичні засоби, що виражають духовні та емоційні переживання людини в релігійному контексті (***О.Б. Огульчанський*** (Київ) *«Специфіка емотивної лексики української мови на позначення релігійних почуттів»*); ґрунтовно проаналізовано основні лексико-семантичні групи жанру проповіді у староукраїнській мові (***Т.В. Сивокозова*** (Київ) *«Лексика староукраїнських проповідей другої пол. XVII—XVIII ст.»*); з'ясовано особливості семантизації релігійної лексики в історичному слов-

нику (***Є.О. Редько*** (Львів) *«Деякі спостереження щодо семантики слів у релігійних текстах XVI — першої половини XVII ст. у контексті їх лексикографічного опрацювання»*).

У доповіді *«Духовний код лінгвокультури крізь призму афористики»* ***Н.М. Шарманова*** (Кривий Ріг) простежила, як в афористичних висловах фіксують ключові цінності, моральні орієнтири й релігійні уявлення суспільства, відтворюючи культурні та духовні концепти в концентрованій мовній формі.

На засіданні третьої секції *«Переклад біблійних та літургійних текстів: традиція і сучасні виклики»* виголошено доповіді, у яких представлено різні аспекти української перекладацької традиції. Зокрема, ішлося про досвід та особливості діалектних перекладів богослужбових текстів (***Т.В. Шмігер*** (Львів) *«Пряшівський переклад Літургії св. Івана Золотоустого у контексті української літургійної традиції»*, ***М.В. Гнатюк*** (Львів) *«Тексти недільних Євангелій лемківським діалектом»*), проблеми передавання ключових богословських термінів і семантично складних лексем у богослужбових і біблійних книгах (***прот. О. Кожушний*** (Київ) *«“Щедрий”, “щедроти”, “ущедри”, або деякі особливості перекладу літургійних текстів»*, ***Г.В. Тимошик*** (Львів) *«Девтероканонічна література у новочасних перекладах Святого Письма (на матеріалі Книги Сираха)»*, ***О.С. Жабенко*** (Житомир) *«Апофатичний підхід при богослужбовому перекладі: окремі спостереження»*), а також про сучасний стан перекладацької роботи у сфері патристичної спадщини (***Т.М. Тимо*** (Львів) *«Перекладацька стратегія текстів грекомовної патристики»*).

Крім того, доктор філологічних наук ***О.В. Дзера*** (Львів) у доповіді *«Паратекстуальні виміри синхронних українських перекладів Святого Письма: зіставлення Біблії у перекладі І. Огієнка (1962) і «Римської Біблії» (1963)»* представила результати дослідження паратекстів (примітки, передмови) двох визначальних українських перекладів Біблії і повідомила, як вони конструюють межі сприйняття біблійного тексту і виявляють специфіку його інтерпретації перекладачем та читачем.

На підсумковому пленарному засіданні ***Н.В. Пуряєва*** (Київ) у доповіді *«Українські літургійні переклади: пошук стилістичної рівноваги»* проаналізувала два стилістичних полюси в царині літургійного перекладу: ті, що зорієнтовані на українську мову перекладу (І. Огієнко), і ті, що максимально відтворюють церковнослов’янську мову оригіналу (Й. Сліпий), адже саме ці перекладацькі підходи створили своєрідне «силове поле» формування українського богослужбового стилю як поступового руху до помірного, виправданого і функціонально зумовленого співвідношення елементів обох мовних систем.

На підсумковому засіданні відбулася презентація нового видання — *«Воскресні богослужіння київського Октоїха 1629 року (доповненого текстами піснеспівів українських джерел XVII—XVIII ст.)»* (упор.: М. Качмар, Ю. Осінчук; відп. ред. Ю. Ясіновський. Київ: Горобець, 2025. 312 с.), яке представили його упорядники та дослідники ***М. Качмар*** (Львів), ***Н. Бондар***

(Київ), ***Ю. Осінчук*** (Львів). Опублікований Октоїх 1629 року — літургійна книга Київської Церкви, що містить тексти воскресних богослужінь вечірні та утрені восьми гласів, доповнені відповідними жанрами з літургійних книг XVII—XVIII ст., зокрема ірмосами, прокимнами, псалмами, кондаками тощо. Пам'ятка є унікальним джерелом вивчення української редакції церковнослов'янської мови, а насамперед її акцентних рис, зумовлених ритмом і мелодикою традиційного київського літургійного співу та впливом народної мови. Як зауважили автори, видання покликане сприяти відродженню церковного співу Київської Церкви XVII ст. і є важливим кроком для майбутніх студій фахівців-гуманітаріїв — філологів, літургістів, мистецтвознавців, істориків церкви тощо.

Доповіді VI Міжнародної наукової конференції *«Українська мова і сфера сакрального»* засвідчили високий рівень досліджень у сфері історії та сучасного стану української церковно-релігійної мови. Вони посприяли обмінові знаннями між науковцями України та інших країн, обговоренню актуальних проблем лінгвістики, перекладознавства та релігієзнавства, а також окреслили перспективи подальших міждисциплінарних досліджень.

Після обговорення доповідей та результатів досліджень учасники конференції ухвалили:

1. Опублікувати матеріали конференції в колективній монографії «Українська мова і сфера сакрального».

2. Підтримати ініціативи щодо системного вивчення історії церковнослов'янської мови української редакції та її впливу на формування української літературної мови.

3. Сприяти розвитку перекладознавчих студій у сфері біблійних і богослужбових текстів.

4. Рекомендувати продовжити лінгвістичний аналіз релігійного дискурсу, зокрема в аспектах лексики, семантики, акцентології, стилістики та прагматики.

5. Заохочувати міждисциплінарні підходи до дослідження взаємодії мови, культури та релігії.

6. Провести наступну конференцію «Українська мова і сфера сакрального» у 2028 році, розширивши тематику питаннями лексикографії, термінології та мовної норми церковно-релігійного стилю.

Після заслухання доповідей та їх обговорення перед учасниками конференції виступив академічний хор Київської православної богословської академії під керівництвом заслуженого артиста України протоієрея Андрія Семеляка. Учасники також мали змогу побувати на екскурсії до Національного заповідника «Софія Київська», під час якої В.В. Корнієнко, заступник директора з наукової роботи, розповів про давні українські графіті в соборі як свідчення розвитку української мови.

Наукову хроніку отримано 30.10.2025

Nataliia Puriaieva, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher
in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: puriajeva123@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0986-4676

VI INTERNATIONAL CONFERENCE "UKRAINIAN LANGUAGE AND THE SPHERE OF THE SACRED"

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ ЗА 2025 рік

		№	С.
Дослідження	*Барчук В.М.* Структура мовної особистости: психолінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти	1	3
	Бибик С.П., Григоровська Л.В., Найдьонова Л.В., Найдьонов М.І. Представлення соціокультурної рефлективності в мовному портреті мігранта: інтеграція лінгвостилістичного та соціально-психологічного підходів	3	72
	Богомолець-Бараш О.М. Позаукраїнський світ в українському діалектному просторі: погляд крізь призму пропріальної лексики	1	89
	Данилевська О.М. Деколонізація змісту шкільної освіти в Україні: соціолінгвістичний аспект	2	3
	Денисовець І.В. Універбація: спосіб українського словотворення чи різновид вторинної номінації	4	27
	Жуйкова М.В. Типи лінгвокультурної інформації в асоціативних полях (на матеріалі експериментів з українськомовними респондентами)	2	26
	Казимирова І.А. Досвід і перспективи української історичної лінгвотермінографії в загальнослов'янському контексті	1	69
	Козирєва З.Г., Самойлова І.А. Вірність Україні й рідній мові на перехресних стежках життя	3	55
	Колесников А.О. Морфологійна парадигма в контексті діалектної граматики	1	78
	Коца Р.О. Історія форми займенника першої особи множини у слов'янських мовах	1	24
	Коца Р.О. Українська історична дериватологія в контексті славістики: проблеми і перспективи	2	43
	Лаврінець О.Я. Співвідношення між синтаксичними конструкціями із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но, -то* в українських новинних телеграм-каналах	4	3
	Ренчка І.Є. «Мова як кардіограма історичного буття нації»: шляхи розв'язання мовного питання у творчому доробкові Івана Дзюби	3	22

	Сивокозова Т.В. Маловідома українська пам'ятка «Решетилівське учительне Євангеліє»	1	107
	Таран А.А. Вторинні номінації в контексті повномасштабної війни Росії проти України	1	43
	Цар І.М., Матвеєва Н.Р. Збереження ідентичности українських мігрантів у Франції	3	3
	Шкіцька І.Ю. Опозиція «чоловіче — жіноче» у польських і українських пареміях	1	52
Дискусії	*Вербич С.О.* Онімний простір сучасної української мови: внутрішньо- та позамовні чинники стабільного функціонування	2	94
	Вербич С.О. Літературна норма в різностильових текстах сучасної української мови: об'єктивні зміни чи відхилення від норми?	3	111
	Городенська К.Г. Перевнормування у словотворенні української літературної мови: причини, основні вияви, наслідки	2	71
	Данилевська О.М. На вістрі часу: новітні підходи в соціолінгвістичних дослідженнях мовної свідомости і мовної поведінки	4	63
	Єфименко І.В. Онімна лексика української мови: проблеми функціонування та кодифікації	2	110
	Карпіловська Є.А. Своє і чуже в українськомовному онімному просторі	2	106
	Кислюк Л.П. Прикметники перевнормовані чи новостворені?	2	90
	Колібаба Л.М. Зміни в літературних нормах сучасних українських медійних ресурсів: позитивна динаміка чи деструкція?	3	114
	Коць Т.А. Динаміка літературної норми в текстах сучасних українських медіаресурсів: функціонально-стильовий вимір	3	95
	Соколова С.О. Динаміка словотвірної норми: ідеальне і реальне	2	85
	Соколова С.О., Мартинов І.В. Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни	4	40
	Сюта Г.М. Українська мова у військовому середовищі — реалії сьогодення	4	69
Наукові постаті українських мовознавців	*Бігусяк М.В.* «Праця була вінцем його щоденного буття і щоденного чину»: спогад про відомого мовознавця Миколу Лесюка (25.02.1940—12.11.2024)	1	117
	Брага І.І, Данилевська О.М. Глибини соціолінгвістики та граматики в дослідженнях професора Світлани Олегівни Соколової	2	118

	Городенська К.Г. Граматична теорія І.Р. Вихованця: традиції і новаторство ...	4	74
	Рябець Л.В. Життя в науці про мову (до 100-річчя від дня народження Івана Григоровича Матвіяса)	3	119
Огляди та рецензії	*Аркушин Г.Л.* Які рукописи не старіють... (Дещо про *стару ~ нову* працю М. Лесева) Рецензія на: *Michał Łesiów. Nazewnictwo terenowe Lubelszczyzny z ukraińskimi cechami fonetycznymi.* Lublin — Kijów: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej "Gaudium", 2024	1	126
	Гнатюк Л.П. Дериваційні гнізда у слов'янських мовах як джерело вивчення їхнього словотвірного потенціалу Рецензія на: *Деривациона гнезда у словенским језицима: системност творбене продуктивности. XVII Међународни конгрес слависта (Париз, 25–30.VIII.2025).* Тематски блок (180 стр.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2025	4	87
	Космеда Т.А. Українська постколоніальна реальність: лексикографічний зріз Рецензія на: *Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991–2022 рр.).* І.А. Казимирова (відп. ред.). Київ: Наукова думка, 2024	2	127
	Маслова Ю.П. Фреймова картографія війни: когнітивно-прагматичні моделі медійного дискурсу України Рецензія на: *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України.* С. Романюк (ред.). Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024	3	129
	Романюк С. Війна в Україні крізь призму мови Рецензія на: Костусяк Н., Навальна М. *Російсько-українська війна в об'єктиві мови.* Луцьк: Вежа-Друк, 2025	3	123
Наукова хроніка	*Шумицька Г.В.* Україністика на XI Всесвітньому конгресі в Лондоні ...	3	135
	Колєснік Л.Я. Міжнародна наукова конференція «Діалекти в синхронії та діахронії: дослідницькі парадигми в сучасній діалектології»	4	95
	Колібаба Л.М., Фурса В.М. Круглий стіл до 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Івана Романовича Вихованця	4	101
	Пуряєва Н.В. VI Міжнародна конференція «Українська мова і сфера сакрального»	4	108
	Яценко Н.О. XV Міжнародна наукова конференція «Термінологія і сучасність»	2	134
Незабутні імена	*Барчук В.М.* Життя в науці: пам'яті професора Василя Ґрещука (02.06.1949–11.04.2025)	2	139

ЗМІСТ

Дослідження

О.Я. Лаврінець
Співвідношення між синтаксичними конструкціями із предикативними пасивними дієприкметниками і формами на *-но, -то* в українських новинних телеграм-каналах **3**

І.В. Денисовець
Універбація: спосіб українського словотворення чи різновид вторинної номінації **27**

Дискусії

С.О. Соколова, І.В. Мартинов
Мовна трансформація молоді у військовому середовищі під час російсько-української війни **40**

О.М. Данилевська
На вістрі часу: новітні підходи в соціолінгвістичних дослідженнях мовної свідомости і мовної поведінки **63**

Г.М. Сюта
Українська мова у військовому середовищі — реалії сьогодення **69**

Наукові постаті українських мовознавців

К.Г. Городенська
Граматична теорія І.Р. Вихованця: традиції і новаторство **74**

Огляди та рецензії

Л.П. Гнатюк
Дериваційні гнізда у слов'янських мовах як джерело вивчення їхнього словотвірного потенціалу
Рецензія на: *Дериваціона гнезда у словенским језицима: системност творбене продуктивности. XVII Међународни конгрес слависта (Париз, 25–30.VIII.2025).* Тематски блок (180 стр.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2025 **87**

Наукова хроніка

Л.Я. Колєснік
Міжнародна наукова конференція «Діалекти в синхронії та діахронії: дослідницькі парадигми в сучасній діалектології» **95**

Л.М. Колібаба, В.М. Фурса
Круглий стіл до 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Івана Романовича Вихованця **101**

Н.В. Пуряєва
VI Міжнародна конференція «Українська мова і сфера сакрального» **108**

Зміст журналу за 2025 рік **116**

Інформація!

Шановні передплатники журналу **«Українська мова»**, повідомляємо, що з 2025 року змінилися умови передплати нашого видання. Журнал **«Українська мова»** можна передплатити на сайті ПА «Укрінформнаука»: http://surl.li/valftd

CONTENTS

Articles

Olena Lavrinets
The relationship between syntactic constructions with predicative passive participles and forms on *-но, -то* in Ukrainian news telegram channels **3**

Iryna Denysovets
Univerbation: a method of Ukrainian word formation or a type of secondary nomination **27**

Discussions

Svitlana Sokolova, Ivan Martynov
Linguistic transformation of youth in a military environment during the Russian-Ukrainian war **40**

Oksana Danylevska
On the edge of time: latest approaches in sociolinguistic research on language awareness and language behavior **63**

Halyna Siuta
Ukrainian language in the military environment — today's realities **69**

Scientific figures of Ukrainian linguists

Kateryna Horodenska
Grammatical theory of I.R. Vykhovanets: tradition and innovation **74**

Surveys and Reviews

Lidiia Hnatiuk
Derivational Nests in the Slavic Languages as a Source for Studying Their Word-Formation Potential
Review of: *Derivational Nests in the Slavic Languages: The Systematic Nature of Word-Formation Productivity. The 17th International Congress of Slavists (Paris, 25–30 August 2025).* Thematic Section (180 p.). Belgrade: Savez slavisticheskikh drushtava Srbije, 2025 (in Serbian). **87**

Scientific Chronicle

Liudmyla Koliesnik
International Scientific Conference "Dialects in synchrony and diachrony: research paradigms in modern dialectology" **95**

Larysa Kolibaba, Valentyna Fursa
Round table commemorating to the 90th anniversary of the birth of Ivan Romanovych Vykchovanets, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Sciences in Philology, Professor **101**

Nataliia Puriaieva
VI International Conference "Ukrainian Language and the Sphere of the Sacred" **108**

Contents of the magazine for 2025 **116**

Information!

Dear subscribers of the **"Ukrainian language"** magazine, we would like to inform you that from 2025, the terms of subscription to our publication have changed. You can subscribe to the magazine **"Ukrainian language"** on the website of SA "Ukrinformnauka": http://surl.li/nkiabu